

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

En kvantitativ studie av hvordan ulike trekk ved familiebakgrunn virker inn på ungdoms motivasjon mot utdanning, og hvordan sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsrelaterte kjennetegn ved ungdom er ulik i 2002 og 1992.

Inger-Johanne Danielsen

Hovedoppgave i sosiologi

Cand. Polit. 92

Våren 2005

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

Universitetet i Oslo

FORORD

Å skrive hovedoppgave har jeg opplevd som lærerikt og givende. Det at jeg fikk tilgang til NOVA sine ”Ung i Norge” –undersøkelser, muliggjorde studier innenfor mitt ønskede temaområde. Denne muligheten bidro også til at oppgavens problemstilling og rammeverk ble utarbeidet tidlig i oppgaveprosessen.

En takk rettes derfor til Mira Sletten som har vært min kontaktperson på NOVA. Hun har gitt meg grundig og konstruktiv tilbakemelding både innholdsmessig og i forhold til oppgavens analyser.

Hovedveilederen min, Silje Fekjær, fortjener også en stor takk. Du har hjulpet meg å holde fokus når jeg har skrevet meg bort fra oppgavens kjerne. I tillegg har din åpenhet mot mine interesser og ditt engasjement vært en viktig inspirasjonskilde under skriveprosessen.

Anne, Christian, Christine og Pål fortjener en stor takk for å ha vært så forståelsesfulle.

Jeg vil også takke IT-ansatte ved Høgskolen i Agder, Kristiansand, som ga meg tilgang til datamaskiner med SPSS i sommerferien samt Ann Kristin og Arne Georg for god datahjelp.

Takk til Øystein for å ha gitt meg tid.

Oslo, 9.mai 2005

Inger-Johanne Danielsen

SAMMENDRAG

Målet i norsk utdanningspolitikk er at alle skal ha like muligheter til utdanning uavhengig av bakgrunn. Utdanning er relatert til økonomisk situasjon og helsetilstand. Således innebærer sosiale forskjeller i utdanning også forskjeller på andre områder. Forskning viser at det er en klar sammenheng mellom sosial tilhørighet og utdanning. Hvorfor oppstår denne sammenhengen?

Oppgavens primære formål er å undersøke utvalgte trekk ved familiebakgrunn som kan tenkes å bidra til å gi en forståelse av hvorfor ungdom med lav sosial bakgrunn hyppigere er mindre motivert til å ta høyere utdanning enn ungdom med høy sosial bakgrunn. Dette undersøkes med utgangspunkt i den landsomfattende ungdomsundersøkelsen ”Ung i Norge 2002”, utført av NOVA. De ulike forholdene ved familiebakgrunn som beskrives i oppgaven, er holdninger til skole og utdanning, skoleprestasjoner samt kulturelle og økonomiske ressurser. Disse trekkene er valgt ut på bakgrunn av argumenter innenfor ulike rekrutteringsteorier, henholdsvis verditeori, kulturteori og sosial posisjonsteori som på ulikt vis forsøker å forklare sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanning.

I følge modernitetsteorier preges dagens samfunn av frigjøring og individualisme. De muligheter og sjanser vi opplever i livet er ikke lenger i like stor grad knyttet til sosiale strukturer. Når sosial frigjøring hevdes å være det som preger våre liv i det moderne samfunnet, kan man med rimelighet anta at dette er en tendens som også er gjeldende i forhold til utdanning. Det andre formålet i oppgaven er å undersøke om det har funnet sted noen endring når det gjelder betydningen av sosial bakgrunn for ulike utdanningsrelaterte kjennetegn ved ungdom. For å undersøke dette, sammenlignes resultater fra ”Ung i Norge 2002” med data fra en tilsvarende undersøkelse utført av NOVA i 1992. Ungdomstrekk som benyttes for å undersøke endring er holdninger til skole og utdanning, samt skoleprestasjoner og besittelse av litteratur i hjemmet.

Sentrale funn

I likhet med annen utdanningsforskning, finner vi også i denne studien en klar sammenheng mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon.

I tillegg viser studien at hyppigheten for å oppfatte foreldrene som svært positive til skole og utdanning er høyest blant ungdom med foreldre i de høyere sosiale yrkessjiktene. Det viser seg samtidig at positive holdninger hos foreldrene har en positiv

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

---

innvirkning på ungdoms utdanningsmotivasjon. Når det gjelder ungdoms holdninger til skole og utdanning, finner vi ingen klare skiller mellom ungdom i de ulike lagene verken når det gjelder å være svært positive eller lite positive til skole og utdanning. For skoleprestasjoner ser vi derimot relativt store forskjeller mellom de ulike sosialgruppene. I tillegg finner vi at sannsynligheten for høy utdanningsmotivasjon øker når skoleprestasjonene blir bedre. Bøker i hjemmet viser seg også i denne studien å ha sammenheng med sosial bakgrunn, samtidig som at sannsynligheten for høy utdanningsmotivasjon er høyere jo flere bøker som finnes i hjemmet til den unge. Endelig finner vi at økonomien er bedre i familier som tilhører høyt framfor lavt sosialt lag. Det viser seg imidlertid at sannsynligheten for å være høyt motivert mot utdanning ikke er høyere for ungdom med god enn for dem med dårlig familieøkonomi. Oppsummert finner vi i studien støtte for at holdninger til skole og utdanning, skoleprestasjoner samt antall bøker i hjemmet er variabler som kan bidra til å forklare sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon. Når det gjelder familieøkonomi som forklaringsvariabel finner vi i imidlertid lite støtte.

Ulikheter i 1992 og 2002

Betydningen av sosial bakgrunn for holdninger til skole og utdanning, skoleprestasjoner, og antall bøker i hjemmet har vært stabil i perioden mellom 1992 og 2002. Analysene i studien viser således at det ikke har skjedd noen signifikant endring i betydningen av sosial bakgrunn for trekk ved ungdom som er viktig for utdanningsvalg.

INNHOLDSFORTEGNELSE

FORORD	I
SAMMENDRAG	II
TABELL- OG FIGUROVERSIKT	VII
1 INNLEDNING	1
1.1 OPPGAVENS TEORETISKE RAMMEVERK	2
1.2 TIDLIGERE FORSKNING	4
1.3 UTDANNINGSMOTIVASJON	9
1.4 SPØRSMÅL TIL UNDERSØKELSE	10
1.5 EMPIRISK GRUNNLAG	11
1.6 OPPGAVENS STRUKTUR	12
2 TEORETISKE BIDRAG OG HYPOTESER	13
2.1 FORKLARINGER PÅ ULIK MOTIVASJON MOT UTDANNING	13
2.1.1 <i>Verditeori</i>	16
2.1.2 <i>Kulturteori</i>	17
2.1.3 <i>Sosial posisjonsteori</i>	19
2.1.4 <i>Verdier, prestasjoner eller subjektive intensjoner? Vurdering av de ulike rekrutteringsteoriene</i>	21
2.2 UNGDOMS UTDANNINGSMOTIVASJON	23
2.3 IDENTITETSKONSTRUKSJON I DAGENS MODERNE SAMFUNN	26
2.3.1 <i>Individualisme og løsrivelse fra sosiale strukturer i det postmoderne samfunn</i>	27
2.3.2 <i>Sosiale strukturers vedvarende betydning for individers livssituasjon</i>	29
2.4 ENDRINGER I BETYDNINGEN AV SOSIAL BAKGRUNN FOR HOLDNINGER TIL SKOLE OG UTDANNING, SKOLEPRESTASJONER OG ANTALL BØKER I HJEMMET	31
3 DATA OG METODE	35
3.1 DATAMATERIALE	35
3.2 SOSIAL BAKGRUNN	36
3.3 UTDANNINGSMOTIVASJON	39
3.4 FORKLARINGSVARIABLER	41
3.4.1 <i>Holdning til skole og utdanning</i>	41
3.4.2 <i>Karakterer i skolen og antall bøker i hjemmet</i>	44
3.4.3 <i>Familiens økonomi</i>	46
3.5 METODE	47

4 BETYDNINGEN AV HOLDNINGER, SKOLEPRESTASJONER SAMT KULTURELLE OG ØKONOMISKE RESSURSER FOR UTDANNINGSMOTIVASJON 49

4.1 UNGDOM OG UTDANNINGSMOTIVASJON	50
4.2 ULIKE HOLDNINGER, SKOLEPRESTASJONER, BESITTELSE AV LITTERATUR OG FAMILIEØKONOMI I ULIKE SOSIALE LAG?.....	51
4.2.1 Foreldres holdninger til skole og utdanning.....	52
4.2.2 Ungdoms holdninger til skole og utdanning.....	55
4.2.3 Skoleprestasjoner	58
4.2.4 Antall bøker i hjemmet.....	60
4.2.5 Familieøkonomi	61
4.3 BETYDNINGEN AV FORELDRES HOLDNINGER TIL SKOLE OG UTDANNING, SKOLEPRESTASJONER, ANTALL BØKER I HJEMMET OG FAMILIEØKONOMI FOR UNGDOMS UTDANNINGSMOTIVASJON	62
4.3.1 Foreldres holdninger til skole og utdanning.....	64
4.3.2 Skoleprestasjoner	65
4.3.3 Antall bøker i hjemmet.....	66
4.3.4 Familieøkonomi	67
4.4 KAN HOLDNINGER, SKOLEPRESTASJONER, ANTALL BØKER I HJEMMET OG FAMILIEØKONOMI FORKLARE SAMMENHengen MELLOM SOSIAL BAKGRUNN OG UTDANNINGSMOTIVASJON?	68

5 ENDRINGER I BETYDNINGEN AV SOSIAL BAKGRUNN FOR HOLDNINGER, SKOLEPRESTASJONER OG BØKER I HJEMMET 75

5.1 FORELDRES HOLDNINGER TIL SKOLE OG UTDANNING	76
5.2 UNGDOMS HOLDNINGER TIL SKOLE OG UTDANNING	78
5.3 SKOLEPRESTASJONER	80
5.4 ANTALL BØKER I HJEMMET	82
5.5 ENDRINGER I BETYDNINGEN AV SOSIALE STRUKTURER VED VALG AV UTDANNING?	84

6 AVSLUTNING.....89

6.1 ULIK UTDANNINGSMOTIVASJON I ULIKE SOSIALE LAG	89
6.2 BETYDNINGEN AV SOSIALE STRUKTURER FOR UNGDOMS UTDANNINGSMULIGHETER I NÅTIDEN ⁹³	
6.3 UTDANNING- ET RESULTAT AV TILFELDIGHETER?	96

REFERANSER.....99

VEDLEGG..... IX

TABELL- OG FIGUROVERSIKT

Tabell navn:	Side:
Tabell 3.1 Utvalgets sammensetning etter sosialgruppe. Prosent 1992 og 2002.	39
Tabell 3.2 Utvalgets sammensetning etter utdanningsmotivasjon. Prosent 2002.	41
Tabell 3.3 Utvalgets sammensetning etter foreldres holdninger til skole og utdanning. Prosent 1992 og 2002.	42
Tabell 3.4 Utvalgets sammensetning etter ungdommenes holdninger til skole og utdanning. Prosent 1992 og 2002.	44
Tabell 3.5 Utvalgets sammensetning etter skoleprestasjoner. Prosent 1992 og 2002.	45
Tabell 3.6 Utvalgets sammensetning etter antall bøker i hjemmet. Prosent 1992 og 2002.	45
Tabell 3.7 Utvalgets sammensetning etter familieøkonomi. Prosent 2002.	46
Tabell 4.1 Foreldrenes holdninger til skole og utdanning etter sosial bakgrunn. Prosentandel og kjikvadrattest (X2). 2002.	52
Tabell 4.2 Ungdoms holdninger til skole og utdanning etter sosial bakgrunn. Prosentandel og kjikvadrattest (X2). 2002	55
Tabell 4.3 Skoleprestasjoner etter sosial bakgrunn. Prosentandel og kjikvadrattest (X2). 2002	58
Tabell 4.4 Antall bøker i hjemmet etter sosial bakgrunn. Prosentandel og kjikvadrattest (X2). 2002.	60
Tabell 4.5 Familieøkonomi etter sosial bakgrunn. Prosentandel og kjikvadrattest (X2). 2002.	61
Tabell 4.6 Logistisk regresjon med Odds Ratio effekter. Sannsynligheten for høy utdanningsmotivasjon. 2002.	63
Tabell 4.7 Sannsynligheten for å ha høy utdanningsmotivasjon. Ungdom med ulik sosial bakgrunn. Odds ratio og log likelihood- test. 2002.	70

Tabell navn:	Side:
5.1 Logistisk regresjon av effekten av sosial bakgrunn og årstall på det å ha foreldre som er svært positive til skole og utdanning. Logiteffekter.	76
5.2 Logistisk regresjon av effekten av ungdoms sosiale bakgrunn og årstall på det å være svært positiv til skole og utdanning. Logiteffekter.	78
5.3 Logistisk regresjon av effekten av sosial bakgrunn og årstall på gode skoleprestasjoner. Logiteffekter.	80
5.4 Logistisk regresjon av effekten av sosial bakgrunn og årstall på det å ha mange bøker i hjemmet. Logiteffekter.	82
Figur navn:	Side:
Figur 4.1 Andelen med høy utdanningsmotivasjon i de ulike sosialgruppene.	50
Figur 4.2 Predikert sannsynlighet for høy utdanningsmotivasjon. 2002.	64

1 INNLEDNING

Idealet om likhet står sentralt i norsk politikk, også når det gjelder utdanning. Forskning viser imidlertid at utdanning stadig har en klar sammenheng med sosial bakgrunn (se f.eks. Hansen 1995). Et mål om sosial likhet i utdanning er viktig fordi forskjeller på dette området er relatert til sosiale forskjeller også på andre områder. Studier har vist at utdanning i stor grad kan knyttes til hvilken verdi man har på arbeidsmarkedet. Arbeidstakere uten formell utdanning og spesialiseringsområde kan oppleve å bli marginalisert og bli en ”outsider” i arbeidsmarkedet (Ellingsæter 1995). ”Innenfor de fleste sektorer finner det sted en vridning i behovene for arbeidskraft i retning av personer med videregående og høyere utdanning, samtidig som den ufaglærte arbeidskraften blir rasjonalisert bort” (Aamodt & Stølen 2003:82). Samtidig vil personer uten utdanning i større grad berøres av korttidskontrakter og i tillegg vil de oppleve mer usikkerhet tilknyttet sin jobbsituasjon (Ellingsæter 1995). Motsatt vil folk med etterspurte ferdigheter, det vil si med høyere utdanning, være vinnerne på jobbmarkedet og oppnå høyere belønninger og flere goder i arbeidsmarkedet (Engelstad & Hansen 2003). Det at utdanning medfører flere goder viser seg blant annet ved at økt utdanning i de fleste tilfeller betyr økt lønn samt en delvis forsikring mot arbeidsløshet over lengre tid (Karterud, Raaum og Aabø 1999). I likhet med arbeidsmarkedsverdi og lønn viser studier at også helsetilstand varierer med utdanning. Individuer med arbeiderklassebakgrunn rapporterer flere somatiske og mentale symptomer samt flere medisinske diagnoser sammenlignet med dem med fedre i sosialt høyerestående yrker (Elstad 2000). Det at ungdom med ulik sosial bakgrunn velger utdanning på tilsvarende ulikt nivå, innebærer altså ikke bare sosiale forskjeller i utdanning, men at også sosiale forskjeller i helsetilstand og økonomisk situasjon opprettholdes.

For å forklare hvorfor det oppstår sosiale ulikheter i rekrutteringen til utdanning har tidligere forskning tatt utgangspunkt i kulturelle, verdibaserte samt økonomiske forskjeller i familien (Hansen 1985, Erikson & Jonsson 1996). Det primære formålet i denne studien er å undersøke ulike trekk ved familiebakgrunn som kan bidra til å forklare hvorfor ungdoms sosiale bakgrunn påvirker deres motivasjon mot utdanning. De utvalgte trekkene ved familiebakgrunn som undersøkes, er holdninger til skole og utdanning, skoleprestasjoner, besittelse av litteratur i hjemmet, samt økonomiske forhold. Disse forklaringsvariablene kan knyttes til ulike teoretiske ståsted, henholdsvis verditeori, kulturteori og sosial posisjonsteori.

For å undersøke dette benytter jeg data hentet fra den landsomfattende ungdomsundersøkelsen ”Ung i Norge 2002” som ble utført i regi av NOVA.

Har sosial bakgrunn endret sin betydning for ungdoms utdanningsvalg i dagens samfunn? I følge nyere modernitetsteorier preges dagens samfunn av frigjøring og individualisme. De muligheter vi opplever i livet og vår livssituasjon er ikke lenger i like stor grad knyttet til sosiale strukturer (se f. eks. Giddens 1991). Således kan man forvente en sosial frigjøring når det gjelder utdanning. En studie av Birkelund og Ringdal (2002) viser eksempelvis til en tendens til løsrivelse fra sosiale strukturer ved at økonomiske ressurser i familien, målt som sosial klasse, har redusert innvirkning på oppnåelser innen utdanning.

Det andre formålet i denne oppgaven er å undersøke om det har funnet sted noen endring når det gjelder betydningen av ulike sosialt betingede kjennetegn ved ungdom for utdanningsvalg fra 1992 til 2002. Kjennetegnene det tas utgangspunkt i, er holdninger til skole og utdanning, skoleprestasjoner samt besittelse av litteratur i hjemmet. For å undersøke dette, sammenlignes resultater fra ”Ung i Norge 2002” med data fra en tilsvarende undersøkelse utført av NOVA i 1992.

1.1 Oppgavens teoretiske rammeverk

Raymond Boudon (1974) har utviklet tre rekrutteringsteorier der hensikten var å problematisere hvorfor det finner sted en skjev sosial rekruttering til høyere utdanning, henholdsvis *verdi-, kultur- og sosial posisjonsteori*. Disse teoriene er utgangspunktet når årsaksforklaringer av sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon undersøkes i denne studien. Når det gjelder kulturteorier baseres disse på ulike typer kulturelt hjemmemiljø i ulike sosiale lag, og vektlegger først og fremst hvordan dette påvirker sosiale prestasjonsforskjeller. Skoleprestasjoners innvirkning på utdanningsvalg betegnes av Boudon som primæreffekter av sosial bakgrunn. Verditeorier på sin side vektlegger internaliserte normer om ytelse og suksess i ulike sosiale lag. Boudon hevdet at primæreffektene av sosial bakgrunn kunne forklare en del av sosialt skjev rekruttering til utdanning. Disse teoriene ga imidlertid ingen forklaring på hvorfor ungdom med ulik sosial bakgrunn med like skoleprestasjoner velger ulikt når det gjelder utdanning. For å forklare dette innførte Boudon teorien om sosial posisjon. Ulike sosiale posisjoner fører til ulike beslutningsfelt som gjør seg gjeldende for utdanningsvalg. Sosiale posisjoner er viktig for utdanningsvalg fordi utdanning er en karriere og velges derfor mer enn en gang.

Det som styrer utdanningsvalget er et nyttemaksimeringsprinsipp der ungdom knytter ulike sosiale og økonomiske gevinster til utdanning. I prinsippet trenger ikke kostnadene og gevinstene være av økonomiske størrelser, men de kan være det.

Eriksson og Jonsson er to teoretikere som i nyere tid har problematisert sosialt skjev utdanningsrekruttering ut i fra sosial posisjon. Utgangspunktet for deres forklaringer er at ulikhet i økonomiske, sosiale og kulturelle ressurser påvirker hvilke fordeler ungdom forbinder med utdanning (1996). Betydningen av økonomiske ressurser i familien står sentralt i Erikson og Jonssons teoretiske bidrag ved at de anser slike ressurser som hovedkostnadene relatert til utdanning, teoretisk sett.

Variablene som benyttes i denne studien for å forklare sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon, er som nevnt innledningsvis holdninger til skole og utdanning, skoleprestasjoner, antall bøker i hjemmet samt familieøkonomi. Når holdninger skal undersøkes gjøres dette med utgangspunkt i verditeoretisk innfallsvinkel. Undersøkelsen av skoleprestasjoner og antall bøker i hjemmet baseres på kulturteoretisk argumentasjon, mens familieøkonomi kan knyttes til argumenter innenfor sosial posisjonsteori.

Et godt utbygd system av offentlige skoler helt opp til og med videregående nivå, gunstige lånemuligheter i Statens Lånekasse for utdanning samt jevn økonomisk fordeling gjør at mulighetene til utdanning i Norge trolig styres mindre av økonomiske forskjeller enn i land uten slike velferdstiltak og med større økonomiske forskjeller. Til tross for lik økonomisk tilgang til utdanning og små økonomiske forskjeller i befolkningen, kan det likevel tenkes at utdanningsvalg kan påvirkes av de økonomiske forholdene i familien. Utdanning innebærer blant annet utsettelse av inntekt samt høyt studielån som senere skal tilbakebetales, og dette er økonomiskrelaterte forhold som kan virke inn på et utdanningsvalg. Når forskning i tillegg viser til sosialt ujevn inntektsøkning i Norge de senere årene (Lyngstad 2001), belyser dette ytterligere økonomiens betydning for utdanningsvalg også i Norge.

I tilknytning til sammenhengen mellom sosial tilhørighet og ungdoms utdanningsvalg, er det interessant å undersøke om betydningen av sosial bakgrunn på ungdoms utdanningsvalg har endret seg i dagens samfunn. Er det slik at de verdier foreldrene er i besittelse av har like stor innvirkning på ungdoms utdanningsvalg i dag som for ti år siden? Kanskje har ikke skoleprestasjoner så stor sammenheng med hvilket sosialt sjikt en tilhører i dagens samfunn, slik at den unge således er mer uavhengig sitt opphav i valget av utdanning enn hva som var tilfelle tidligere? Eller er

det slik at det kulturelle hjemmemiljøet den unge vokser opp innenfor har mindre å si for senere utdanningsvalg?

Det finnes begrenset med forskning om endring i betydningen av sosial bakgrunn på utdanningsvalg, og især forskning som fokuserer på hvilke sider ved familiebakgrunn som preges av endring. Det innebærer at denne oppgavens undersøkelse av endring hovedsakelig baseres på teoretiske bidrag framfor tidligere forskning. Analysene i denne studien av endringer i sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanning kan imidlertid bidra til å øke kunnskapen innenfor dette temaområdet.

I tillegg til teori som vektlegger årsaksforklaringer på rekrutteringsspørsmålet, vil oppgaven konsentreres rundt teori relatert til betydningen av sosial bakgrunn for utdanningsvalg i dagens samfunn. Det teoretiske rammeverket for denne delen av oppgaven utdypes senere i oppgaven.

1.2 Tidligere forskning

Norske registerdata har gitt god mulighet til å beskrive sammenhengen mellom sosial bakgrunn og rekruttering til utdanning, men vi har kommet forholdsvis kort her i landet når det gjelder å studere årsaksforklaringer på denne sammenhengen (Raaum 2003). Det er gjort lite forskning på ulike mekanismer som kan forklare sammenhengen mellom foreldres og deres barns utdanningsvalg (Thrane 2005).

Studiet av sosial reproduksjon har lange tradisjoner innenfor sosiologien og samfunnsvitenskapen for øvrig. I Norge har blant annet Tore Lindbekk utmerket seg som en sentral bidragsyter når det gjelder historisk kunnskap om sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanning. I sin studie fra tidlig syttitallet fant han at gymnasprosenten blant barn av ufaglærte arbeidere var omtrent femteparten sammenliknet med akademikerbarns. Også når det gjelder rekruttering til universitet/høgskole, kunne Lindbekk konstatere en forskjell mellom ulike sosiale lag (1974). I likhet med Lindbekk har også Marianne Nordli Hansen forsket på sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanning. I studiet ”Utdanningspolitikk og ulikhet” (1999) tok hun utgangspunkt i ulike registre fra statistisk sentralbyrå. På bakgrunn av informasjon fra disse registrene undersøkte hun rekruttering til høyere utdanning blant dem som ble født i perioden 1962 til 1973, altså personer som i de fleste tilfeller utdannet seg for ti-tyve år siden. Tendensen i denne studien var at det

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

---

finner sted sosiale forskjeller i rekrutteringen til utdanning både på høyskole- og universitetsnivå samt i elitefagene, der forskjellene viste seg å være mest tydelig.

Forskningen til Lindbekk og Hansen sier noe om sammenhengen mellom sosial bakgrunn og rekruttering til utdanning for henholdsvis 10-30 år siden. Kan det tenkes at ungdom som utdanner seg i dag viser andre rekrutteringsmønstre enn tidligere?

Tor Jørgensen har undersøkt sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanning ved å følge det kullet som gikk ut av grunnskolen i 1989 frem til 1997, og er derfor av nyere dato. Jørgensen så på hvor mange som tok en eller annen form for høyere utdanning i perioden. Videre skilte han ut dem som hadde fullført allmennfaglig studieretning, og så på deres gjennomstrømning i høyere utdanning. Jørgensen fant at jo høyere utdanning foreldrene har, jo lenger har grunnskolekullet 1989 vært i utdanning. Mellom 1992 og 1997 var hele 83 % av dem med foreldre med høyere utdanning i høyere utdanning, mens andelen for dem med foreldre med kort høyere utdanning lå på 65 %. Tilsvarende var andelen for dem med foreldre med videregående skole på 37 %, mens andelen for dem med foreldre med grunnskolen som høyeste utdanning lå på 17 %. Studien til Jørgensen viste videre at flere studenter av foreldre med høyere utdanning enn de andre studentene har vært registrert mange år i høyere utdanning, noe som viser at det er sannsynlig at disse tar lange og prestisjefylte utdanninger ved universiteter eller vitenskapelige høyskoler (2000).

I likhet med Hansen og Lindbekks studier viser Jørgensens studie en tydelig sammenheng mellom sosial bakgrunn og utdanning. Det ser altså ut til at lite har endret seg på dette området de siste tiårene.

Ovennevnte studier sier noe om sammenhengen mellom sosial bakgrunn og rekruttering til utdanning, men problematiserer ikke årsaker til denne sammenhengen.

I sin studie av 3100 vernepliktige ungdommer i Norge i 1992 var det imidlertid nettopp dette som var hensikten til Jens B. Grøgaard. For å undersøke betydningen av verdier for ungdoms utdanningsvalg tok Grøgaard utgangspunkt i effekten av *praktiske* ferdigheter for utdanningsvalg blant ungdom i ulike sosiale lag. Forskningen viste at gutter i høyere sosiale lag med alminnelig evnenivå og som også hadde god teknisk innsikt, fortsatt velger allmennfag på videregående i de fleste tilfeller. Det betyr at tilleggsevnen med teknisk innsikt hadde lite å si for gymnasvalg for gutter fra høyere sosiale lag. Grøgaard påpeker at så mye som 90 % av guttene der far var funksjonær og som hadde både høyt prestasjonsnivå i skolen samt høy score på teknisk innsikt, velger allmennfaglig linje på videregående skole (1993). Dette kan

indikere at gutter fra høyere sosiale lag verdsetter akademisk framfor teknisk utdanning for å lykkes i arbeidslivet, og at ulike verdier i ulike sosiale lag således kan bidra til å belyse sosialt skjev rekruttering til utdanning. Grøgaards studie av utdanningsrekruttering baseres på tilbøyeligheten til å velge allmennfaglig eller teknisk linje på videregående skole. Man kan med rimelighet anta at valg av linje på videregående skole kan ha paralleller til valg av høyere utdanning fordi linjene i ulik grad er orientert mot en utdanningskarriere. På grunnlag av dette kan man forvente at ulikt verdisett og vektlegging av akademiske ferdigheter for å lykkes har innvirkning på et valg av høyere utdanning, som er utgangspunktet for denne oppgavens analyser, så vel som ved valg av videregående utdanning, slik Grøgaards studie viser.

I likhet med Grøgaard har Pilegaard Jensen et al. (1997) undersøkt betydningen av verdier, i tillegg til andre forklaringsvariabler, for å forstå sammenhengen mellom sosial bakgrunn og rekruttering til utdanning. Undersøkelsen var basert på en spørreundersøkelse blant dansk ungdom¹ i alderen 17 til 25 år og belyste blant annet ulike personlige forhold, sosial arv, skoleferdigheter samt holdninger til utdanning. Studien viste at det ikke var noen systematisk forskjell blant ungdommene når det gjaldt hvilken verdi de knyttet til utdanning. Ut i fra dette konkluderte forskerne med at forskjeller i verdier ikke kunne gi noen forklaring på skjev sosial rekruttering til utdanning, slik Grøgaards studie viste. En svakhet med undersøkelsen til Pilegaard Jensen et al. kan ligge i at de ikke har undersøkt hvordan verdier kan være relatert til variabler med større forklaringsverdi og således ha betydning for utdanningsvalg på en mer indirekte måte. Eksempelvis viste studien deres at skoleprestasjoner er viktig for sjansen til å fortsette med utdanning etter videregående skole. Det kan imidlertid tenkes at skoleprestasjoner kan knyttes til de verdiene som forbindes med utdanning, og at verdier således har betydning for utdanningsvalg. Dette problematiseres imidlertid ikke i studien til Pilegaard Jensen et al., og skoleprestasjoner blir trukket frem som en mer forklaringsdyktig variabel enn verdier. Studien viste videre at fedres utdanningsnivå påvirket sannsynligheten for å forsette utdanning etter endt videregående skole for ungdom. Foreldres utdanning og skoleprestasjoner kan anses som forhold relatert til kulturelle ressurser i hjemmet (se f.eks. Bourdieu 1995), og

---

¹ Med de likheter nordiske land representerer både når det gjelder skolesystem og velferdsordninger, er det imidlertid relevant å anta at tendensene i denne undersøkelsen også gjelder i Norge.

funnene tyder således på at det kulturelle hjemmemiljøet kan bidra til å forklare sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanning.

Andre personlige forhold som ble belyst i studien til Pilegaard Jensen et al. var økonomi. Studien avdekket at foreldrenes inntekt ikke hadde betydning for om den unge valgte å fortsette utdanningen eller ikke.

Et mer optimistisk bilde av betydningen av økonomiske forhold for utdanningsvalg blir skissert av Oddbjørn Raaum. Raaums studie baserte seg på norske registerdata og fokuserte på økonomiske så vel som kulturelle årsaksforklaringer på samvariasjonen mellom familiekjennetegn og barns utdanningslengde (Raaum 2003). Raaum kunne konkludere med at ungdoms utdanningslengde kan relateres både til foreldrenes inntekt og utdanning. Foreldrenes utdanning viste seg å være det viktigste familiekjennetegnet. Studien viste imidlertid også en tendens til at ungdom går lengre på skole jo høyere inntekten til foreldrene er, selv etter sammenlikning av familier der foreldrene har like lang utdanning. Raaums studie gir således en indikasjon på at andre familiekarakteristika, altså foreldres utdanning, foruten økonomiske ressurser i familien er betydningsfullt for ungdoms utdanningsvalg. Raaum undersøker imidlertid ikke på hvilken måte disse "andre familiekarakteristika" virker inn på ungdoms utdanningsvalg. Er det slik at foreldrenes utdanningslengde påvirker ungdoms utdanningsvalg ved at de overfører visse verdier til sine barn, eller er det fordi de legger til rette for et godt læringsmiljø for barnet? Dette drøftes ikke i Raaums studie, og studien gir dermed ingen indikasjoner på om kulturelle forhold virker inn på utdanningsvalg i form av verdier eller læringsmiljø. Uansett indikerer studien at økonomiske forhold i familien kan forklare sosialt skjev rekruttering til høyere utdanning.

En fersk studie av Christer Thrane undersøker i likhet med Raaum betydningen av både økonomiske og kulturelle forhold, men spesifiserer i tillegg om det er verdier eller læringsmiljø som gjør kulturell kapital i familien viktig i forhold til et utdanningsvalg. Thranes analyser baseres på en longitudinell undersøkelse fra Hordaland som fulgte en kohort med ungdommer fra de var 13 år gamle i 1990 til de var 23 år gamle i år 2000 (Thrane 2005). Thrane undersøker både ungdommenes utdanningsvalg etter ungdomsskolen, det vil si mot videregående utdanning, og utdanningsvalg som normalt skjer etter videregående. Dette siste valget ble registrert både i 1998 og 2000, når ungdommene henholdsvis var 21 og 23 år gamle. Thranes studie viste at forventninger til utdanning og skoleprestasjoner fungerte som forklaringsmekanismer for alle valgene, mens inntekt kun gjaldt som

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

---

forklaringsmekanisme ved utdanningsvalg i 1998, altså når ungdommene var 21 år. Thrane konkluderer således med at studien gir lite støtte til økonomi som viktig for utdanningsvalg. En innvending mot en slik konklusjon er at man med rimelighet ikke kan forvente at ungdomsskoleelever, som i de fleste tilfeller bor hos sine foreldre, tar hensyn til familiens økonomi når de skal foreta et valg om videregående utdanning. I tillegg kan det tenkes at økonomien i familien er viktigere for yngre ungdom da deres livssituasjon trolig er mer knyttet opp til foreldrene enn hva som er tilfelle for de litt eldre, en tendens som vises i Thranes undersøkelse. Til tross for at Thranes undersøkelse gir mer støtte til at kulturelle forhold påvirker utdanningsvalg, kan undersøkelsen også gi en indikasjon på at økonomiske forhold har en viss innvirkning.

De forannevnte studiene gir ikke noe entydig bilde av årsaksforklaringer på sammenhengen mellom sosial bakgrunn og rekruttering til utdanning. En årsak til dette kan være at datagrunnlaget som er benyttet gir ulike muligheter til å undersøke temaet. En annen årsak kan være at studiene benytter ulike innfallsvinkler for å belyse temaet. I noen av tilfellene har formålet vært å undersøke betydningen av en eller kanskje et par utvalgte forklaringsvariabler, mens andre undersøkelser er uklare i forhold til hvilken måte kulturelle forskjeller kan påvirke utdanningsvalg, det vil si om det er forskjeller i verdier eller ferdigheter, og hvordan slike forhold eventuelt kan påvirke hverandre. Hovedmålet i denne oppgaven er å undersøke i hvilken grad sosiale variasjoner i verdier, kulturelle ressurser, målt gjennom skoleprestasjoner og antall bøker i hjemmet samt økonomiske ressurser kan forklare sosiale rekrutteringsforskjeller til utdanning. Dette gjøres ved å undersøke effektene av de ulike forklaringsvariablene både før og etter kontroll for effekten av andre forklaringsvariabler.

Til tross for de ulike resultatene og forutsetningene i ovennevnte studier gir de samlet sett en antydning om at verdier så vel som kulturelle forhold, definert ut i fra skoleprestasjoner og foreldres utdanningsnivå, kan forklare sammenhengen mellom sosial bakgrunn og rekruttering til utdanning. Når det gjelder betydningen av økonomiske forhold tyder det også på en viss forklaringsverdi, om enn i noe mindre grad.

Et fellestrekk ved flere av studiene ovenfor er at de baseres på allerede avgjorte utdanningsvalg når sammenhengen mellom sosial bakgrunn og rekruttering til utdanning undersøkes. Som utgangspunktet for å undersøke denne sammenhengen benyttes imidlertid motivasjon mot utdanning fremfor utdanningsvalg i denne studien.

1.3 Utdanningsmotivasjon

For å studere hvorfor ungdom velger utdanning på nivå med sine foreldre, kan det være fruktbart å studere den utdanningsmotivasjonen som ligger til grunn for dette valget. I oppgaven benyttes i enkelte tilfeller termen ”utdanningsvalg” i stedet for ”utdanningsmotivasjon”, for eksempel ved presentasjon av sosiologisk handlingsteori, selv om formålet stadig er det samme som for øvrig i oppgaven, nemlig å problematisere grunnlaget for ungdoms utdanningsmotivasjon.

En direkte måling av motivasjon er i praksis en umulighet. Imidlertid kan planer og ambisjoner være uttrykk for ungdoms aspirasjon for fremtiden (Bakken 2003). For å måle ungdoms motivasjon mot utdanning kan man derfor ta utgangspunkt i hvilke planer de har for fremtiden når det gjelder utdanning. Fremtidsplaner kan anses som et produkt av motivasjon og ønske om å nå visse mål, og det er disse fremtidsønskene som er utgangspunkt for denne studien.

Til tross for at en plan er en visjon som hører fremtiden til, er likevel planens opprinnelse av interesse, fordi mentale strukturer samsvarer med de samfunnsmessige strukturene (Bourdieu 1995). Det innebærer at individers utdanningsplaner ikke bare kan anses som en ubetinget drøm og tankespinneri, men at den kan tolkes som et uttrykk for sosial tilhørighet. Mer konkret betyr det at planer ikke konstrueres i et sosialt vakuum, men at familiebakgrunn og sosial tilhørighet påvirker ungdoms driv og motivasjon mot fremtidig utdanning.

Fordi studiens utgangspunkt er å undersøke hvordan familiebakgrunn virker inn på ungdoms utdanningsmotivasjon er det en fordel å studere ungdom som fortsatt bor hjemme. På denne måten vil det komme klarere frem hvordan foreldrene preger ungdoms ønsker og preferanse for fremtiden når det gjelder utdanning.

I hvilken grad det er samsvar mellom planer og faktisk atferd er omdiskutert. Imidlertid er det gjort flere undersøkelser på området. Blant annet har Opheim og Støren (2001) forsket på rekrutteringen til høyere utdanning blant ungdom med innvandrerbakgrunn, sammenlignet med ungdom med majoritetsbakgrunn. De fant at ungdom med innvandrerbakgrunn i større grad hadde planer om utdanning på universitet framfor høyskole. Ved å måle sannsynligheten for å være i gang med høyskole- versus universitetsutdanning blant alle som i 1997 fullførte videregående opplæring, kunne de undersøke hvorvidt utdanningsplanene til de unge senere realiseres. Analysen viste at innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn hadde lavere sannsynlighet for å være i gang med høyskoleutdanning høsten 1998 enn personer med majoritetsbakgrunn. Minoritetsungdom har altså planer om og *velger* også i større grad

å studere ved universitet framfor høyskole. ”Våre funn viser dermed at preferansen for universitetsstudier blant ungdom med innvandrerbakgrunn, som vises i undersøkelsen av ungdommens utdanningsplaner, også er tilfelle når vi undersøker ungdommens faktiske eller realiserte utdanningsvalg” (Opheim og Støren 2001:134). I sin studie av gutters utdanningsvalg tok Jens Grøgaard (1993) utgangspunkt både realiserte og beregnede utdanningsplaner. Grøgaard fant at planer og valg samvarierte sterkt ($r=0,73$). Slike funn tyder på at planer ofte realiseres, og at en plan er noe mer enn en impulsiv og uoverveid uttalelse. Imidlertid vil ikke kvaliteten i studier av ungdoms utdanningsplaner forringes om ikke planen senere realiseres. Hva ungdommen vil når det gjelder utdanning, sier noe om ønsker og motivasjon, og dette er interessant i seg selv. I likhet med utdanningsvalg er altså utdanningsmotivasjon et godt utgangspunkt for å undersøke sammenhengen mellom sosial bakgrunn og rekruttering til utdanning.

1.4 Spørsmål til undersøkelse

Det første siktemålet i denne oppgaven er å undersøke ulike trekk ved sosial bakgrunn som kan bidra til å forklare sammenhengen mellom ungdoms sosiale bakgrunn og deres utdanningsmotivasjon.

Problemstilling 1 *Hvordan kan sammenhengen mellom sosial bakgrunn og ungdoms utdanningsmotivasjon forklares? Kan forskjeller i holdninger til skole og utdanning, skoleprestasjoner samt kulturelle og økonomiske ressurser i sosiale lag forklare forskjeller i utdanningsmotivasjon?*

Målet med oppgaven er ikke en uttømmende forklaring av sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon, men vil baseres på presentasjon av noen utvalgte forhold i forsøket på å forklare fenomenet. Disse forholdene er foreldrenes holdninger til barnets skolegang, ungdoms holdninger til skole og utdanning, ungdoms skoleprestasjoner, besittelse av litteratur i hjemmet samt økonomien i den unges familie. På bakgrunn av teori som problematiserer rekruttering til høyere utdanning og på grunnlag av hva tidligere forskning sier om årsaker til utdanningsrekruttering, er det grunn til å tro at de utvalgte variablene i denne studien har en verdi i å forklare sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanning.

Opgavens andre siktemål er å undersøke om sosial bakgrunn hadde større innvirkning på ulike trekk ved ungdom som kan relateres til utdanning for ti år siden

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

---

sammenliknet med i dag, en samtid der idealer om uavhengighet og løsrivelse fra sosiale strukturer råder (Giddens 1991, Beck 1992). Gitt at holdninger til skole og utdanning, skoleprestasjoner og bokriktid i hjemmet har betydning for utdanningsmotivasjon, kan vi undersøke endringer i effekten av sosial bakgrunn på disse variablene, og si noe om endringer i betydningen av sosial bakgrunn for utdanningsmuligheter.

Problemstilling 2 *Er sammenhengen mellom sosial bakgrunn og ulike kjennetegn ved ungdomsopplæring relatert til utdanning, ulik i 2002 og 1992?*

Formålet med den andre problemstillingen er å undersøke sannsynligheten for endring. Datagrunnlaget for å teste problemstillingen er hentet fra to tidspunkt og er ikke utført som en tidsseriestudie med hyppige målinger. På denne måten gir ikke dataene grunnlag for å kunne konstatere at endring har skjedd med sikkerhet. Det at man har identiske data fra to tidspunkt gir imidlertid en unik mulighet til å få en forståelse av i hvilken retning utviklingen har gått.

Oppsummert vil oppgaven bestå av to hoveddeler. I første del tar jeg sikte på å problematisere ulike mekanismer som kan utløse sammenhengen mellom sosial bakgrunn og ungdoms utdanningsmotivasjon. Mekanismene er variabler som knyttes til ungdoms familiebakgrunn. I andre del vil jeg undersøke hvorvidt effektene av sosial bakgrunn på disse trekkene ved ungdom er ulik i 2002 og 1992. På grunn av at ungdoms utdanningsmotivasjon er målt ulikt i "Ung i Norge 2002" og "Ung i Norge 1992", har jeg med hensyn til validiteten i studien ikke utført noen undersøkelse av endringer direkte i forhold til ungdoms utdanningsmotivasjon. Fordi endring undersøkes ved å se på effekter mellom sosial bakgrunn og trekk ved ungdom som er relatert til utdanning, gir denne studien indikasjoner på om det har funnet sted endringer i sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanning.

1.5 Empirisk grunnlag

Forskningsinstituttet NOVA utførte i 1992 en landsomfattende ungdomsundersøkelse kalt "Ung i Norge 1992". For blant annet å kunne gjøre sammenligninger, utførte det samme forskningsinstituttet ti år senere en tilsvarende undersøkelse, "Ung i Norge 2002". Målet med undersøkelsen var som i 1992 å kartlegge en rekke sider ved ungdoms levekår og livsstil, samt se på endringer ved disse siden undersøkelsen i

1992. Utvalget for "Ung i Norge 2002" var 73 skoler, fordelt på 47 ungdomsskoler og 26 videregående skoler. Undersøkelsen ble foretatt i løpet av skoletida og baseres på et representativt utvalg norske skoler. Skolene ble trukket ut på bakgrunn av to kriterier; kommunetype og størrelse på skolene. På denne måten sikret man seg mot at de utvalgte skolene befant seg innenfor identiske kommunetyper. Samtidig skulle elevene ha like stor sannsynlighet for å komme med i utvalget, uavhengig av størrelse og antall elever på skolen (Rossow og Bø 2003). Elevene som svarte på undersøkelsen var anonyme. Deltakelsen av elevene fra ungdomsskolen var basert på et skriftlig informert samtykke fra foreldre/foresatte. For elevene i den videregående skolen var deltakelsen basert på at foreldre/foresatte fikk et informasjonsskriv og at elevene selv ga samtykke til å delta. I instruksene til elevene ble det opplyst om at de kunne hoppe over de spørsmålene de ikke hadde lyst til å svare på. Det viser seg i spørreskjemaet at en relativt betydelig andel av ungdommene har utelatt å svare på spørsmål blant annet om forelskelse og seksuell erfaring.

1.6 Oppgavens struktur

Oppgaven er delt inn i seks kapitler. Kapittel 2 er en gjennomgang av teoretiske resonnementer rundt temaområdet skjev sosial rekruttering til utdanning, henholdsvis verdi-, kultur- og sosial posisjonsteori. Ut i fra disse teoriene utledes noen av hypotesene som senere skal testes i oppgaven. I det samme kapittelet presenteres ulike modernitetsteorier som på ulikt vis vektlegger betydningen av sosiale strukturer for handlingsvalg i nåtiden. Relatert til disse teoriene postuleres deretter de resterende hypotesene som skal testes i oppgaven. I kapittel 3 gjennomgår jeg metoden og datamaterialet som ligger til grunn for oppgavens analyser. Ulike familietrekkvariabler som kan tenkes å forklare sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon analyseres i kapittel 4. I kapittel 5 undersøkes det om betydningen av sosial bakgrunn på utdanningsrelaterte kjennetegn ved ungdom er ulik i 1992 og 2002. Avslutningsvis diskuterer jeg i kapittel 6 grunnlaget for ungdoms utdanningsmotivasjon og endringer i betydningen av sosiale strukturer for utdanningsmuligheter.

2 TEORETISKE BIDRAG OG HYPOTESER

I dette kapittelet problematiseres ulike forhold som kan forklare skjev sosial rekruttering til utdanning. Dette gjøres gjennom en drøfting av ulike mellomliggende faktorer som kan føre til ulik motivasjon for utdanning avhengig av den unges familiebakgrunn. For å undersøke hvorfor det er en sammenheng mellom utdanning og ungdoms sosiale bakgrunn, rettes det i oppgaven fokus mot forhold som korrelerer både med familiebakgrunn og utdanningsmotivasjon. Forholdene det fokuseres på i oppgaven er foreldre og unges holdninger til skole og utdanning, skoleprestasjoner, besittelse av litteratur i hjemmet samt familieøkonomi.

Variablene jeg tester kan ses i sammenheng med ulike teoretiske perspektiv på skjev rekruttering til utdanning, henholdsvis verdi-, kultur-, og sosial posisjonsteori. Under punkt 2.1.1, 2.1.2, 2.1.3 vil de tre rekrutteringsteoriene presenteres.

Rekrutteringsteoriene baseres på ulike syn når det gjelder hvordan sosiale forhold virker inn på ungdoms motivasjon mot utdanning. Spørsmålet om forholdet mellom individ og struktur utgjør to polare leirer, og disse ytterpunktene vil presenteres i begynnelsen av kapittelet (punkt 2.1).

Jeg vil i andre del av kapittelet problematisere hvorvidt sosial bakgrunn har mindre innvirkning på utdanningsrelaterte kjennetegn ved ungdom i 2002 sammenliknet med 1992. Teorier som hevder at et moderne samfunn preges av at sosiale forhold har mindre betydning for individers livsmuligheter, presenteres under punkt 2.3.1. Under punkt 2.3.2 vil jeg presentere teorier som vektlegger sosiale strukturers vedvarende betydning for individers muligheter og sjanser.

2.1 Forklaringer på ulik motivasjon mot utdanning

For å forklare sosiale rekrutteringsforskjeller til utdanning er det især to hovedtradisjoner innen sosiologisk handlingsteori som har vært benyttet. Diskusjonen mellom tradisjonene dreier seg om forholdet mellom individ og struktur. Kan utdanningsvalg først og fremst forklares ved et aktivt initiativ fra individet, eller er valget hovedsakelig et resultat av de sosiale omgivelsene der individet spiller en mer passiv rolle? Til tross for at de to hovedtradisjonene innenfor sosiologisk handlingsteori preges av ulikt perspektiv på individets rolle, anses utdanningsvalg gjennomgående som et strukturelt anliggende. Uenigheten handler om på hvilken måte de sosiale strukturene virker inn på individers handlingsvalg. Har de sosiale

strukturene manifestert seg som en indre tilstand i individet, eller er det ytre omgivelser som legger strukturelle føringer på et individuelt utdanningsvalg?

På den ene siden anses individers utdanningsvalg som et direkte resultat av de sosiale oppvekstvilkårene (Gambetta 1987). De sosiale kreftene virker ”bak ryggen” på aktøren, og på denne måten blir den unge dyttet mot en spesifikk handling, eller sagt med Diego Gambetta (1987) sine ord, ”pushed from behind”. I følge Gambetta preges dette perspektivet i sin ekstreme form av at individers handlinger anses som en kanalisering av eksterne omstendigheter hvor det ikke er rom for subjektive og rasjonelle intensjoner. I stedet er det de ytre kreftene som tjener som årsak for aktørens handlinger, og disse kreftene virker uavhengig av aktørens bevissthet. Ut i fra et slikt perspektiv anses handling som et resultat av internaliserte normer og verdier og preges således av tradisjonell atferd. På denne måten hevder enkelte teoretikere at verdier som ligger internalisert i den kulturelle bakgrunnen kan forme preferanser så vel som persepsjonen av ulike handlingsalternativer, og krefter relatert til sosial bakgrunn kan påvirke verdien som tilskrives de forskjellige alternativene (Gambetta 1987). En slik forståelse av grunnlaget for ungdoms utdanningsvalg betegnes ofte som strukturalistisk.

Klassiske strukturalistiske bidrag innen sosiologien, er blant annet Karl Marx og Emile Durkheim. I følge Gambetta (1987) kan Marx plasseres innen dette perspektivet med bakgrunn i hans teori om proletariatets underdanige og ufrivillige stilling i samfunnet som følge av kapitalismens makt, og Durkheim med hans teori om økning av selvmord parallelt med sekulariseringen av samfunnet.

Raymond Boudon (1982) tar klart avstand fra teoretikere som forsøker å forklare handling ut i fra deterministiske og forhåndsbestemte mekanismer. Han hevder at mennesket ikke er skjebnebestemt til å handle som det gjør. Til det finnes alt for mange unntak fra denne regelen. Det er i følge Boudon utelukkende dyrene som kan plasseres innenfor et instinktivt og deterministisk handlingsparadigme, der handling defineres som styrt atferd. I stedet benytter Boudon et interaksjonistisk perspektiv for å forstå grunnlaget for menneskelig handling. Innenfor dette paradigmet anses aktørene som målrettede og mer eller mindre bevisste i sin handling. Boudon (1982) deler interaksjonistiske handlingsparadigmer inn i fire typer. Handlingsparadigmene er forskjellige i sitt syn på hvordan dynamikken mellom struktur og individ virker inn på individets handlinger. Alle fire tar avstand fra en deterministisk handlingsforståelse, men sosiale strukturer virker på ulike måter inn på individets handlingsvalg. I det Marxistiske paradigme anses individet som fritt i sine

handlinger, men hva individet ønsker å oppnå med sine handlinger er gitt på forhånd ut fra individets sosiale posisjon. Når det gjelder Toqueville-paradigme velger individet uavhengig av andre når det gjelder *om* han eller hun ønsker en utdanning, men hva slags utdanning man ønsker er forhåndsbestemte preferanser. Boudons tredje paradigme har han kalt Merton-paradigme, og her virker strukturene inn på individets handling ved at aktørene handler ut i fra det andre ønsker og forventer. Ulike situasjoner krever visse roller som individet inntar. Det weberianske paradigmet er det siste Boudon fremsetter, og preges i stor grad av et strukturalistisk syn på handling ved å vektlegge at handling er et resultat av opplevelser og elementer fra individets fortid. Når et valg om utdanning skal gjøres tar individet hensyn til tidligere erfaringer og resultater, men et handlingsvalg foretas fortsatt på et subjektivt og målrettet grunnlag.

Teorier som setter seg opp mot deterministiske teorier, slik Boudons interaksjonistiske handlingsforståelse er eksempel på, baserer seg generelt på at handlingsvalg, som avgjørelser om utdanning, ikke kan reduseres til et direkte resultat av krefter i de sosiale omgivelsene. Disse teoriene inkluderer individuell intensjon i forståelsen av grunnlaget for handlingsvalg. Utdanningsvalg er her en rasjonell og subjektiv avgjørelse der aktøren handler ut i fra egne ønsker, eller som Gambetta uttrykker det: ”(...) people are rational and *jump* towards the destinations that attract them most” (Gambetta 1987:2). Utdanningsvalg gjøres på grunnlag av en avveining av ulike handlingsalternativer, og valget faller på det alternativet som aktøren tror vil gi størst, eller i det minste tilfredsstillende, avkastning i et fremtidig perspektiv. Til tross for at det her ikke fokuseres eksplisitt på de sosiale forholdene, utelukkes likevel ikke betydningen av slike forhold. De sosiale omstendighetene oppfattes som å ha en mer indirekte betydning for handlingsvalg. Omgivelsene virker kun inn på aktørens subjektive beslutning ved at de påvirker individers oppfatning av hvilket av flere handlingsalternativer som er mest rasjonelt og lønnsomt for aktøren. Innen dette perspektivet blir ikke aktøren i særlig grad presset av krefter som virker bak ryggen hans, men blir mer tiltrukket av det som skjer foran ham, hvilket betyr at intensjonale fremfor kausale krefter er det som skaper menneskelig atferd.

Rekrutteringsteoriene som benyttes som teoretisk rammeverk for denne oppgaven, kan plasseres i ulik avstand til de ovennevnte handlingsteoriene. Et hovedskille kan plasseres mellom verdi- og sosial posisjonsteori.

Verditeorien er den mest rendyrkede strukturalistisk orienterte rekrutteringsteorien. Teorien bygger på ideen om at utdanningsvalg hovedsakelig gjøres på grunnlag av tradisjon og vane. Utdanningsvalg gjøres på bakgrunn av

innlærte normer og verdier knyttet til utdanning og akademiske ferdigheter. Den sosiale strukturen rundt individet er dermed av direkte betydning for den utdanningskarrieren ungdommen velger, og det kreves liten grad av rasjonalitet og subjektive tiltak fra den unge som står overfor utdanningsvalget.

Som verditeorien knyttes også kulturteorien til en strukturorientert handlingsforståelse. Imidlertid legger strukturene her føringer på handlingsvalget på en annen måte enn ved verditeorier, og man kan innenfor kulturteorier antyde et mer rasjonelt syn på utdanningsvalg. Det som er spesielt med kulturteori er at den kun problematiserer begrensninger ved utdanningsvalg. Kulturteoriene vektlegger hvordan sosiale prestasjonsforskjeller i skolen begrenser utdanningsmulighetene til barn i lavere sosiale lag. Prestasjonsnivå i skolen legger altså føringer på de utdanningsmulighetene den unge har, og innenfor rammen av disse mulighetene må den unge aktivt og intensjonelt foreta en beslutning om utdanning.

Når det gjelder teorien om sosial posisjon er dette en teori som forutsetter et rasjonelt og individuelt initiativ fra den unges side når et utdanningsvalg skal tas. Ungdommen anses her som et handlende subjekt som aktivt tar stilling til ulike handlingsalternativ, og teorien tar avstand fra ideen om sosiale krefters enerådende innvirkning på ungdoms utdanningsvalg. Teorien baseres på et rasjonelt perspektiv der kalkuleringen av hvilke utdanningsvalg som vil representere maksimal individuell nytte og redusert kostnad i fremtiden vektlegges som grunnlaget for handling.

2.1.1 Verditeori

Den amerikanske teoretikeren Hyman trekkes hyppig frem som talsmann for den verditeoretiske retningen. Han hevder at et system av oppfatninger og verdier er årsaken til sammenhengen mellom lav sosial posisjon og mangel på sosial mobilitet til høyerestående sosiale sjikt (Hyman 1953). I følge Hyman har individer fra lavere sosiale lag en tendens til å vektlegge andre ting enn dem fra høyere sosiale lag ved sitt fremtidige yrke. Tryggheten ved fast arbeid, grei lønn og fulltidsarbeid er viktige faktorer som arbeiderklasseungdom prioriterer ved sitt fremtidige yrke. I tillegg preges individer fra lavere sosiale lag samtidig av å legge mindre vekt på de tradisjonelle målene som fører til suksess (Hyman 1953). Personer med suksess fra lavere sosiale lag er derfor ofte å finne blant idrettsfolk og i underholdningsbransjen. Hyman observerte videre at det for arbeiderklasseungdom var viktigere å kjenne de rette

menneskene, samt være på rett sted til rett tid for å lykkes i yrkeslivet. Disse ungdommene vektlegger videre flaks versus uflaks som et viktig aspekt for å gjøre suksess i jobbsammenheng. For å gjøre suksess tillegges ikke ungdom fra lavere sosiale lag utdanning så stor verdi som det ungdom fra høyere sosiale lag gjør. Hyman begrunner denne tendensen med at verdisystemet i lavere sosiale lag kan karakteriseres som negativt. Det innebærer at det er mangelen på noe som eksisterer i høyere sosiale lag som står i fokus. Mer konkret er Hyman opptatt av mangelen på vilje til å komme frem i verden og motivasjon generelt blant ungdom fra lavere sosiale lag (Hyman 1953).

I norsk sammenheng er Tore Lindbekk en sentral bidragsyter når det gjelder den verditeoretiske retningen. Lindbekk (1974) hevder at ulik referanseramme i ulike sosiale sjikt påvirker motivasjon og driv mot utdanning. Lindbekks studier viste at ulikhet i evnenivå ikke var tilstrekkelig for å forklare sosial skjev rekruttering til utdanning. Ut i fra Lindbekks datamateriale kom det frem at motivasjonen mot utdanning sprang ut av et *driv* om å prestere bra i skolesammenheng, og at dette *prestasjonsdrivet* fungerte som en selvstendig faktor i tillegg til prestasjonsforskjeller, i kausalsammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanning. Ungdom med arbeiderklassebakgrunn har ikke samme interesse for akademiske problemstillinger, og de nære relasjoner, det vil si familie og venner, prioriteres fremfor å involvere seg personlig i yrkessituasjonen og jobbkarrieren. Dette fører til at ungdom fra lavere sosiale lag sjeldnere søker seg til høyere utdanning.

Det som i store trekk kjennetegner verditeorier, er at ulik driv og motivasjon mot ytelse i utdanningssystemet i ulike sosiale lag forklares via forskjellig sett av internaliserte holdninger, normer og verdier, det vil si ulike personlighetstrekk i de ulike gruppene. På grunnlag av dette er motivasjonen mot utdanning ulik tross like evner og skoleprestasjoner.

2.1.2 Kulturteori

Utdanningsforskjeller blir fra et kulturteoretisk perspektiv først og fremst problematisert ut i fra sosiale prestasjonsforskjeller. For å forklare ulikheter i barns skoleprestasjoner henvises det til foreldrenes rolle som avgjørende faktor. Hvordan familiemiljøet påvirker skoleprestasjoner, er det imidlertid uenighet om.

Den franske teoretikeren Pierre Bourdieu benytter seg av begrepet "kulturell kapital" for å forklare de sosiale prestasjonsforskjellene i skolen. Kulturell kapital institusjonaliseres gjennom utdanningsmessige kvalifikasjoner, og uttrykkes blant annet gjennom vårt forhold til litteratur, kunst, mat, musikk og klær (Bourdieu 1986). Våre preferanser, smak og kognitive evner er i følge Bourdieu relatert til vår kulturelle kapital, og denne kapitalen tilegnes gjennom sosialisering i tidlig alder. Det innebærer at utviklingen av kulturell kapital skjer like mye utenfor som innenfor skolen (Bourdieu 1995). Suksess i skolen avhenger således av en rekke ferdigheter som ikke læres bort i skolen, men som tilegnes gjennom oppdragelsen i hjemmet. Barn fra høyere sosiale lag klarer seg på denne måten bedre i en skolesituasjon da de har blitt sosialisert inn i den kulturen som dominerer i skolen, nemlig middelklassekulturen (Bourdieu & Passeron 1990).

Vanskeligheter med å takle de akademiske kravene som stilles i skolen blant barn fra lavere sosiale samfunnslag, skyldes i følge Basil Bernstein (1973) at barn i ulike samfunnslag utvikler ulike språkkoder. "Utviklet språkkode" er den språkkoden som benyttes i høyere sosiale lag, en språkkode som karakteriseres som abstrakt og nøyaktig. Denne uttrykksmåten sammenfaller i stor grad med det akademiske språket som benyttes i skolen. Motsatt benytter barn fra lavere sosiale lag hyppigere et språk som er mer tilpasset den konkrete og praktiske virkelighet, en såkalt "begrenset språkkode".

Sosiologer så vel som pedagoger har lenge vært opptatt av hvordan foreldre med ulike stillinger i samfunnslivet benytter ulike oppdragelsesmønstre overfor sine barn, hvilket igjen kan virke inn på barnas skoleferdigheter (se f.eks Engelstad & Østerberg 1995, Evenshaug & Hallen 1998). Foreldre med overordnede stillinger og som tilhører høyere samfunnslag lar hyppig barna vokse opp innenfor et autoritativt oppdragelsesmønster. Her er det målet om å oppnå selvstendige, ansvarlige og uavhengige barn som regjerer. For å oppnå dette er foreldrene åpne for diskusjoner med barna sine, samtidig som de oppmuntrer dem til å realisere seg selv, ha tro på seg selv og utnytte sine medfødte evner (Engelstad og Østerberg 1995). Dette er evner som er gunstige i skolesammenheng og en karriere innen utdanningssystemet kan oppleves som naturlig og til og med som en selvfølge. Et prioritert mål er at barna skal oppnå gode resultater i skolesammenheng, for på denne måten å lykkes på vei opp mot toppen av samfunnstigen, som også i stor grad kan bidra til at den unge motiveres mot en utdanningskarriere. Foreldre i lavere samfunnslag og med underordnede stillinger utøver oftere et autoritært oppdragelsesmønster overfor sine barn.

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

Foreldrenes dominans overfor det underordnede barnet er her et typisk kjennetegn. Barna oppdras til å være lydige, følge fastsatte regler og å la foreldrene styre dem og ta det fulle og hele ansvaret (Engelstad & Østerberg 1995, Evenshaug & Hallen 1998). Samtidig er det å innordne seg i en kollektiv sammenheng av stor betydning. Ambisjoner om selvstendighet og status blir ikke særlig vektlagt innen denne oppdragelsestradisjonen, og i tillegg har det vist seg at et slikt oppdragelsesmønster er lite gunstig i forhold til barnets tro på egne evner og prestasjoner i skolen (Evenshaug & Hallen 1998).

Barn med bakgrunn i et autoritativt oppdragelsesmiljø vil muligens ha lettere for å prestere bra i skolen da foreldrene har fokusert nøye på dette gjennom oppveksten. Samtidig kan evner som god selvtillit og ønsker om å realisere seg selv påvirker skoleferdigheter på en positiv måte. Dette vil igjen kunne virke positivt inn på den unges motivasjon mot videre utdanning. Derimot vil barn med autoritære foreldre sjeldnere være i besittelse av disse ”skolevennlige” evnene. Vektlegging av underordning og mangel på stimulering til egenutvikling og kreativitet kan påvirke barns skoleevner på en negativ måte, hvilket videre kan være mindre gunstig for den unges motivasjon mot videre utdanning.

Oppsummert baserer kulturteoriene seg på å forklare sosiale rekrutteringsforskjeller gjennom sosial ulikhet i skoleprestasjoner. Det hevdes at elever med lav sosial bakgrunn oftere vokser opp i et mindre utdanningsgunstig hjemmemiljø med færre kulturelle ressurser og har dermed mindre sjanse for å lykkes i skole- og utdanningssystemet. De oppnår på denne måten dårligere skolekarakterer enn medelevene med høy sosial bakgrunn. Prestasjonene anses videre som den kritiske faktor i forhold til videre utdanningsvalg.

2.1.3 Sosial posisjonsteori

Verken verdi- eller kulturteorier kan i følge Erikson og Jonsson (1996) gi en tilfredsstillende forklaring på skjev sosial rekruttering til utdanning. Ingen av disse teoriene forklarer hvorfor ungdom med samme karakternivå, men med ulik sosial bakgrunn fortsatt velger forskjellig når det gjelder utdanning. Som et alternativ utviklet Boudon som nevnt innledningsvis teorien om sosial posisjon.

Svenskene Erikson og Jonsson (1996) er to teoretikere som har benyttet Boudons sosiale posisjonsteori. De hevder at det utdanningsvalget gjøres ut i fra et nyttemaksimeringsprinsipp. Valget er et resultat av en kalkuleringsprosess, der nytten

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

---

en tilskriver utdanning vil avhenge av sosial bakgrunn. Faktorer som virker innenfor denne kalkylen er ens forståelse av sjansen for å lykkes, risiko forbundet med valget, samt de fordeler og kostnader valget innebærer. Disse faktorenes status for et individ vil i følge Erikson og Jonsson være betinget av dets sosiale posisjon. Hvilken nytte et individ tilskriver det å ta utdanning, er videre avhengig av de ressursene individet er i besittelse av, som igjen er knyttet til sosial tilhørighet. Ressursene Erikson og Jonsson tar utgangspunkt i kan både være av økonomisk, kulturell og sosial karakter.

Når det gjelder økonomi påpeker Erikson og Jonsson (1996) at dette er den ressursen som i størst grad påvirker hvilke kostnader individer knytter til det å utdanne seg. For ungdom fra lavere sosiale lag innebærer utdanning en større byrde enn for ungdom fra høyere samfunnslag. Det å utsette inntekt ved å ta utdanning, forventninger om lite økonomisk støtte hjemmefra samt sjansen for å ikke makte nedbetalingen av studielånet, er forhold som gjør at kostnaden og risikoen forbundet med utdanning er høyere blant ungdom med lavere sosial bakgrunn. I tillegg kan det å stryke til eksamen og ta et ekstra år med utdanning bety en større økonomisk risiko for ungdom fra lavere sosiale lag. Økonomiske forhold kan således påvirke ungdoms utdanningsvalg.

En kulturell ressurs kan for eksempel være at barn fra høyere sosiale lag trives bedre i en skolesituasjon. En årsak til dette kan være at de har foreldre som har mulighet til å hjelpe dem med skolearbeid på en kompetent måte. I tillegg er de sosialisert inn i en kultur som er rik på kulturell kapital, og han/hun kjenner til kodene, verdiene og forventningene som stilles i skolen. Ungdom fra høyere sosiale lag har lettere for å prestere bra på skolen, og trives derfor godt i en skolesituasjon. I tillegg har hjemmemiljøet gitt den unge nyttig kunnskap om skole- og utdanningssystemet ved at ofte foreldrene, søsken og andre slektninger har utdanning, og skaper på denne måten strategisk atferd i forhold til utdanning. Således knytter ungdom fra høyere sosiale lag flere fordeler til utdanning enn ungdom fra lavere sosiale lag. På grunnlag av slike egenskaper i det kulturelle oppvekstmiljøet oppfatter ungdom fra høyere samfunnslag oftere sannsynligheten for å lykkes innenfor utdanningssystemet som stor, hvilket påvirker hvilke goder som knyttes til utdanning. Ungdom fra høyere sosiale lag velger oftere høyere utdanning også fordi det er knyttet status til det å ta utdanning. Fordi de fleste i miljøet rundt den unge har utdanning, kan det å ikke ta utdanning oppleves som sosial degradering. Det betyr at det vil oppleves som en kostnad hvis en avstår fra å utdanne seg, og denne kostnaden bidrar til at motivasjonen mot utdanning øker tilsvarende.

Når det gjelder sosiale ressurser er det især viktigheten av venner som står sentralt. Ambisjoner om å ta utdanning er ofte tilpasset vennenes ambisjonsnivå. Venner kan ha betydning for motivasjon mot videre utdanning ved at de gjør lekser sammen og/eller at de har kollokvier sammen. I likhet med det kulturelle hjemmemiljøet kan også venner påvirke statusen knyttet til utdanning. Erikson og Jonsson fremhever at sosiale relasjoner øker ressursene til individer framfor å innebære restriksjoner når det gjelder individers handlingsvalg. Mer konkret betyr dette at tapet på ikke å ta utdanning veier tyngre i de gruppene hvor utdanning er den utbredte normen, enn det fordelen ved å velge å ta utdanning vil være i de gruppene der å studere er unntaket. Hvis ens venner tar utdanning, og en selv velger å ikke gjøre dette, oppfattes dette tapet som mer tungtveiende enn fordelen ved å ta utdanning der vennekretsen ikke studerer. Det vil si at tap fremstår som viktigere enn oppnåelser, og for å unngå en slik opplevelse av tap motiveres individer fra høyere sosiale lag til å utdanne seg.

Oppsummert betyr utdanning større kostnader, både materielle og ikke-materielle, for ungdom fra lavere sosiale samfunnslag sammenlignet med dem fra høyere sosiale lag, noe som kan virke inn på et utdanningsvalg.

2.1.4 Verdier, prestasjoner eller subjektive intensjoner? Vurdering av de ulike rekrutteringsteoriene

Teoretikere innenfor de ulike tradisjonene ovenfor forsøker på hvert sitt vis å forklare hvorfor ungdom fra forskjellige sosiale lag i ulik grad er motivert mot videre utdanning. Teorienes særegenheter kan leses ut i fra i hvilken grad de vektlegger betydningen av objektive rammer versus individuelt-rasjonelt initiativ i forståelsen av grunnlaget for ungdoms utdanningsvalg.

Ut i fra de teoretiske bidragene, blir det avgjørende hvorvidt det viser seg at ungdom fra de ulike sosiale lagene verdsetter utdanning likt. På den ene siden kan man anta at ungdom i de ulike lagene verdsetter utdanning på samme måte, og at utdanning dermed kan forstås som et individuelt-rasjonelt valg. De kulturelle omgivelsene påvirker motivasjon mot utdanning gjennom å legge rammer rundt de utdanningsmessige valgalternativ den unge kan velge rasjonelt innenfor. Oppvekstvilkårene kan virke inn på utdanningsmotivasjon gjennom skoleprestasjoner samt kulturelle eller økonomiske ressurser.

På den annen side kan man forvente at holdningen til verdien av utdanning er ulik i de to ungdomsgruppene, og at utdanningsmotivasjon kan beskrives som en tradisjonell og internalisert handling. En rasjonell vurdering innenfor en sosialt betinget handlingsramme vil i så tilfelle ikke kunne belyse grunnlaget for ulik sosial utdanningsmotivasjon.

De ulike teoriene har forsøkt å fremme en selvstendig forklaring på sosialt skjev rekruttering til utdanning, men i hvilken grad har de klart å oppnå dette målet? Vil de ulike rekrutteringsteoriene forklaringsverdi øke om de settes i sammenheng med hverandre?

Ut i fra verditeoretisk argumentasjon kan det synes rimelig å anta at ulikt verdisyn i ulike sosiale lag når det gjelder utdanning kan påvirke ungdoms utdanningsvalg. Imidlertid kan det synes vanskelig å akseptere at verdisyn er det som ene og alene avgjør den unges utdanningsmotivasjon. En ungdom fra lavere sosiale lag kan styre unna høy utdanning, men når den unge så skal velge blant de resterende alternativene, kan han/hun velge rasjonelt og ut i fra egeninteresse. Samtidig kan tilstedeværelsen av sosialt betingede verdier se ut til å påvirke hvilke valgalternativ som foretrekkes, men trenger ikke nødvendigvis å mekanisk skyve ungdommen inn på et spesifikt valgalternativ, og på denne måten gjøre den unge ufølsom for de belønninger de ulike valgene medfører.

Når det gjelder kulturteori vil den unges prestasjoner i skolen kunne være utslagsgivende for om den unges motivasjon går i retning av å velge eller ikke velge å utdanne seg. Flere universitet - og høyskolestudier er i dag åpne, hvilket betyr at karakternivå i mange tilfeller ikke er avgjørende for om man får begynne på studiet eller ei. Det betyr at tidligere prestasjonsnivå ikke direkte begrenser ungdommens muligheter til å komme inn på studier i mange tilfeller, forutsatt at den unge har oppnådd studiekompetanse på videregående skole og at han/hun ikke nødvendigvis har et ønske om å få innpass til studier som medisin og fysioterapi der det er stor konkurranse om studieplassene. Videregående skole er i dag åpen for alle, og når studiekompetanse er det eneste kravet som stilles for å få innpass på flere studier, har alle tilnærmet lik mulighet til å velge utdanning på høyt nivå. Det betyr at prestasjoners innvirkning på utdanningsmotivasjon må være av mer indirekte karakter om de skal ha innvirkning på motivasjon mot utdanning. I denne sammenheng kan muligens den unges erfaring med skolesystemet, samt dens tro på akademiske ferdigheter være sentrale faktorer. Slike forhold kan muligens virke inn på om den unge er motivert mot videre utdanning eller ei, et valg som imidlertid fordrer et

element av et individuelt-rasjonelt initiativ. På denne måten kan ikke kulturteorier anses som en rendyrket strukturalistisk rekrutteringsteori. Belønningene og kostnadene ved å velge utdanning på høyt nivå blir dermed et sentralt element i grunnlaget for den unges utdanningsmotivasjon.

Sosial posisjonsteori fremmer rasjonalitet og individualitet som sentrale elementer ved motivasjon mot utdanning. De sosiale ressursene den unge er i besittelse av fungerer imidlertid som grunnlag for hvilke handlingsalternativ som anses som det mest lønnsomme for den unge. Sosiale omstendigheter problematiseres ikke eksplisitt innen denne retningen, men har likevel indirekte innvirkning på utdanningsmotivasjon i form av ressurser, og hvordan fordelingen av disse påvirker den unges beslutninger om å ta utdanning eller ikke. Teorien tar utgangspunkt i at ungdom verdsetter utdanning på samme måte. Det betyr at de sosiale omgivelsene ikke manifesterer seg som en indre tilstand hos den unge, men dette utelukker ikke at sosiale forhold har innvirkning på utdanningsmotivasjon. De sosiale forholdene utgjør ytre omgivelser som den unge tar hensyn til når de velger utdanning eller ikke.

Et sentralt poeng ved alle rekrutteringsteoriene er at sosiale strukturer har innvirkning på den unges utdanningsmotivasjon. Som tidligere nevnt handler debatten om hvordan disse strukturene manifesterer seg. Er det slik at den unges handlingsvalg er et direkte produkt av de sosiale omgivelsene, eller er det slik at de sosiale forholdene rundt ungdommen påvirker skoleevner, og at han/hun på grunnlag av negative erfaringer med å håndtere akademiske problemstillinger er lite motivert mot videre utdanning? Endelig kan det være slik at de sosiale omgivelsene rundt den unge virker inn på handlingsalternativenes attraktivitet, men at ungdommens motivasjon mot utdanning er et produkt av et individuelt-rasjonelt initiativ fra den unges side.

2.2 Ungdoms utdanningsmotivasjon

Årsaksforklaringer innenfor de ulike rekrutteringsteoriene tar utgangspunkt i den bivarierte sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsvalg. Denne sammenhengen er også utgangspunktet i denne studien når ulike årsaksforklaringer skal undersøkes. Den første hypotesen i oppgaven er derfor:

H1) Ungdom i høyere sosiale lag er mer motivert for å ta høyere utdanning enn ungdom i lavere sosiale lag.

Hvorfor oppstår denne sammenhengen?

I følge et verditeoretisk perspektiv har foreldre i høyere sosiale lag internaliserte normer om at barnas suksess i yrkeslivet er verdifullt og bør etterstrebtes. For å lykkes i så måte verdsettes tradisjonelt høy utdanning. Et slikt verdsett kan også vise seg gjennom at foreldre i høyere sosiale lag er mer interessert i barnets skolegang enn foreldre i lavere sosiale lag, at de er mer ivrige i å hjelpe med skolearbeid, at de snakker mye om skolen med barna, samt at de roser barna for skolearbeidet.

Verditeorier antyder en forventning om at holdningene til skole og utdanning blant foreldre med høyere sosial bakgrunn er mer positive enn blant foreldre med lav sosial bakgrunn. Verditeorier vektlegger i tillegg at ungdom som befinner seg i øvre sosiale sjikt verdsetter akademisk utdanning i høyere grad enn ungdom med lavere sosial bakgrunn. Et slikt verdsett kan vise seg gjennom at ungdom med høyere sosial bakgrunn vektlegger gode karakterer mer enn ungdom fra lavere sosiale lag, og at de med høyere sosial bakgrunn oppfatter utdanning som viktigere for deres fremtid. En karriere innen utdanning kan videre anses som naturlig og som en selvfølge dersom den unge verdsetter skole og utdanning på en positiv måte. Antagelser om at sosialt skjev rekruttering til utdanning skyldes ulike verdier i ulike sosiale lag, leder ut i følgende hypoteser:

H2) Foreldre og ungdom i høyere sosiale lag er mer positive til skole og utdanning enn foreldre og ungdom i lavere sosiale lag.

H3) Ungdom som har foreldre som er positive til skole og utdanning har høyere utdanningsmotivasjon enn ungdom med mindre positive foreldre.

Ut i fra et kulturteoretisk ståsted vokser ungdom med høy sosial bakgrunn opp i et hjemmemiljø som er mer tilpasset de akademiske kravene som stilles i skolen.

Kulturteorier antyder at ungdom med høy sosial bakgrunn vokser opp i et hjemmemiljø som stimulerer til et språk, arbeidsmåter og en tankegang som er gunstig i skole- og utdanningssammenheng. Ungdom med høy sosial bakgrunn er sosialisert inn i en rolle som passer godt med skolens krav og innhold, og vil derfor ha lettere for å oppnå gode karakterer i skolen. Det å vokse opp innenfor et miljø som stimulerer til å prestere bra i skolesammenheng kan tenkes å være gunstig for den unges motivasjon mot utdanning på flere måter. For det første kan gode skoleprestasjoner åpner for

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

---

mange muligheter når det gjelder utdanning. I tillegg kan gode ferdigheter på skolen gi den unge tro på egne evner i en utdannings situasjon, og slik sett påvirke motivasjonen mot utdanning på en positiv måte. Ungdom som vokser opp innenfor i hjem med høy grad av kulturelle ressurser kan tenkes å ha en fordel i forhold til utdanningsmotivasjon, fordi de er kjent med det innholdet som finnes innenfor skole – og utdanningsinstitusjoner. På denne måten er de komfortable og trygge i en slik situasjon. Dette kan ha positiv innvirkning på skoleprestasjoner, men kan også tenkes å ha en selvstendig effekt på motivasjonen mot utdanning ved at de føler tilhørighet i en skole- og utdannings situasjon og at det å utdanne seg oppfattes som naturlig. På grunnlag av at sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon kan forklares ut i fra kulturelt hjemmemiljø, kan man utlede følgende hypoteser:

H4) Ungdom med høyere sosial bakgrunn besitter mer litteratur i hjemmet sammenlignet med dem med lav sosial bakgrunn.

H5) Ungdom som kommer fra hjem med mye litteratur har høyere utdanningsmotivasjon enn dem som kommer fra hjem med lite litteratur.

H6) Ungdom med høyere sosial bakgrunn presterer bedre i skolen enn ungdom med lavere sosial bakgrunn

H7) Ungdom som har gode skoleprestasjoner har høyere utdanningsmotivasjon enn dem med dårlige skoleprestasjoner.

I følge sosial posisjonsteori gjøres utdanningsvalg på bakgrunn av en vurdering av hvilke kostnader og gevinster som knyttes til de ulike valgalternativene; ta utdanning, eller ikke? Økonomien i familien kan tenkes å være avgjørende for hvordan et utdanningsvalg vurderes. Det kan tenkes at ungdom fra høyere sosiale lag er mer motivert mot utdanning fordi de kommer fra familier med bedre økonomi og kan derfor ta seg råd til å utsette inntekt ved å studere og finansiere pensumbøker og annet studiemateriell samt bosted under studiene, samtidig som de anser den økonomiske risikoen ved å ta opp studielån som liten. Dersom økonomien er dårligere, som for ungdom fra lavere sosiale lag, vil belastningen og kostnaden ved å utdanne seg være større, og motivasjonen mot utdanning er følgelig sjeldnere av høy grad. Antagelser

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

---

om at sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon kan forklares ut i fra økonomisk situasjon leder ut i følgende hypoteser:

H8) Ungdom fra høyere sosiale lag kommer fra familier med bedre økonomi enn ungdom fra lavere sosiale lag.

H9) Ungdom som kommer fra familier med god økonomi har høyere utdanningsmotivasjon enn dem som kommer fra familier med dårlig økonomi.

Hypotesene ovenfor postulerer at sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon kan forklares av ulikhet i holdninger, skoleprestasjoner, antall bøker i hjemmet og familieøkonomi. Dersom dette er tilfelle, kan man forvente at den bivariate sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon reduseres når disse mellomliggende variablene inkluderes og følgende hypotese kan utledes:

H10) Foreldre og unges holdninger til skole og utdanning, skoleprestasjoner, antall bøker i hjemmet og familieøkonomi kan forklare en eventuell sammenheng mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon.

Hypotesene testes i kapittel 4, ”Betydningen av holdninger, skoleprestasjoner samt kulturelle og økonomiske ressurser for utdanningsmotivasjon”.

2.3 Identitetskonstruksjon i dagens moderne samfunn

Utdanning er en måte å uttrykke identitet på. Dersom utdanning kan relateres til ulike kjennetegn ved ungdom, for eksempel sosial tilhørighet, innebærer det at sosiale strukturer påvirker hvor vi ender opp yrkesmessig og vår selvforståelse. Argumentene i hypotesene ovenfor tyder på at sosial bakgrunn har betydning for utdanningsmotivasjon. Det kan imidlertid tenkes at det den senere tid har skjedd endringer i denne sammenhengen og således i betydningen av sosiale strukturer for selvforståelsen.

”Postmodernitet” og ”senmodernitet” er betegnelser som hyppig benyttes i beskrivelsen av nåtiden. Tendensen i tiden hevdes å være individuell frihet (Giddens 1991, Beck 1992). Det at det kollektive i mindre grad legger føringer på livssituasjonen har resultert i økt frihet og uavhengighet for den enkelte. Det betyr at

individet oppfattes som løsrevet og fristilt fra sosiale strukturer i dets konstruksjon av identitet (Giddens 1991). Vår sosiale opprinnelse synes å ha redusert betydning for hvor vi ender opp i samfunnet. Hvem vi vil være og de veivalg som gjøres anses som et individuelt anliggende. Selvrefleksivitet og individualisme er begrep som brukes for å beskrive identitetskonstruksjon i nåtiden (Giddens 1991, Beck 1992).

Til tross for økt vektlegging av individualisme og sosial fristilling mener flere forskere at dette ikke nødvendigvis betyr at de sosiale strukturene ikke lenger legger føringer på individers livssjanser. ”Noe endres – noe forblir ved det samme. Det er derfor lite som tyder på at moderne samfunn preges av mindre ulikhet enn tidligere. Individualismen representerer i så måte ikke et farvel til strukturert ulikhet” (Birkelund 2000: 228). Det hevdes at de sosiale strukturene stadig virker inn på livssituasjonen, men at kraften som ligger i disse strukturene kamufleres av fremveksten av individualisme i nåtiden (Furlong og Cartmel 1997).

2.3.1 Individualisme og løsrivelse fra sosiale strukturer i det postmoderne samfunn

Utviklingen av samfunnstrender oppstår i relasjon til historiske begivenheter. For å forstå grunnlaget for utviklingen av et såkalt postmoderne samfunnet er det derfor fruktbart å undersøke hvordan produksjon og yrkeslivet har endret seg. Økt konkurranse resulterte i kravet om nye produksjonsmåter i industrien, som i dag betegnes som den post-fordistiske tradisjon, det vil si tradisjonen som etterfulgte fordistisk masseproduksjon. Utviklingen av post-fordistiske prinsipper i bedrifter resulterte i at arbeidsvilkårene for ansatte endret seg dramatisk. Målet med produksjonen var ikke lenger masseproduksjon, kvantitet og effektivitet. Store bedrifter fisjonerte til små enheter og flere underavdelinger, den overordnede makten i storbedriften ble delegert til diverse mellomledere og flere bedrifter ble privatisert (Thompson & McHugh 2002). Postmoderne produksjon representerte et paradigmeskifte i hvilke egenskaper som krevdes i yrkeslivet. Produksjonsmålet satte høye krav om spesialisering og utdanning. Endringer i arbeidslivet åpnet for økt grad av fragmentering, individualisme og mangfold (Kumar 1995).

Postmodernismen er altså et begrep som utviklet seg parallelt med postfordistisk produksjon (Kumar 1995). Tradisjonelt sett er dette et begrep hentet fra arkitekturen, som i denne epoken var preget av eklektisme og nye kombinasjoner av stilarter i sine byggverk. Generelt innebærer postmodernismen en fristilling av

individet i forhold til dets sosiale opprinnelse. Trekk som preger det postmoderne samfunnet er åpenhet, uavhengighet og individualisme. Slike trender har resultert i større frihet i relasjonen mellom arbeidsgiver og arbeidstaker, menn og kvinner, foreldre og barn (Kumar 1995). Økt frihet i relasjonen mellom foreldre og barn indikerer at betydningen av sosial opprinnelse på livssjanser er i ferd med å svekkes. Individet styrkes i det postmoderne samfunnet, mens familiens rolle devalueres. Tanken er at det finner sted en løsrivelse fra tradisjonelle rolleforventninger og normer som dominerte industrisamfunnet. Det hevdes videre at økt individualisme innebærer økt refleksivitet og selvbevissthet. Nåtidens identitetskonstruksjon foregår gjennom selvrefleksivitet og individuelle drømmer, og livsprosjekt blir et sentralt element i det postmoderne menneskets atferd. En slik bevisstgjøring av egen livssituasjon, muliggjør større grad av frigjøring fra sosial posisjon (Beck 1992). Personlig utfoldelse og selvrealisering uavhengig av tilskrevne roller er tendensen (Ellingsæter 1995).

Anthony Giddens (1991) har kalt det nye moderne samfunnet for senmodernitetens tid, en tid der *valget* står i fokus. En sentral oppgave for enkeltindividet blir å skape en livsfortelling, eller selvbiografi. For å skape sin egen historie blir det avgjørende at individet selv reflekterer over sin egen livssituasjon. Senmoderniteten innebærer en nødvendighet av selvanskuelse, fordi ens identitet ikke er tilskrevet av kollektive identiteter. I følge Giddens innebærer senmoderniteten videre at individet står overfor et mangfold av valgmuligheter, som et resultat av at det globale har erstattet det lokale. Samtidig hviler ikke moderniteten på en entydighet, hvilket indikerer at den ikke gir noen veiledning for hvilket valg en bør foreta. I denne sammenheng hevder Giddens at *livsstil* har blitt et dominerende trekk i postmoderne tider. Med dette blir vi tvunget til å velge, dette er det eneste valget vi blir gitt. Den livsstil en legger seg til, vil uttrykke selvidentitetens kjerne. Valgene om livsstil handler om hvilke valgalternativ man faller på, samt hvem man ønsker å være (Giddens 1991).

Når en sammenfatter Kumars teori om postmoderne tider og Giddens livsstilsteori, får man en forståelse av at samtidens individer er frie og uavhengige i sin livssituasjon. Vektleggingen av total frihet i livssituasjonen blir imidlertid noe modifisert av Giddens.

Giddens påpeker at *livsmulighetene* er sentralt for å forstå individers atferd og handlingsvalg. Livsmuligheter innebærer at de potensielle livsstiler som er

tilgjengelige legger føringer for atferd. Dette indikerer at ikke alle livsmuligheter står åpne for alle.

Tag for eksempel en sort, enlig kvinne, der lever sammen med sine barn under fattige vilkår i en storby (...). Hun har ingen mulighet for at velge en anderledes livsstil, og hun vil neppe kunne planlegge sit liv, da det er dominert av ydre begrensninger (Giddens 1991:105).

Sitatet ovenfor indikerer at man ved valget av livsstil er påvirket av ytre omstendigheter, som rollemodeller, press fra venner, samt sosioøkonomiske forhold (Giddens 1991). Ulik adgang til selvrealisering kan finne sted blant annet mellom menneskene fra ulike sosiale lag. Samtidig som moderniteten innebærer mangfoldige valgmuligheter, representerer den også ulikhet, utelukkning og marginalisering. For enkelte grupper vil altså det postmoderne samfunnet bety undertrykkelse, framfor selvrealisering (Giddens 1991). Samtidig påpeker Giddens at livsstilmønstre ikke bare gjelder for privilegerte samfunnsgrupper, men at livsstil også refererer til beslutninger som treffes, og handlingsforløp som følges, under omstendigheter med store ytre begrensninger. Også de som er dårligere stilt vil ha kunnskap om faktorer som kan endre deres situasjon. På grunn av utilstrekkeligheten i de sosiale vilkårene, blir lavere sosiale lag tvunget til å utforske nye handlemåter. En slik utforskning innebærer en refleksiv utforming av selvidentiteten (Giddens 1991). Den sentrale tendensen ved postmodernismen kan, i følge Giddens, oppsummeres med at individet i større grad enn tidligere er fristilt sin sosiale opprinnelse. I denne sammenheng vil økt mobilitet være et typisk resultat. Likevel må fristillingen ses i lys av rammene som ligger rundt individers livsmuligheter. På denne måten modifiseres graden av individets frihet og uavhengighet.

2.3.2 Sosiale strukturers vedvarende betydning for individers livssituasjon

Andy Furlong og Fred Cartmel (1997) har i sin bok "Young people and social change", kritisert bidragene til Beck og Giddens. Furlong og Cartmels utgangspunkt er motsetningen mellom ideen om økende individualisme og en stadig eksisterende reproduksjon av sosiale klasser. Furlong og Cartmel hevder at livet i senmoderne tider preges av en epistemologisk feiltolkning. I følge dem preges Giddens og Beck av en overdrevet vektlegging av individuell refleksivitet; "in Giddens' recent work subjects appear...to be disconnected from their "real" social and political contexts` as a result of an overestimation of the extent to which individuals are able to construct their

identities (Furlong & Cartmel 1997:113)”. “Feiltolkningen” til Beck og Giddens går i hovedsak ut på at de lar sosiale strukturer bli mindre synlige som en følge av at kollektivistiske tradisjoner reduseres og individualistiske verdier intensiveres. Denne feiltolkningen finner sted til tross for at sosiale strukturer, slik som sosial bakgrunn, fortsatt former livssjansene. En mulig årsak kan være at den måten kollektive identiteter tidligere manifesterte seg på, nemlig gjennom klassebasert motstand og aktivitet, har fått mindre betydning i dag. Sosiale strukturers betydning for folks liv vedvarer i vårt moderne samfunn, i følge Furlong og Cartmel, men manifestasjonen av disse strukturene virker på en ny og mer usynlig måte. Samtidig har vår oppfatning av de prosessene som opprettholder tradisjonelle ulikhetsstrukturer endret seg parallelt med fremveksten av individualismen i det moderne samfunnet. Det betyr at individualismen lever side om side med stadig intakte kilder til sosial ulikhet.

Et eksempel på en slik kilde er den økende fremveksten av privatskoler (Furlong & Cartmel 1997). Resultatet av denne fremveksten blir individualiserte forbrukervalg. Det kritiske punktet er imidlertid at folk står i ulik posisjon når det gjelder mengde kulturell kapital å forhandle med når de skal velge skole. Konsekvensen blir at belønningene i utdanningssystemet forblir ulikt fordelt. Furlong og Cartmels poeng er at de som mangler informasjon og kulturell kapital til å forhandle i det moderne forbrukersamfunnet blir i økende grad marginalisert og stilt på siden ved at risiko i denne gruppen akkumuleres, mens de med adekvate ressurser kan handle mer fritt. Risiko distribueres i dagens samfunn i overensstemmelse med tradisjonelle linjer av kjønn og klasseskiller. I følge Furlong og Cartmel vil dermed eksisterende mønstre av ulikhet opprettholdes i det senmoderne samfunnet.

Endringer i det moderne samfunnet har resultert i både frihet og bundethet (Furlong & Cartmel 1997). I senmoderniteten står man overfor flere valgmuligheter, men samtidig utsettes man for sterk ytre påvirkning. Et eksempel på en slik kraft kan være store konserner som tar sikte på å styre folks preferanser for hvordan fritiden skal forvaltes. Konsumenten står tilsynelatende i en fri og uavhengig stilling ved at de oppfordres til å velge den beskjeftigelsen som i størst mulig grad fremmer og understreker deres individualitet. På denne måten kan ungdommens subjektive verdensforståelse bidra til at de underliggende strukturene ikke tydeliggjøres. Konsumerkulturen er en essensiell kraft i de unges utvikling av identitet. Livsstil blir i økende grad formet av markedet og bør derfor ikke anses som et uttrykk for et individuelt prosjekt. De som mangler ressursene til å delta i konsumentmarkedet opplever kulturell så vel som finansiell utelukkning. Resultatet av dette er at det finner

sted en økende polarisering i det sosiale livet hvor de som sitter i ufordelaktige sosioøkonomiske posisjoner opplever total ekskludering.

Oppsummert hevder Furlong og Cartmel at sosial opprinnelse avgjør matrisen av objektive muligheter som individet står overfor i en valgsituasjon. Paradokset i den senmoderne tid er at selv om kollektive krefter har blitt mer usynlige, så fortsetter de å virke som et avgjørende rammeverk for individers erfaringer og livsmuligheter, om enn i en annen form enn tidligere. Blant annet er det fortsatt mulig å forutse utfall på arbeidsmarkedet ut i fra sosial tilhørighet og kjønn. Furlongs budskap er at man må være forsiktig med å gi for stor betydning til de samfunnsendringene man har vært vitne til den senere tid. Ut i fra dette må man også være forsiktig med å forvente store endringer når det gjelder betydningen av sosial bakgrunn for ungdoms livssjanser.

2.4 Endringer i betydningen av sosial bakgrunn for holdninger til skole og utdanning, skoleprestasjoner og antall bøker i hjemmet

Perioden mellom 1992 og 2002 kan ikke nødvendigvis anses som et tiår fylt med betydelige samfunnsendringer. Perioden plasseres ofte i samme tidsalder, nemlig det man har kalt den senmoderne tid (Jfr. Giddens 1991). De største samfunnsendringene i nyere tid fant sted på 80-tallet, og man kan således ikke forvente at perioden mellom 1992 og 2002 preges av store ulikheter. I tillegg kan en periode på ti år anses som for kort når det gjelder å undersøke endringer i betydningen av sosial bakgrunn. Sosiale strukturer har lange tradisjoner i å påvirke menneskers liv. Det innebærer at nye samfunnstrender ikke nødvendigvis resulterer i en umiddelbar endring i forholdet mellom individ og struktur. Likevel kan en sammenligning av de to tidspunktene si noe om hvilken retning utvikling skjer. Endringer i samfunnet skjer som en tidsprosess, og studier av ulike tidspunkt er derfor interessant uavhengig av hvor stort intervallet er mellom de to epokene. Undersøkelser basert på epoker innenfor samme tidsalder er vel så interessant som studier på tvers av tidsaldre, fordi samfunnet aldri kan anses som stabilt og utenfor endring. Som nevnt ovenfor kan det ta tid før nye samfunnstrender resulterer i endringer når det gjelder sosiale strukturers påvirkningskraft. Fordi den samfunnsstrukturen som utviklet seg på 80-tallet har eksistert lenger i 2002 enn i 1992, kan man anta at individers livssituasjon i mindre grad kan

knyttet til sosiale strukturer i slutten enn i begynnelsen av dette tiåret. Selv om perioden mellom 1992 og 2002 tilhører samme tidsalder og kjennetegnes av samme samfunnsstruktur, kan imidlertid dette tiåret anses som interessant i studiet av endringer når det gjelder betydningen av sosial bakgrunn for utdanning. Mellom 1992 og 2002 ble det innført to store skolereformer i Norge, henholdsvis Reform -94 og Reform -97, der hovedsiktemålet var å oppnå mer sosial likhet i utdanningsmuligheter blant ungdom. I denne tiårsperioden skjedde det i tillegg en formidabel vekst i privatskoler og internasjonale utdanningstilbud (SSB 2002, SSB 2003a), hvilket gjør at barn og unge står mer frie i sitt utdanningsvalg.

Selv om perioden mellom 1992 og 2002 ikke preges av de store samfunnsendringene, kan man altså likevel forvente at man i dette tiåret har beveget oss i retning av mer uavhengighet og løsrivelse. En slik utvikling vil i så fall kunne vise seg ved at effekten av sosiale strukturer for rekruttering til utdanning er redusert i 2002 sammenlignet med 1992. Dette ville videre indikere at sosiale strukturer har mindre betydning for hvilke muligheter individet har for å lykkes på ulike samfunnsarenaer, som i yrkeslivet, og som samfunnsborger, det vil si hvilke livssituasjon det havner i. Et slikt funn vil eventuelt støtte Beck og Giddens nyere modernitetsteorier om at uavhengighet, frihet og individualisme får større plass i det senmoderne samfunnet. Motsatt kan det tenkes at vi ikke finner noen reduksjon i betydningen av sosial bakgrunn for utdanningsvalg. Et slikt funn ville i så fall indikere at mer uavhengighet og frihet ikke er sammenfallende med økt løsrivelse fra sosiale strukturer når det gjelder utdanningsmuligheter og relaterte livssjanser. Et slikt funn ville gitt støtte for Furlong og Cartmels teoretiske bidrag.

For å undersøke endring i betydningen av sosiale strukturer for ungdoms utdanningsvalg og livsmuligheter, vil jeg benytte meg av de samme variablene som ved undersøkelsen av årsaksforklaringer på sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon. Variablene som benyttes er henholdsvis ungdom og foreldres holdninger til skole og utdanning, skoleprestasjoner samt antall bøker i hjemmet. Dette er trekk ved ungdom som er viktig for utdanningsvalg. Utgangspunktet er videre å teste om sammenhengen mellom sosial bakgrunn og disse trekkene har blitt redusert fra 1992 til 2002. I ”Ung i Norge 2002” og ”Ung i Norge 1992” er det gitt identiske spørsmål til ungdommene for å måle deres sosiale bakgrunn og for å måle deres egne og foreldrenes holdninger til skole og utdanning, karakterene de har oppnådd i engelsk, matte og norsk, samt om hvor mange bøker som finnes i

hjemmet. Dette har gitt oss muligheten til å sammenligne betydningen av sosial bakgrunn for samtlige variabler i 1992 og 2002.

Med mer vekt på individuelt tilpasset undervisning i grunnskolen etter Reform -97, kan man forvente en tendens til reduserte sosiale forskjeller når det gjelder skoleprestasjonene til ungdom som går på videregående skole i 2002 og som dermed opplevde undervisningsendringene på 90-tallet, sammenlignet med ungdom som gikk på videregående i 1992, altså før innføringen av reformen. Økt vektlegging av differensiert undervisning i grunnskolen forventes å kunne danne grunnlaget for større sosial utjevning i skoleprestasjoner også i den videregående skolen. På bakgrunn av økt konkurranse på arbeidsmarkedet, hurtige samfunnsendringer samt økt avkastning av utdanning i dagens samfunn kan man også forvente at holdningene til skole og utdanning har blitt mer positive i de gruppene som tradisjonelt ikke har vært så positive, og at holdningene således er mindre betinget av sosial bakgrunn i 2002 sammenlignet med 1992.

Med utgangspunkt i nyere modernitetsteoriens vektlegging av løsrivelse fra sosiale strukturer for hvilke livsmuligheter som foreligger, kan man forvente en bevegelse i retning av at sosial bakgrunn har redusert innvirkning på ulike kjennetegn ved ungdom relatert til utdanning. I de empiriske analysene vil dette mer spesifikt gjelde foreldre og ungdoms holdninger til skole og utdanning, ungdoms skoleprestasjoner samt besittelse av litteratur i hjemmet når vi sammenligner tendenser i 1992 med 2002. Hypotesene som skal testes i analysene er:

H11) Foreldres holdninger til skole og utdanning er mindre betinget av sosial bakgrunn i 2002 sammenlignet med 1992.

H12) Ungdoms holdninger til skole og utdanning er mindre betinget av sosial bakgrunn i 2002 sammenlignet med 1992.

H13) Ungdoms skoleprestasjoner er mindre betinget av sosial bakgrunn i 2002 sammenlignet med 1992.

H14) Antall bøker i hjemmet er mindre betinget av sosial bakgrunn i 2002 sammenlignet med 1992.

Betydningen av sosial bakgrunn for ungdoms livsmuligheter undersøkes gjennom endringer i betydningen av sosial bakgrunn på holdninger til skole og utdanning, skoleprestasjoner og antall bøker i hjemmet. Derfor erstattes betegnelsen ”ulike familietrekk” som ble benyttet i besvarelsen av den første problemstillingen med

”ulike kjennetegn ved ungdom” i besvarelsen av den andre problemstillingen. Årsaken til dette er at ”familietrekk” kan gi assosiasjoner til en bekreftet sammenheng med sosial bakgrunn, og ”kjennetegn ved ungdom” gir en mer adekvat betegnelse ved en undersøkelse av effektreduksjon i denne sammenhengen.

Ved oppgavens første problemstilling ble økonomiske ressurser fremsatt som en av familiebakgrunnsvariablene som skulle testes ut for effekt. ”Ung i Norge 1992” inneholder ikke data om den økonomiske situasjonen til den unges familie, hvilket betyr at det ikke er mulig å undersøke endring i sammenhengen mellom sosial bakgrunn og økonomi fra 1992 til 2002. Denne variabelen er derfor utelatt i undersøkelsen av oppgavens andre problemstilling. ”Ung i Norge 1992” og ”Ung i Norge 2002” gir imidlertid en unik mulighet til å undersøke endring når det gjelder betydningen av sosial bakgrunn for foreldre og ungdoms holdninger til skole og utdanning, skoleprestasjoner og antall bøker i hjemmet.

Felles for de fire hypotesene er at de alle leder ut i en antagelse om at betydningen av sosial bakgrunn for holdninger, skoleprestasjoner og antall bøker i hjemmet er redusert i dag sammenlignet med i 1992. Hvis det finner sted en redusert sammenheng mellom sosial bakgrunn og de ulike utdanningsrelaterte ungdomstrekkvariablene, kan dette bety at sosiale strukturer har mindre å si for ungdoms livsmuligheter i 2002 sammenlignet med ti år tidligere.

Disse hypotesene skal testes ut i kapittel 5, ” Endringer i betydningen av holdninger, skoleprestasjoner og bøker i hjemmet for utdanningsmotivasjon”.

3 DATA OG METODE

Datamaterialet som ligger til grunn for å teste ut oppgavens hypoteser presenteres som første punkt i dette kapittelet (punkt 3.1). Kapittelets hovedmål er imidlertid å spesifisere variablene som benyttes i de empiriske analysene. Først vil jeg gi en beskrivelse av studiens hovedvariabler, henholdsvis sosial bakgrunn (punkt 3.2) og utdanningsmotivasjon (punkt 3.3), for deretter å gå inn på de ulike forklaringsvariablene (punkt 3.4). Til slutt i dette kapittelet presenteres metoden som benyttes for å analysere sammenhengen mellom sosial bakgrunn og ungdoms utdanningsmotivasjon (punkt 3.5).

3.1 Datamateriale

Analysene i denne studien blir utført på grunnlag av den landsomfattende undersøkelsen "Ung i Norge 2002", utført av NOVA. Totalt deltok 11928 elever i denne undersøkelsen, og den samlede svarprosenten var på hele 92,3 prosent. Dette regnes som en høy svarprosent, og representativiteten i undersøkelsen er svært god. Svarprosenten var noe høyere på ungdomsskolen, sammenlignet med videregående, henholdsvis 93,6 mot 91,0 prosent (Rossow & Bø 2003). Analysene i denne studien baseres utelukkende på elever i den videregående skole, og det totale utvalget er dermed på 5992 personer, av de 11928 som totalt deltok i spørreundersøkelsen i 2002. I likhet med materialet fra 2002, utelukkes også ungdomsskoleelevene i 1992 - materialet. Det betyr at analysene i denne studien baseres på 5470 personer fra "Ung i Norge 1992". En årsak til at jeg velger å utelate ungdomsskoleelever i denne studien, er at det i "Ung i Norge 2002" viser seg at hele 39,1 % av ungdomsskoleelevene har svart at de ikke vet hva de har planer om når det gjelder utdanning. Samtidig har 5,3 % krysset av for "Annet" på utdanningsplansspørsmålet, og i tillegg er det 1,3 % som ikke har besvart spørsmålet i det hele tatt. Totalt er det altså så mye som 45,7 % av ungdomsskoleelevene vi mangler informasjon om. En annen forklaring på at studien utelukkende baseres på data om elever i den videregående skolen, er at utdanningsplanene til disse elevene sannsynligvis er mer realistiske enn hva som er tilfelle for ungdomsskoleelever. På videregående må man velge ulike linjer, noe som videre indikerer at elevene allerede har tatt en avgjørelse mot sin fremtidige utdannelse.

Det viser seg at svarprosenten i den videregående skole avhenger av studieretning og kurs. Svarprosenten var høyere på allmennfaglige linjer (91,6 %) sammenlignet med yrkesfaglige linjer (90,1 %). Svarprosenten var også noe høyere på grunnkurs og VK1 enn den var ved VK2 (Rossow & Bø 2003). Dette har sammenheng med at elever på en rekke yrkesfaglige studier har lærlingplass på VK2 og derfor ikke var tilgjengelige på skolen. Undersøkelsen ble utført i skoletiden, hvilket betyr at ungdom som hadde droppet ut av skolesystemet ikke ble inkludert. Et slikt frafall vil ikke påvirke resultatene som kommer frem i denne studien betydelig, eller føre til endring i de sammenhengene som er av interesse, og anses derfor ikke som et problem. Oppgavens problemstilling går ut på å undersøke *forholdet* mellom de med høy og lav klassebakgrunn når det gjelder utdanningsmotivasjon. Ungdom fra lavere sosiale lag er oftere yrkesfagelever. I tillegg kan det tenkes at ungdom fra lavere sosiale lag som går på allmennfag skiller seg fra ungdom fra lavere sosiale lag som går på yrkesfag. Det betyr at ungdom med lavere sosial bakgrunn er underrepresentert i datamaterialet. Fordi frafallet i undersøkelsen totalt sett er svært lavt, anses imidlertid ikke dette som et problem for undersøkelsens validitet.

Enkelte elever er ekskludert fra undersøkelsen. Dette gjelder elever som ikke har svart på mer enn halvparten av de første 200 variablene, samt elever som åpenbart har tøyset med avkrysningen, for eksempel når det gjelder vekt og forbruk av tobakk og alkohol. Dette gjaldt kun 17 personer, noe som indikerer at de fleste ungdommene tar besvarelsen nokså seriøst.

Som nevnt er ”Ung i Norge 2002” en videreføring av en tilsvarende undersøkelse gjort i 1992 der også om lag 12 000 elever i ungdomsskolen og den videregående skole deltok. Undersøkelsen i 1992 hadde en svarprosent på hele 97,0 %. For å kunne sammenligne resultater fra de to tidspunktene er utvalget trukket på samme måte og mange av de samme spørsmålene er stilt i begge undersøkelsene.

3.2 Sosial bakgrunn

Ungdommenes sosiale bakgrunn måles ved hjelp av foreldrenes yrkesstatus. På bakgrunn av opplysninger om foreldrenes yrke har NOVA konstruert en variabel der ungdommene er klassifisert i ulike sosiale grupper. Variabelen er laget slik at den skal være mest mulig identisk i datamaterialet fra 1992 og 2002. Dette muliggjør en direkte sammenligning av data fra de to tidspunktene. For å spesifisere foreldrenes yrke, ble ungdommene bedt om å gi opplysninger om foreldrenes forhold til arbeidsmarkedet og

deres yrke. Variabelen som brukes for å måle sosial bakgrunn er inndelt etter yrkesposisjon og delvis etter utdanningsnivå. I tillegg ble de bedt om å beskrive i korte trekk hva foreldrene gjorde på jobben. Disse opplysningene ble så kodet ved hjelp av ISCO-88.

Ut i fra dette systemet har Ketil Skogen (1999) konstruert en modell med seks ulike sosialgrupper, og det er denne modellen som brukes for å bestemme ungdoms sosiale bakgrunn i de empiriske analysene. Det øverste sjiktet i Skogens lagdelingsmodell er ”høyere administrative stillinger”. Videre deles ungdom med middelklasseforeldre i to grupper, henholdsvis ”teknisk-økonomisk mellomlag” og ”humanistisk-sosialt mellomlag”. De to mellomlagsgruppene ligger på samme vertikale nivå i klassemodellen og gjelder foreldre som har minst tre år med utdanning fra universitet eller høyskole. Neste nivå er ”lavere funksjonærer” som omfatter tjenesteytende virksomhet i offentlig eller privat sektor. Deretter kommer foreldre som arbeider innenfor ”primærnæringene”, det vil si hovedsaklig innenfor jordbruk og fiske. Det laveste sjiktet består av gruppen av ”arbeidere”. Dette er faglærte og ufaglærte i manuelle yrker.

De to mellomlagene i Skogens lagdelingssystem indikerer en ikke-tradisjonell klasseinndeling. Mellomlagene betegnes med *lag* fordi det er noe utenfor klasser. ”Klasse” forbindes tradisjonelt med eiendom og reflekterer vertikale forskjeller, mens mellomlag er noe utenfor dette tradisjonelle klassesystemet og åpner for et horisontalt lagdelingssystem der kulturelle ulikheter spiller en sentral rolle (Skogen 1999). Med et økonomisk perspektiv på lagdeling vil høyere administrative stillinger kunne betegnes som høy sosial bakgrunn. Typiske yrker innenfor høyere administrative stillinger er direktører og ledere i ulike virksomheter, samt politikere og folkevalgte. Dersom man definerer sosial bakgrunn etter besittelse av kulturelle ressurser vil yrker innenfor humanistisk/sosialt mellomlag indikere høy sosial bakgrunn. Typiske yrker innenfor humanistisk/sosialt mellomlag er lærere av ulike slag, medisinske yrker, forfattere, psykologer, kunstnere, skuespillere og regissører. Det teknisk/økonomiske mellomlag indikerer også det øvre sosiale sjikt da den kulturelle, så vel som den økonomiske kapitalen kan være høy i dette yrkessjiktet. Typiske yrker innenfor det teknisk/økonomiske mellomlaget er økonomer, arkitekter, sivilingeniører, revisorer, matematikere og statistikere. Både det humanistisk/sosiale mellomlaget, det teknisk/økonomiske mellomlag og høyere administrative stillinger defineres i denne oppgaven som høyere sosialt sjikt. De resterende av Skogens yrkeskategorier oppfattes som lavere sosiale lag. Dem som arbeider innenfor yrker som kategoriseres som lavere

funksjonærer eller arbeidere, eller som arbeider innenfor primærnæringen preges ofte av lav grad av kulturell så vel som økonomisk kapital, og ungdom med foreldre i disse yrkessjiktene refereres derfor i oppgaven til som ungdom med lavere sosial bakgrunn.

Informasjon om foreldres yrkesstatus baseres i studien hovedsakelig på hva barna oppgir som foreldrenes yrke. Validiteten i denne studien kan være truet av at lagdelingsmodellen er konstruert på bakgrunn av den informasjonen ungdom gir om foreldres yrke. Det kan tenkes at ungdom ikke alltid vet hva foreldrene arbeider med, hvilket kan resultere i at den unges informasjonen om foreldrenes yrkesstatus ikke stemmer overens med deres "sanne" yrke. Det ideelle ville muligens være å innføre kontrollspørsmål om foreldrenes yrkesstatus i undersøkelsen for å sikre validiteten. For eksempel kunne man innført flere spørsmål som gikk på foreldrenes yrkesposisjon, men der ordlyden i spørsmålene er annerledes enn de foregående spørsmålene. Forskning viser imidlertid at enkle målinger av klasseposisjon kan forventes å reflektere faktiske klasseforskjeller (Skogen 1999). For å måle sosialgruppe har NOVA tatt utgangspunkt i informasjon om fars yrke. Der det mangler opplysninger om fars yrke har de imidlertid brukt mors yrke. Fars yrke foretrekkes framfor mors yrke for å definere ungdoms sosiale tilknytning fordi fars klasseposisjon i de fleste tilfeller fortsatt er det som avgjør familiens kulturelle posisjon (Skogen 1999). I materialet fra 1992 er det kun 5,0 % av ungdommene som har unnlatt å svare på spørsmålet om foreldrenes yrke. Det betyr at vi har opplysninger om 95 % av utvalget. Når det gjelder 2002 er det 8,1 % av ungdommene som ikke har besvart spørsmålet. Dette kan tolkes dit hen at de fleste ungdommene har en formening om foreldrenes yrke. Studier som har sammenliknet offentlig statistikk og selvrapporterte data blant ungdom viser videre at det er stor overensstemmelse mellom de ulike datakildene, selv om ungdom har en viss tendens til å legge litt ekstra på (Bakken 2003).

Yrke blir i samfunnsvitenskapelige studier ofte benyttet som mål på sosial tilhørighet (Jfr. Fekjær 2000). Blant annet har Hansen (1999) gjort nettopp dette i flere av sine arbeider. Begrunnelsen for dette er blant annet at det ofte er en sterk sammenheng mellom yrke og sosiale og økonomiske belønninger. I tillegg viser det seg at yrke er betydningsfullt når det gjelder forståelsen av sosiale sjikt hos folk flest, samt at klassekulturer og statusgrupper har tendens til å utvikles i yrkesgrupper. Yrke er altså en sentral dimensjon når man klassifiserer både seg selv og andre, og nyere undersøkelser bekrefter at yrke er svært viktig i konstruksjonen av identitet (Hansen 1999).

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

Utdanning er et alternativ til yrke for å måle sosial bakgrunn. En fordel ved å ta utgangspunkt i utdanning i dette henseende, er at enkelte yrkesgrupper preges av å være heterogene. Et eksempel kan være ”bedriftsledere” som består både av ledere og eiere, i store, likefullt som små bedrifter. Yrkesinndeling vil altså kun i begrenset grad gjenspeile fordelingen av eiendom (Hansen 1999). Ved å ta utgangspunkt i både foreldrenes yrkesposisjon og utdanningsnivå, slik som er gjort i denne studien, kan målet på sosial bakgrunn vurderes som godt.

Tabell 3.1 Utvalgets sammensetning etter sosialgruppe. Prosent 1992 og 2002.

Sosialgruppe	1992	2002
Høyere adm stillinger	15	14
Tekn/øko mellomlag	21	17
Hum/sos mellomlag	14	15
Lavere funksjonærer mm	9	8
Primærnæringen	7	6
Arbeidere	30	32
N	5195	5509

3.3 Utdanningsmotivasjon

For å kunne si noe om individers motivasjon, må man ha informasjon om individenes mål for fremtiden. Slike mål manifesterer seg ofte som visjoner og fremtidsplaner. I undersøkelsen ”Ung i Norge 2002” har man søkt informasjon om de unges fremtidsvisjoner ved å spørre dem om planer både når det gjelder utdanning og yrke. I denne studien måles ungdoms fremtidsplaner i lys av den utdanningen de planlegger framfor den yrkeskategorien de ønsker å søke seg til. En av hovedårsakene til denne selekteringen, er at utdanningsmål kan oppfattes som mer realistisk orientert enn yrkesønsker blant ungdom. Når det gjelder yrkesønsker er dette noe som ligger langt frem i tid for elevene og kan springe ut av ønskedrømmer med bakgrunn i status og berømthet. Utdanning er derimot et mer tidsaktuelt valg for ungdommen og er derfor kanskje også mer realistiske.

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

For å få kunnskap om ungdommenes utdanningsmotivasjon, ble ungdommene bedt om å svare på følgende spørsmål:

Hvor lang utdanning tror du at du kommer til å ta? Her kunne respondentene velge mellom følgende svaralternativer: *Utdanning på universitet eller høyskole, Allmennfaglig utdanning på videregående skole, Yrkesfaglig utdanning på videregående skole.* Det var også mulig å krysse av for "Annet" og "Vet ikke" på spørsmålet om utdanningsplaner. Svaralternativet "Universitet eller høyskole som høyeste planlagte utdanning" indikerer høy grad av utdanningsmotivasjon, mens "Allmennfaglig-/Yrkesfaglig utdanning på videregående skole" og "Vet ikke" uttrykker lav utdanningsmotivasjon. 16,7 % av utvalget har svart "Vet ikke". Når det gjelder svarkategorien "Annet" er det vanskelig å identifisere graden av utdanningsmotivasjon, og ungdommer som har krysset av for dette svaralternativet regnes derfor for å tilhøre den gruppen det mangler opplysninger om. 4,4 % av ungdommene har svar "Annet". Vi sitter dermed igjen med to utdanningsmotivasjonskategorier som benyttes i denne oppgaven:

Ung i Norge 2002:

-*Høy utdanningsmotivasjon:* Universitet eller høyskole som høyeste planlagte utdanning

-*Lav utdanningsmotivasjon:* Yrkesfaglig- eller allmennfaglig videregående skole som høyeste utdanning eller ubestemt om utdanningsplaner

For å få kunnskap om det samme temaområdet i "Ung i Norge 1992", ble ungdommene stilt følgende spørsmål:

Har du planer om å gå på skole etter at du er ferdig med videregående skole?

Respondentene hadde her fire svaralternativ, *Vet ikke om jeg vil gå videre, Nei, jeg vil ikke gå videre, Ja, men jeg vet ikke på hva slags skole, Ja, jeg har planer om å gå på ..... (hva slags skole).*

For å kunne gjøre sammenligninger, bør man benytte spørsmål som er helt eller tilnærmet identiske. Ungdommene har blitt stilt ulike spørsmål i 1992 og 2002 når det gjelder utdanningsplaner, og denne variabelen vil derfor ikke brukes for å gjøre sammenligninger mellom de to årstallene i denne oppgaven. Det er kun ungdommenes mål på utdanningsmotivasjon fra 2002 som benyttes i denne oppgaven, og frekvensen på denne variabelen vises nedenfor.

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

Tabell 3.2 Utvalgets sammensetning etter utdanningsmotivasjon. Prosent 2002.

	2002
Vet ikke/ Lav utdanningsmotivasjon	37,6
Høy utdanningsmotivasjon	57,5
N	5698

4,9 % av ungdommene som deltok i 2002-undersøkelsen har utelatt å besvare spørsmålet om utdanningsmotivasjon, eller svart på en slik måte at det er vanskelig å beregne deres motivasjon.

3.4 Forklaringsvariabler

Som nevnt er oppgavens formål å undersøke ulike forhold ved ungdoms sosiale tilhørighet som kan ha betydning for deres utdanningsmotivasjon. På grunnlag av rekrutteringsteorier ble det i forrige kapittel fremsatt ulike hypoteser. Variablene som benyttes for å teste ut disse hypotesene, redegjøres for under dette punktet.

For å kunne sammenlikne resultater fra 1992 med 2002, har jeg benyttet forklaringsvariabler som er identiske i de to undersøkelsene.

3.4.1 Holdning til skole og utdanning

For å undersøke betydningen av ulikt verdsett i ulike sosiale lag for ungdoms utdanningsmotivasjon, benytter jeg meg av flere spørsmål som har til hensikt å si noe om holdning til skole og utdanning, både hos foreldre og den unge selv.

Foreldrenes holdninger til skole og utdanning kan gi en pekepinn på hvilke føringer som ligger i hjemmemiljøet. Det er imidlertid viktig å understreke at vi her fanger opp hvordan ungdommene opplever foreldrenes oppfatninger. Dette kan selvsagt avvike fra det foreldrene selv mener. Uansett er det relevant å spørre ungdommene om deres oppfatninger, siden det er grunn til å anta at det er de unges opplevelser som har størst betydning for den motivasjonen de har mot høyere utdanning.

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

For å måle foreldrenes holdninger både i 1992 og 2002 benyttes ungdommenes svar på følgende spørsmål:

- *Foreldrene mine er svært interessert i skolearbeidet mitt*
- *Foreldrene mine hjelper meg ofte med skolearbeidet*
- *Foreldrene mine synes det er bortkastet å ta lang utdanning*
- *Foreldrene mine roser meg ofte for skolearbeidet*
- *Foreldrene mine snakker sjelden med meg om skolen*

Ungdommene skulle krysse av for om utsagnene stemte *svært godt, ganske godt, usikker, ganske dårlig eller svært dårlig*. Svarene er kodet slik at en skåre på 1 indikerer at utsagnet stemmer svært godt, mens en skåre på 5 betyr at utsagnet stemmer svært dårlig. De fem spørsmålene har blitt slått sammen til en gjennomsnittsvariabel, kalt "Foreldrenes holdninger til skole og utdanning". Jeg har valgt å ikke utelate dem som har svart "usikker". Når den unge stiller seg usikker i forhold til foreldres holdninger til skole og utdanning, er det vanskelig å definere om holdningene går i retning av å være positive eller negative. Besvarelsen preges i disse tilfellene av nøytralitet, og jeg anser det som like viktig å få med at de unge er nøytrale som at de er positive eller negative. Laveste skåre på samlevariabelen er 25 og indikerer at foreldrene er lite positive til skole og utdanning.

Det forutsettes at den unge har besvart alle de fem spørsmålene som inngår i samlevariabelen for at han/hun skal regnes med i denne variabelen. Med slike forutsetninger regnes 3,4 % av ungdommene for å tilhøre den gruppen det mangler opplysninger om.

Tabell 3.3 Utvalgets sammensetning etter foreldres holdninger til skole og utdanning.
Prosent 1992 og 2002.

	1992	2002
Svært positive (5-9)	34,0	31,6
Ganske positive (10-13)	38,5	42,6
Lite positive (14-25)	23,4	22,5
N	2622	5979

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

I 1992 fikk kun halvparten av utvalget spørsmålene som måler foreldres holdninger til skole og utdanning. Hvem som fikk/ikke fikk disse spørsmålene var imidlertid helt tilfeldig. Årsaken til denne selekteringen var at man kunne inkludere flere andre spørsmål i undersøkelsen. I de analysene hvor denne variabelen er med, bruker jeg kun dette utvalget.

For å måle ungdommenes holdninger i 1992 og 2002 benyttes ungdommenes svar på følgende påstander:

- *Skolen kommer godt med uansett hva jeg skal drive med senere*
- *Å få gode karakterer er viktig*

Blant flere spørsmål i undersøkelsen som måler ungdoms opplevelse av skolen, ble disse to valgt ut fordi de sier noe om det underliggende verdisetet som den unge har i forhold til skolen. Til tross for at spørsmålene er direkte knyttet til den unges holdninger til skolen, handler de også mer indirekte om holdninger til utdanning. Fordi karakterer i skolen er nært relatert til hvilke utdanningsmuligheter som står åpne for en senere i livet, kan ungdommenes holdninger til karakterer samtidig gi en indikasjon på ambisjoner om å utdanne seg etter videregående skole. Dersom man er oppatt av å ha en viss garanti for å komme inn på ønsket studium, vil dette trolig reflekteres i holdninger til karakterer.

Ungdommene kunne krysse av for svaralternativene *helt enig*, *litt enig*, *litt uenig* eller *helt uenig*. Svarene er her rangert fra 1 til 4, der ungdom som er helt uenig i utsagnet får verdien 4, mens ungdom som er helt enig i påstanden får verdien 1. Igjen er det laget en samlevariabel som indikerer ”Ungdoms holdninger til skole og utdanning”. Høyeste skåre på denne variabelen er 8, hvilket indikerer en lite positiv holdning til skole og utdanning. Laveste skåre er 2 og reflekterer en svært positiv holdning.

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

Tabell 3.4 Utvalgets sammensetning etter ungdommenes holdninger til skole og utdanning. Prosent 1992 og 2002

	1992	2002
Svært positive (2)	56,4	45,9
Ganske positive (3)	23,6	31,2
Lite positive (4-8)	13,7	22,1
N	2563	5939

Ved både ungdom og foreldres holdninger til skole og utdanning kan verdiene rangeres, men det er ikke lik avstand mellom dem, og de behandles derfor som variabler på ordinalnivå.

Som ved spørsmålene som måler foreldres holdninger ble spørsmålene som omhandler ungdommers holdninger til skole og utdanning i ”Ung i Norge 1992” også stilt til kun halvparten av utvalget. Det var heller ikke her noen systematikk i hvem som fikk/ikke fikk spørsmålene. I likhet med variabelen som måler foreldres holdninger, benyttes kun dette utvalget i de analysene hvor ungdoms holdninger til skole og utdanning inngår.

3.4.2 Karakterer i skolen og antall bøker i hjemmet

Karakterer

Vi har opplysninger om ungdommens karakterer i basisfagene norsk, engelsk og matematikk ved siste karakteroppgjør. *Ung i Norge* ble gjennomført tidlig på våren 2002, og det er dermed ungdommenes karakteroppgjør til jul det er innhentet opplysninger om. Karakterskalaen på videregående skole går fra 0 til 6, der null er dårligst og seks best. For å måle skoleprestasjoner slås karakterene i de tre fagene sammen til et samlet gjennomsnittsmål. Samlemålet er så inndelt i tre kategorier for, henholdsvis ”Gode”, ”Middels” og ”Svake” prestasjoner. For at karaktergjennomsnittet skal gi et oppriktig bilde av de reelle karakterene, utelukkes dem som har angitt karakternivået i kun ett fag.

Beregning av prestasjonsnivå i undersøkelsen fra 1992 er gjort på tilsvarende måte. Også her ligger fagene norsk, matte og engelsk til grunn for et gjennomsnittsmål, inndelt i tre kategorier, ”Gode”, ”Middels” og ”Svake” prestasjoner.

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

Tabell 3.5 Utvalgets sammensetning etter skoleprestasjoner. Prosent 1992 og 2002.

	1992	2002
Gode	32,6	32,9
Middels	31,2	33,8
Svake	32,0	31,3
N	5243	5864

Antall bøker i hjemmet

For å undersøke betydningen av det kulturelle hjemmemiljøet for den unges motivasjon mot utdanning, benyttes variabelen antall bøker i hjemmet. Ungdommene ble i "Ung i Norge" 1992 og 2002 bedt om å anslå hvor mange bøker som fantes i hjemmet, og kunne krysse av for svaralternativene: *ingen, mindre enn 20, 20-50, 50-100, 100-500, 500-1000, mer enn 1000*. Svarene er rangert fra 0 til 6, der seks indikerer mer enn 1000 bøker. I denne studien har jeg valgt å halvere antallet kategorier, og de aktuelle kategoriene blir dermed *100 eller færre, 100-500, 500 eller mer*. Ved å gjøre de seks kategoriene om til tre, blir variabelen enklere å håndtere. Det som er viktig å fange opp med denne variabelen, er om hjemmet besitter få, middels eller mange bøker, og de tre samlekategoriene gir like fullt kunnskap om dette som de seks opprinnelige kategoriene. Kategoriene gir altså et tilstrekkelig bilde av hvor rikt hjemmet til den unge er på bøker.

Tabell 3.6 Utvalgets sammensetning etter antall bøker i hjemmet. Prosent 1992 og 2002.

	1992	2002
500 eller flere	27,7	26,7
100-500	38,2	36,0
100 eller færre	33,5	36,6
N	5438	5945

3.4.3 Familiens økonomi

Ungdommene ble i ”Ung i Norge 2002” også bedt om å svare på et spørsmål som omhandlet om ungdommen opplevde at familien har hatt god eller dårlig råd de siste årene. Ungdommene kunne her velge mellom følgende svaralternativer: *vi har hatt god råd hele tiden, vi har stort sett hatt god råd, vi har verken hatt god eller dårlig råd, vi har stort sett hatt dårlig råd, vi har hatt dårlig råd hele tiden*. Til bruk i de empiriske analysene er svaralternativene delt inn i tre ulike nivåer av økonomisk situasjon; henholdsvis god, middels og dårlig økonomi.

Tabell 3.7 Utvalgets sammensetning etter familieøkonomi.

Prosent 2002.

	2002
God økonomi	61,3
Middels økonomi	29,4
Dårlig økonomi	8,3
N	5932

Boligsituasjon benyttes ofte for å kartlegge økonomisk situasjon i samfunnsvitenskapelige studier. Hvorvidt man leier eller eier bolig, hvor mange barn som deler soverom er eksempler på forhold som ofte bidrar til å spesifisere økonomisk situasjon. I denne studien har jeg imidlertid valgt å utelate slike faktiske økonomiske forhold. I stedet har jeg valgt å fokusere på hvordan den unge opplever familiens økonomiske situasjon, da det er ungdommens egne subjektive oppfatning av familiens økonomiske situasjon som er viktig for å forstå hvorfor de er motivert mot høyere utdanning i ulik grad. Det kan tenkes at ungdoms oppfatning av familieøkonomien er like viktig som familiens presise økonomiske situasjon ved et utdanningsvalg. Tilgang til PC og om den unge har mobiltelefon eller ikke er eksempler på andre faktorer som ofte benyttes for å måle familiens økonomiske situasjon. Slike faktorer er ikke tatt med i denne studien for å måle familieøkonomi. Grunnen til dette er at i et rikt samfunn som Norge er dette materielle goder de fleste har tilgang til. Dermed får man ikke frem den økonomiske variasjonen i befolkningen. I tillegg kan det tenkes at de som ikke er besittelse av slike materielle goder er det av ideologiske framfor økonomiske grunner.

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

Forklaringsvariablene i de multivariate analysene er gjennomgående organisert slik at den laveste verdien på hver variabel er satt som referansegruppe, det vil si foreldre som er lite positive til skole og utdanning, ungdom som har dårlige skoleprestasjoner, under 100 bøker i hjemmet og dårlig familieøkonomi. Når det gjelder skoleprestasjoner, bøker i hjemmet og familieøkonomi består disse variablene kun av verdiene 0 og 1, det vil si at vi har med såkalte dikotome variabler å gjøre. Referansegruppen har verdi 0, mens de øvrige verdiene har 1, og blir hver for seg sammenliknet med referansegruppen.

3.5 Metode

Jeg har valgt å bruke regresjonsanalyse. Grunnen er at dette er en multivariat metode som gjør det mulig å måle effekten av flere uavhengige variabler, det vil si å undersøke i hvilken grad en eller flere variable er årsak til den avhengige variabelen (Skog 2004). Den vanligste formen for regresjonsanalyse er den lineære. For å benytte denne metoden må avhengig variabel være kontinuerlig og på intervall- eller forholdstallsnivå. I denne studien er imidlertid avhengig variabel dikotom, hvilket betyr at den kun består av to verdier (høy utdanning =1, lav utdanning =0). Avstanden mellom verdiene har her ingen betydning. Når den avhengige variabelen er dikotom vil regresjonskurven vanligvis få en S-form. I slike tilfeller vil ikke forutsetningen om homoskedastisitet og linearitet være oppfylt. Lineær regresjonsanalyse kan derfor ikke benyttes, og logistisk regresjonsanalyse, av binær karakter, blir den aktuelle metoden.

Logistisk regresjonsanalyse gjør det mulig å måle sannsynligheten for at et bestemt utfall skal inntreffe eller ikke inntreffe. Regresjonen av en dikotom avhengig variabel viser hvorledes andelen som har verdien 1 på den avhengige variabelen endrer seg med den uavhengige variabelen (Skog 2004). I denne studien er det metodiske formålet å studere årsaker til å havne i 1-gruppen på den avhengige variabelen, det vil si å ha høy motivasjon mot utdanning. For å beregne sannsynligheten for å ha høy utdanningsmotivasjon sammenlignes gruppene som har verdien 1 hver og en med referansegruppen. En logistisk regresjonsanalyse gir blant annet informasjon om oddsforholdet mellom grupper for å ha verdien 1 på den avhengige variabelen. Mer konkret vil jeg i denne studien undersøke i hvilken grad foreldres holdninger, skoleprestasjoner, bøker i hjemmet og familieøkonomi påvirker sannsynligheten for å ha verdi 1 på den avhengige variabelen, det vil si høy utdanningsmotivasjon. For å

måle forekomsten av et fenomen i logistisk regresjon kan man benytte seg av enten *oddsrater* eller såkalte *logits*.

Logiten er lite tolkbar på en intuitiv måte, og når effekt måles i denne studien benyttes derfor effektmålet odds ratio (OR) ($Odds = P/(1-P)$). Oddsratio er forholdet mellom oddsen til en gitt gruppe og oddsen i referansegruppen for å ha verdien 1 på den avhengige variabelen, altså høy utdanningsmotivasjon i dette tilfellet. En odds er videre forholdet mellom frekvensene i en fordeling på en dikotom variabel. Oddsrafer gir informasjon om hvor mye mer sannsynlig eller usannsynlig det er at en gitt verdi på den avhengige variabelen skal inntreffe når vi går fra verdien 0 til verdien 1 på den uavhengige variabelen. Oddsen kan aldri bli negativ. En oddsratio større enn 1 indikerer økt sannsynlighet, det vil si at oddsen stiger med høyere verdi på uavhengig variabel. Tilsvarende indikerer en oddsratio mindre enn 1 redusert sannsynlighet, det vil si at oddsen synker med høyere verdi på uavhengig variabel. OR lik 1 gir ingen økt sannsynlighet, eller sagt med andre ord; det er ingen sammenheng mellom den avhengige og den uavhengige variabelen (Skog 2004, Tufte 2000).

Odds ratio sier kun noe om forholdet mellom to gruppers odds for å ha høy utdanningsmotivasjon. For å bestemme sannsynligheten for at ungdom med ulike kjennetegn har høy utdanningsmotivasjon, kan følgende formel anvendes:

$$\tilde{Y} = \frac{\text{EXP}(b_0 + b_1 \cdot X)}{1 + \text{EXP}(b_0 + b_1 \cdot X)}$$

Gitt denne formelen vil nevneren alltid være større enn telleren. Det betyr at sannsynligheten for en gitt verdi på den avhengige variabelen aldri er større enn 1. Fordi den naturlige logaritmen til grunntallet e opphøyet i et tall, her i logiten, aldri kan være negativ, må sannsynligheten også være større enn 0. For å beskrive nøyaktig samme kurve kan man erstatte $\text{exp}(b_0 + b_1 \cdot X)$ i formelen ovenfor med e opphøyet i uttrykket i parentes.

4 BETYDNINGEN AV HOLDNINGER, SKOLEPRESTASJONER SAMT KULTURELLE OG ØKONOMISKE RESSURSER FOR UTDANNINGSMOTIVASJON

Formålet med dette kapitlet er å svare på den første problemstillingen i oppgaven, *hvordan kan sammenhengen mellom sosial bakgrunn og ungdoms utdanningsmotivasjon forklares? Kan forskjeller i holdninger til skole og utdanning, skoleprestasjoner samt kulturelle og økonomiske ressurser i sosiale lag forklare forskjeller i utdanningsmotivasjon?*

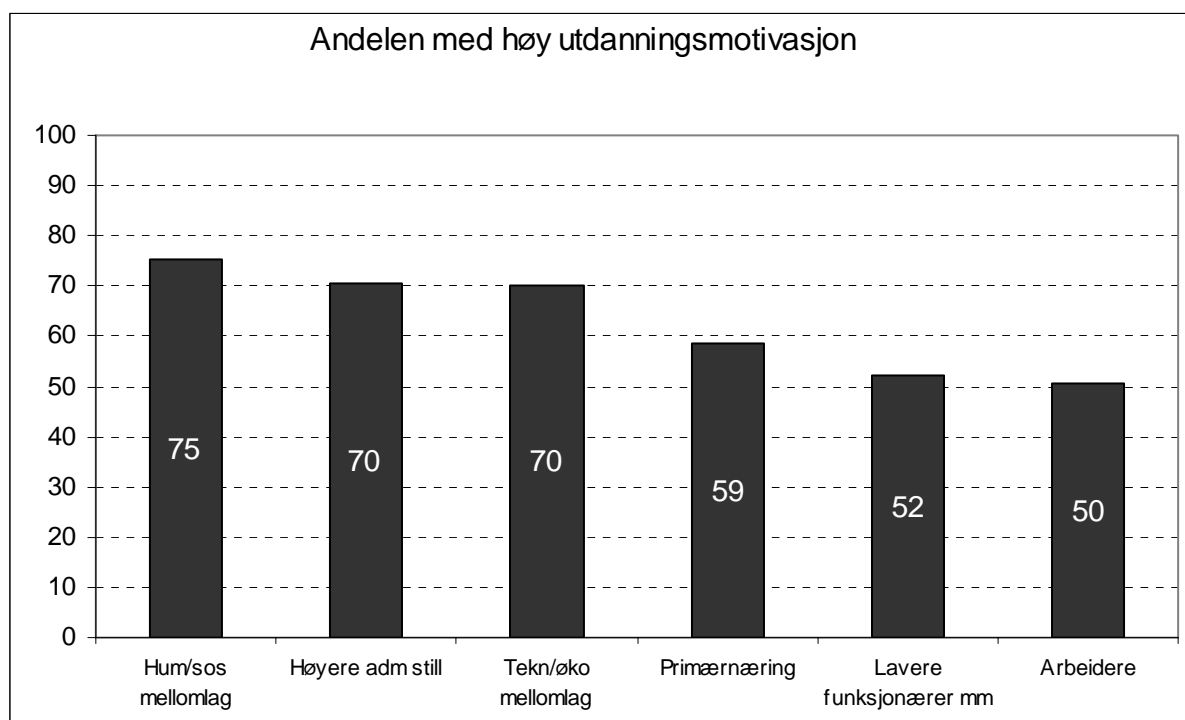
I dette kapitlet viser jeg først hvordan sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon fortoner seg i mitt datamateriale. Deretter undersøker jeg på hvilken måte sosial bakgrunn virker inn på holdninger til skole og utdanning, skoleprestasjoner, antall bøker i hjemmet og familieøkonomi. Videre ser jeg på hvordan utdanningsmotivasjon påvirkes av de samme forklaringsvariablene. Til slutt undersøker jeg hvordan den bivariate sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon endres ved å inkludere disse forklaringsvariablene.

Hypotese 1-10 som ble fremsatt i kapittel 2 skal testes i dette kapitlet.

4.1 Ungdom og utdanningsmotivasjon

Den første hypotesen postulerer at ungdom i høyere sosiale lag er mer motivert mot utdanning enn ungdom i lavere sosiale lag. Det innebærer en forventning om at motivasjonen mot utdanning er større blant ungdom med foreldre i de øvre yrkessjiktene sammenliknet med dem med foreldre i de lavere yrkessjiktene. Hvordan utdanningsmotivasjonen blant ungdom er i ulike sosialgrupper vises grafisk i figur 4.1.

Figur 4.1 Andelen med høy utdanningsmotivasjon i de ulike sosialgruppene.

Figuren viser at ungdom med lav sosial bakgrunn, det vil si med foreldre i de lavere yrkessjiktene, sjeldnere har høy motivasjon mot utdanning enn ungdom med foreldre i høyere yrkessjikt. For ungdom med foreldre i høyere administrative stillinger og teknisk/økonomisk mellomlag er den predikerte andelen som har høy utdanningsmotivasjon helt identisk, og vi ser at hyppigheten her er en del høyere enn hva som er tilfelle blant ungdom med lav sosial bakgrunn. Når det gjelder administrative stillinger er dette yrker som ofte skårer høyt når det gjelder økonomiske ressurser, men som ikke nødvendigvis skårer like høyt når det gjelder kulturelle ressurser (Jfr. Skogen 1999). Imidlertid er ikke hyppigheten for høy utdanningsmotivasjon så stor i disse yrkessjiktene som den er for ungdom av foreldre i det humanistisk/sosiale mellomlaget. Ungdom med foreldre som befinner seg innenfor humanistisk/sosialt mellomlag er dem som oftest oppgir høy utdanningsmotivasjon.

Sannsynligvis er disse foreldrene rike på kulturell, men ikke nødvendigvis på økonomisk kapital. Slike resultater støtter Bourdieus (1995) teori om at sosiale ulikheter ikke bare kan defineres ut i fra økonomiske forskjeller, men at kulturell kapital likefullt reflekterer tilhørighet til sosialt lag. Den generelle tendensen i figuren er i tillegg at det finner sted klare vertikale forskjeller, det vil si forskjeller basert på økonomiske så vel som kulturelle forutsetninger, når det gjelder å ha høy utdanningsmotivasjon. Ungdom med foreldre med høye inntekter, det vil si med foreldre med høyere administrative stillinger eller som arbeider innenfor det teknologisk/økonomiske mellomlaget, har gjennomgående oftere høy utdanningsmotivasjon enn ungdom med foreldre som enten er arbeidere, lavere funksjonærer eller som arbeider innenfor primærnæringen. Vertikale forskjeller utgjør altså stadig et vesentlig grunnlag i definisjonen av sosiale ulikheter, til tross for teoretisk modifisering av slike forskjeller (se f.eks. Bourdieu 1995, Skogen 1999).

Oppsummert viser figuren at ungdom med høy sosial bakgrunn er mer utdanningsmotivert enn ungdom med lav sosial bakgrunn, et funn som gir støtte til hypotese 1.

4.2 Ulike holdninger, skoleprestasjoner, besittelse av litteratur og familieøkonomi i ulike sosiale lag?

For å undersøke hvorfor utdanningsmotivasjon stadig påvirkes av sosialt opphav, fremsatte jeg i kapittel 2 hypotese 2-9. Hypotese 2, 4, 6 og 8 postulerer en forventning om at sosial bakgrunn påvirker holdninger til skole og utdanning, skoleprestasjoner, besittelse av bøker i hjemmet samt familieøkonomi. Det innebærer at ungdom og foreldre der foreldrene arbeider i de lavere yrkessjiktene sjeldnere antas å være positive til skole og utdanning sammenlignet med ungdom og foreldre der foreldrene arbeider i høyere yrkessjikt. I tillegg forventes det også at ungdom av foreldre i lavere yrkessjikt sjeldnere har gode skoleprestasjoner og mye litteratur i hjemmet samt sjeldnere god familieøkonomi.

For at de ulike familietrekkene skal kunne belyse hvorfor det finner sted en sterk sammenheng mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon, forutsettes det at verdiene på familietrekkvariablene varierer etter sosial bakgrunn, og denne variasjonen må bestå i at ungdom og foreldre med lav sosial bakgrunn oftere er negative til verdien av skole og utdanning, at ungdom med lav sosial bakgrunn oftere har svake skoleprestasjoner og få bøker i hjemmet samt dårlig familieøkonomi

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

sammenlignet med ungdom med høyere sosial bakgrunn. I tillegg må sammenhengene være signifikante. Dersom ikke sammenhengen er signifikant på et 5 % nivå, som er det nivået jeg opererer med i oppgaven, betyr det at det er en minst 5 % sannsynlighet for at forskjellene vi har funnet skyldes tilfeldig variasjon. For å unngå å gjøre en type I-feil, forkaster vi i slike tilfeller ikke nullhypotesen om ingen sammenheng.

Sannsynligheten for å begå en type I-feil er fastlagt gjennom det valgte signifikansnivået. Nivået i denne oppgaven er som nevnt valgt til 5 %, men man kunne også ha valgt et mindre strengt signifikansnivå, for eksempel 10 %. Et mindre strengt signifikansnivå innebærer imidlertid at sjansen for å begå en annen type feil, en såkalt type II-feil, øker. Type II-feil innebærer at sannsynligheten for å ikke forkaste en usann nullhypotese om ingen sammenheng. Ved å operere med signifikansnivå og påfølgende sannsynligheter for å trekke feilslutninger, sikrer man altså validiteten i undersøkelser.

4.2.1 Foreldres holdninger til skole og utdanning

Tabell 4.1 Foreldres holdninger til skole og utdanning etter sosial bakgrunn. Prosentandel og kjikvadrattest (X²). 2002.

	Høyere adm. stillinger	Tekn/øko mellomag	Hum/sos mellomag	Lavere funksj.	Primær-næringen	Arbeidere
Foreldres holdninger til skole og utd.						
svært positive	37	40	41	27	28	27
ganske positive	44	42	43	49	49	45
lite positive	19	18	16	25	23	28
N	835	970	852	491	367	1830

X² =126,605 df=10 P=,000

Tabell 4.1 viser at andelen som oppfatter foreldrene som svært positive til skole og utdanning er høyest blant ungdom med foreldre i humanistisk/sosialt og teknisk/økonomisk mellomag, tett etterfulgt av dem med foreldre i høyere administrative stillinger. Blant ungdom med foreldre i de sosialt lavtstående yrkesgruppene er andelen som opplever at foreldrene har svært positive holdninger omtrent lik, en skåre som gjennomgående ligger klart lavere enn for ungdom i høyere sosial lag. I tillegg er det litt flere ungdom med lav sosial bakgrunn enn ungdom med

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

---

høy sosial bakgrunn som oppgir å ha lite positive foreldre. Hovedtendensen i materialet er dermed at ungdom med lav sosial bakgrunn sjeldnest oppfatter foreldrene som svært positive til skole og utdanning og oftest oppfatter dem som lite positive. Dette gir støtte for hypotese 2) der jeg forventet at ungdom med høyere sosial bakgrunn hadde foreldre som var mer positive til skole og utdanning enn ungdom med lav sosial bakgrunn.

Sett ut i fra et verditeoretisk perspektiv er det ikke uventet at foreldre i de lavere sosiale lagene sjeldnere er svært positive til verdien skole og utdanning sammenliknet med foreldre i høyere sosiale lag. I følge verditeoretisk argumentasjon definerer personer i høyere sosiale lag suksess på en annen måte enn dem i lavere sosiale lag. Suksess kan blant annet defineres ut i fra hvorvidt yrke gir mulighet til personlig involvering og vekst, dypere innsikt og bredere allmennkunnskaper blant dem fra høyere sosiale lag. Yrker med et slikt innhold krever ofte utdanning og spesialisering. Utdanning verdsettes derfor ofte som en vei til å oppnå suksess i yrkeslivet i høyere sosiale lag. Fordi yrker relatert til det humanistisk/sosiale mellomlaget ofte byr på flere av de ovennevnte mulighetene er det ikke uventet at nettopp denne gruppen skårer høyest på holdninger til skole og utdanning.

Av tabellen ser vi også at det er klart mer utbredt i alle sosialgruppene å være ganske eller svært positiv til skole og utdanning framfor lite positiv. Som andre studier har vist tidligere, ser vi også her at foreldrene generelt har stor tro på utdanning (se f.eks. Bakken 2003). En årsak til at resultatet i analysen blir såpass positivt kan være at variablene som inngår i indeksen bare er positivt ladet, det vil si at indeksen er lite nyansert og balansert (Jfr. Johannessen 2003). Når det gjelder foreldres holdninger til skole og utdanning består denne imidlertid av en kombinasjon av negativt og positivt ladede spørsmål. Årsaken til at ungdommene kun i begrenset grad oppgir å ha lite positive foreldre i denne studien kan dermed ikke skyldes lite balanse i spørsmålene som inngår i indeksen. En mer aktuell tolkning av dette funnet kan snarere være at skolering er et viktig element for å få innpass på arbeidsmarkedet i dagens Norge. Folk flest oppfatter derfor utdanning som positivt, men foreldre i høyere sosiale lag er jevnt over litt mer positive.

Holdninger kan være vanskelig å måle. Holdninger springer ofte ut av generelle samfunnstrender og normer (Atkinson et al 2000). Dette kan forklare hvorfor ungdom sjelden oppgir foreldrene som lite positive til skole og utdanning uavhengig av hvilke yrkessjikt foreldrene tilhører. Det er imidlertid ofte slik at oppgitte holdninger ikke alltid stemmer overens med faktisk atferd (Atkinson et al 2000). For å

få et mer adekvat bilde av holdninger, i dette tilfelle til skole og utdanning, ville det muligens vært mer ideelt å forsøke å fange opp foreldres faktiske atferd som et uttrykk for holdninger. Hvorvidt foreldrene tar seg tid til å diskutere samfunnsmessige spørsmål med den unge, og en konkret registrering av det timeantallet foreldrene hjelper den unge med lekser, er forhold som kunne avgjøre foreldrenes faktiske atferd. Imidlertid ville dette si like mye om hvor gunstig hjemmemiljøet er i forhold til den unges evne til læring som om det underliggende verdisetet i familien. Når formålet med variabelen om foreldres holdninger til skole og utdanning i denne oppgaven er å undersøke betydningen av verdisetet i familien og ikke det kulturelle hjemmemiljøet, ville en slik endring i operasjonaliseringen ikke være formålstjenlig.

Fordi holdninger relatert til skole og utdanning kan anses som sensitivt i forhold til samfunnsnormer om hva man bør mene, kunne det vært fruktbart å ta utgangspunkt i et mer generelt holdningsmål for å få direkte informasjon om temaet. Politisk orientering, teknologisk rikdom i form av tilgang på TV, PC og kabel-tv er eksempler på variabler som kunne inngått i en mer generell indeks for å måle utdanningsholdninger. Folk som stemmer på venstreorienterte politiske partier vektlegger sannsynligvis skole og utdanning i stor grad da utdanning vanligvis gir større kulturell enn økonomisk avkastning. Når det gjelder tilgang på nevnte teknologisk materiell kan dette gi en indikasjon på folks ideologiske orientering. Fravær av slikt materiell i hjemmet kan bety at andre aktiviteter som friluft, sosialt samvær, litteratur eller andre kulturelle aktiviteter prioriteres. Dette er aktiviteter som kan måle grad av kulturell kapital. Når oppnåelse av kulturell kapital er et sentralt element innenfor høyere utdanning, kan informasjon om nevnte aktiviteter muligens gi et mer konkret mål på holdninger til skole og utdanning.

4.2.2 Ungdoms holdninger til skole og utdanning

Tabell 4.2 Ungdoms holdninger til skole og utdanning etter sosial bakgrunn. Prosentandel og kji kvadrattest (X²). 2002.

	Høyere adm. stillinger	Tekn/øko mellomlag	Hum/sos mellomlag	Lavere funksj.	Primærnæringen	Arbeidere
Ungdoms holdninger til skole og utd.						
svært positive	51	51	46	41	47	44
ganske positive	30	30	31	34	31	33
lite positive	20	19	23	25	23	23
N	858	987	870	496	374	1897

X² =26,163 df=10 P=,004

Med tanke på at de fleste ungdommer i den videregående skolen bor hos sine foreldre som fortsatt er viktige rollemodeller for den unge, kunne man forvente å finne liknende tendenser for ungdom og foreldres holdninger til skole og utdanning i de ulike sosialgruppene. Tabell 4.2 viser imidlertid at dette ikke er tilfelle. For ungdoms holdninger til skole og utdanning finner vi ingen klare skiller mellom ungdom i de ulike lagene verken når det gjelder å være svært positive eller lite positive til skole og utdanning. Eksempelvis er det litt flere ungdom med foreldre innenfor primærnæringen som sier at de er svært positive til skole og utdanning enn ungdom med foreldre i det humanistisk/sosial mellomlaget, om enn i begrenset grad. Tilsvarende er det like mange ungdom med foreldre innenfor humanistisk/sosiale som ungdom med arbeiderforeldre eller foreldre innenfor primærnæringen som oppgir å være lite positive til skole og utdanning. Tabellen indikerer altså at forskjellen mellom ungdom med lav og høy sosial bakgrunn er svært liten når det gjelder ungdoms holdninger til skole og utdanning. Vi finner med andre ord ingen klar sammenheng mellom ungdoms holdninger til skole og utdanning, slik de er målt i denne studien, og sosial bakgrunn. Dermed får vi her lite støtte for hypotese 2) om at ungdom med høyere sosial bakgrunn er mer positive til skole og utdanning sammenlignet med dem med lav sosial bakgrunn. Tabellen viser videre at elever i den videregående skolen generelt er veldig positive til skole og utdanning.

Funnene om at ungdom fra høyere sosiale lag ikke er mer positive til skole og utdanning enn ungdom fra lavere sosiale lag er ikke i tråd med et verditeoretisk

perspektiv. Hvorfor finner vi i denne studien en slik begrenset sosial variasjon mellom ungdom når det gjelder deres holdninger til skole og utdanning?

En mulig årsak kan være at ungdom med lav sosial bakgrunn ønsker å kompensere for at familien ikke tilhører høyere sosiale sjikt. For å være populær og for å få være en del av en ungdomsgruppe er det viktig for mange unge å ha muligheten til å skaffe seg de riktige materielle godene, i form av for eksempel klær og tekniske gjenstander. Dette, kombinert med fokuset på kravene om å ha et spesialfelt for å ikke ende som arbeidsledig, kan gjøre at ungdom i de lavere sosiale lagene er like positive til verdien av skole og utdanning som dem i de øvre sosiale lagene. Positive holdninger til skole og utdanning kan videre tenkes å ha ulike årsaker i de ulike sosiale lagene. Muligens verdsetter ungdom med foreldre i de høyere yrkessjiktene skole og utdanning høyt fordi dette er normen som dominerer i familien, og fordi den unge erfarer de positive konsekvensene av skole og utdanning gjennom foreldrenes yrkesposisjon. For ungdom med lavere sosial bakgrunn kan det snarere tenkes at normen i familien ikke går i retning av å verdsette skole og utdanning, men at dette likevel verdsettes av den unge fordi han/hun sammenligner seg med medelevene fra høyere sosiale lag. Fra og med tidlig ungdomsalder forstås de jevnaldrende som de dominerende signifikante andre, fordi de er i en livsfase der frigjøringen fra familien og veien til voksenrollen står sentralt. Det er sammen med andre jevnaldrende at holdningene utvikles i ungdomstiden. I tillegg blir identitet en utprøvningsprosess blant jevnbyrdige, og baseres i mindre grad på en reorganisering av forholdet til foreldrene (Frønes 1993). I følge Bourdieu (1995) forsøker "underordnede" å etterligne "overordnede" for å få innpass til deres maktfelt. For ungdom fra lavere sosiale lag blir det naturlig å forsøke å ligne de jevnaldrende som har de "riktige" egenskapene, det være seg i form av klesstil, smak og holdninger. De ønsker selv å kunne ta del i dette mer "glamorøse" sjiktet i samfunnshierarkiet, et sjikt der spesielle yrkesposisjoner etterstrebes og visse ambisjoner både kulturelt og materielt verdsettes. Den unges holdninger blir på denne måten lært gjennom identifisering av rollemodeller (Jfr. Frønes 1993). Modeller utvikles blant annet gjennom medier eller kulturelle helter, som her er tilfelle.

Det kan fremstå som et paradoks at vi finner like positive holdninger til skole og utdanning blant ungdom med ulik sosial bakgrunn parallelt med sosial ulikhet i utdanningsmotivasjon. En årsak til dette kan være at samlevariabelen som måler ungdoms holdninger til skole og utdanning ikke fanger opp holdningene på en adekvat måte. Begge spørsmålene som inngår i denne variabelindeksen er positivt ladet.

Muligens hadde det vært gunstig å inkludere et eller flere negativt ladede spørsmål i indeksen. Negativt ladede spørsmål relatert til et verdiorientert perspektiv som måler ungdoms holdninger til skole og utdanning er imidlertid ikke tilgjengelig i denne studiens datamateriale. Det kan også tenkes at variabelen er lite spesifisert, og at man dermed ikke klarer å måle holdningsforskjeller blant ungdom. Ungdom fra lavere sosiale lag opplever at karakterer og utdanning er viktig, men sier ikke noe om hvor høy utdanning eller hvor gode karakterer. Det kan tenkes at en slik spesifisering ville avdekket større sosiale forskjeller i holdninger blant ungdom.

En annen grunn til at vi finner like positive holdninger til skole og utdanning blant ungdom med ulik sosial bakgrunn, kan være at de generelt svært positive holdningene til skole og utdanning kan tilskrives en utbredt oppfatning eller diskurs i samfunnet der den positive verdien av skole og utdanning vektlegges. Det kan resultere i at ungdom som besvarer spørsmål om holdninger til skole og utdanning kan føle at de bør stille seg positive, fordi dette er normen i samfunnet. De generelt positive holdningene til skole og utdanning kan på denne måten reflektere normstyrte holdninger framfor integrerte holdninger hos den unge. På grunnlag av dette kan det tenkes at like positive holdninger til skole og utdanning blant ungdom med ulik sosial bakgrunn ikke gir seg utslag i sosial likhet også i motivasjon mot utdanning. En annen årsaksforklaring på dette paradokset kan være at det er andre faktorer foruten ungdommenes egne holdninger til skole og utdanning som påvirker motivasjonen mot utdanning. Det er nærliggende å anta at for eksempel skoleprestasjoner har høy verdi når det gjelder å predikere utdanningsmotivasjon, hvilket innebærer at karakterene som ungdom oppnår på skolen gir store utslag på utdanningsmotivasjonen. Det kan tenkes at karakterer ikke bare påvirker hvilke utdanningsmuligheter som foreligger, men også har innvirkning på ungdommens akademiske selvtillit, noe som igjen kan gi seg utslag i hvordan den unge trives og dens evne til tilpasning i en skole- og utdanningssituasjon. Den nærliggende sammenhengen mellom karakterer og utdanningsmotivasjon kan bidra til at ungdom med høy sosial bakgrunn er mer motivert mot utdanning, og at like positive holdninger til skole og utdanning blant ungdom med lav så vel som høy sosial bakgrunn ikke gir utslag i en mer sosialt lik utdanningsmotivasjon.

Det faktum at ungdom i høyere sosiale lag ikke viser seg å være mer positive til skole og utdanning, innebærer at denne variabelen ikke kan gi fruktbare bidrag i forsøket på å forklare hvorfor ungdom i høyere sosiale lag er mer utdanningsmotiverte. Når jeg senere i oppgaven undersøker hvilke familietrekk som

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

påvirker sannsynligheten for å være høyt motivert mot utdanning, utelukkes derfor ungdoms holdninger til skole og utdanning.

Dersom ungdoms holdninger er relatert til både enkelte av de andre forklaringsvariablene og utdanningsmotivasjon, kan det tenkes å ha negative konsekvenser å utelate denne variabelen når jeg skal undersøke effekten av ulike familietrekk på sannsynligheten for høy utdanningsmotivasjon. Et resultat av å utelate en forklaringsvariabel som både har en kausal effekt på den avhengige variabelen (Y) og som i tillegg er korrelert med den uavhengige variabelen (X_1), er at vi kan få systematisk skjevhet i estimatet for variabelen X_1 (Skog 2004). Vi finner i denne studien at det er en signifikant sammenheng mellom ungdoms holdninger og utdanningsmotivasjon, mellom ungdoms holdninger og skoleprestasjoner samt mellom foreldres holdninger til skole og utdanning og de samme holdningene hos ungdom (se vedlegg 1). Jeg ønsker imidlertid ikke å ta hensyn til dette når jeg senere i oppgaven undersøker hvordan foreldres holdninger til skole og utdanning og skoleprestasjoner påvirker motivasjonen mot utdanning. Analysene ovenfor kan tyde på at variabelen om ungdoms holdninger til skole og utdanning ikke måler det den er ment å måle, og jeg anser det derfor som uproblematisk å utelate denne variabelen.

4.2.3 Skoleprestasjoner

Tabell 4.3 Skoleprestasjoner etter sosial bakgrunn. Prosentandel og kjikvadrattest (X^2). 2002.

	Høyere adm. stillinger	Tekn/øko mellomlag	Hum/sos mellomlag	Lavere funksj.	Primær-næringen	Arbeidere
Skoleprestasjoner						
gode	39	40	47	26	39	25
middels	38	36	35	38	38	39
svake	23	24	18	36	24	36
N	847	980	860	488	371	1847

$X^2 = 217,065$ $df=10$ $P=,000$

Tabell 4.3 viser at det er relativt store forskjeller mellom de ulike sosialgruppene når det gjelder skoleprestasjoner. Ungdom med foreldre som arbeider innenfor det humanistisk/sosiale mellomlaget har hyppigst gode skoleprestasjoner og sjeldnest svake skoleprestasjoner. Til sammenligning er andelen med gode skoleprestasjoner lavest blant barn av arbeidere. Differansen mellom ungdom med foreldre i det

humanistiske mellomlaget og med arbeiderforeldre ligger på hele 22 prosentpoeng når det gjelder å ha gode skoleprestasjoner. Analysen gir oss dermed støtte til hypotese 4) om at ungdom med høyere sosial bakgrunn har bedre skoleprestasjoner enn ungdom med lavere sosial bakgrunn. Effekten av sosial bakgrunn på skoleprestasjoner har også i andre studier vist seg å være sterk. Med utgangspunkt i PISA -dataene utførte Lie m.fl. i 2001 en undersøkelse av betydningen av sosial bakgrunn for læringsutbytte i skolen. Her fant de at denne sammenhengen er overraskende høy i Norge sammenlignet med land med større sosiale forskjeller (Bakken 2003).

Til tross for at primærnæringen tilhører et lavt sosialt sjikt finner vi uventet at ungdom med foreldre innenfor denne gruppen like hyppig har gode skoleprestasjoner som dem med foreldre innenfor høyere administrative stillinger. Dette funnet svekker imidlertid ikke støtten til hypotesen da variasjonen mellom de ulike lagene er såpass tydelig. En årsak til dette noe uventede funnet kan være at ungdom med foreldre i primærnæringen ikke oppfyller kriteriene for å tilhøre et lavere sosialt lag. I de tilfellene hvor far driver med jordbruk, er ofte mor yrkesaktiv utenfor gården, for eksempel som lærer. Dette gir den unge gode forutsetninger for å gjøre det godt på skolen samtidig som de plasseres i lavere sosialt lag som følge av fars yrkespraksis.

Det kan trekkes frem flere årsaker til funnene i tabellen. En mulig tolkning kan være at det kulturelle hjemmemiljøet har stor betydning for evnen til læring og forståelse av det akademiske språket som benyttes i skolen, slik Bourdieu og andre kulturteoretikere argumenterer for. Foreldre med yrker innenfor det humanistisk/sosiale mellomlaget og i andre høyere sosiale yrkessjikt stimulerer barna til å utvikle et språk og en kognisjon som er gunstig i skole- og utdanningssammenheng.

Flere teoretikere som kan plasseres i en kulturteoretisk tradisjon vektlegger videre hvordan foreldrenes yrkesposisjon kan påvirke oppdragelsen av barn, hvilket igjen kan påvirke de resultatene barnet oppnår i skolen. Foreldre i høyere samfunnslag har ofte stillinger der selvstendighet, uavhengighet, tro på egne evner og selvrealisering står i fokus, og dette er egenskaper som fremheves i deres oppdragelsesstil (Engelstad & Østerberg 1995, Evenshaug & Hallen 1998). Det at den unges hjemmemiljø stimulerer til tro på egne evner kan være gunstig med tanke på den unges skoleprestasjoner. Foreldrenes fokus på selvrealisering reflekterer samtidig betydningen av å utvikle seg selv gjennom prestasjoner, og kan således påvirke den unges skoleprestasjoner på en positiv måte.

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

Ovennevnte argumentasjon gir vesentlig støtte til et kulturteoretisk syn på hvordan ulikheter i skoleprestasjoner i ulike sosiale lag oppstår. Imidlertid kan det tenkes at skoleprestasjoner også kan være et resultat av et *driv* mot å prestere (Jfr. Lindbekk 1974). På denne måten får det rådende verdisettet i familien en mer sentral rolle i utviklingen av skoleprestasjoner, hvilket fremmer et mer verdiorientert perspektiv.

4.2.4 Antall bøker i hjemmet

Tabell 4.4 Antall bøker i hjemmet etter sosial bakgrunn. Prosentandel og kjiqvadrattest (X²). 2002.

	Høyere adm. stillinger	Tekn/øko mellomlag	Hum/sos mellomlag	Lavere funksj.	Primær-næringen	Arbeidere
Antall bøker i hjemmet						
500 eller flere	31	33	49	19	26	16
100-500	41	42	33	32	41	34
færre enn 100	28	26	17	49	33	50
N	862	993	880	494	378	1889

X² = 568,150 df=10 P=,000

Når det gjelder antall bøker i hjemmet ser vi av tabellen at ungdom med foreldre i det humanistisk/sosiale mellomlaget skårer klart høyest. Til sammenlikning er ungdom med arbeiderforeldre den gruppen som har klart lavest skåre på denne variabelen. Prosentdifferansen mellom de to gruppene er på hele 33 prosentpoeng. Tendensen er klar; hvor mange bøker man har i hjemmet betinges av hvilke sosiale sjikt familien tilhører. Funnene gir dermed støtte til hypotese 6) med en forventning om at ungdom med høyere sosial bakgrunn har flere bøker i hjemmet sammenliknet med dem med lav sosial bakgrunn.

Ut i fra et kulturteoretisk ståsted innebærer høy kulturell kapital stor interesse for abstrakte problemstillinger og mye teoretisk kunnskap, og slike ressurser kan gjenspeiles i besittelse av litteratur. Foreldre med yrker innenfor det humanistisk/sosiale mellomlaget besitter høy kulturell kapital og mange bøker i hjemmet. Ungdom som har foreldre med andre yrker innenfor det høyere samfunnssjiktet, som det teknologisk/økonomiske mellomlaget og høyere administrative stillinger, har noe sjeldnere mange bøker i hjemmet. Sannsynligvis er kapitalen her ofte av mer økonomisk karakter. Interessen for teori gjør at mengden

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

bøker er mindre, mens solid økonomi og høy utdanning gjør at de besitter mer litteratur enn ungdom med lavere sosial bakgrunn, der utdanningsnivået og den kulturelle og økonomiske kapitalen er lav.

4.2.5 Familieøkonomi

Tabell 4.5 Familieøkonomi etter sosial bakgrunn. Prosentandel og kjikvadrattest (X²). 2002.

	Høyere adm. stillinger	Tekn/øko mellomlag	Hum/sos mellomlag	Lavere funksj.	Primærnæringen	Arbeidere
Familieøkonomi						
god	76	71	66	51	50	57
middels	19	23	28	34	40	34
dårlig	5	5	6	15	10	9
N	859	989	878	497	377	1880

X² = 205,261 df=10 P=,000

Tabell 4.5 viser at ungdom med foreldre som har høyere administrative stillinger hyppigst oppgir å ha god familieøkonomi, etterfulgt av ungdom med foreldre i det teknisk/økonomiske mellomlaget, mens ungdom med bakgrunn i primærnæringen eller med foreldre i lavere funksjonæryrker sjeldnest opplever at økonomien er god. Vi får dermed støtte for hypotese 8). Skåren på familieøkonomien i det humanistisk/sosiale mellomlaget ligger ikke langt i fra skåren i arbeidergruppen selv om det humanistisk/sosiale mellomlaget regnes som et høyere sosialt yrkessjikt. Arbeideryrker krever sjelden utdanning og påfølgende studielån, samtidig som man kan få god lønnsmessig fortjeneste av å være iherdig og villig til å arbeide mye i slike yrker. Dette kan være en mulig årsak til at ungdom med arbeiderforeldre skårer høyt når det gjelder å ha god familieøkonomi, til tross for at arbeideryrker ofte plasseres i et lavere sosialt yrkessjikt.

Familieøkonomi er målt ut i fra ungdommenes vurdering av familieøkonomi, og er en subjektiv variabel. Det innebærer at andre forhold enn den faktiske økonomiske situasjonen i familien kan påvirke. For eksempel kan den relative situasjonen på hjemstedet, det vil si hvem de unge sammenligner seg med, ha innvirkning på hvordan ungdom opplever familiens økonomi. Det betyr at ungdom som kommer fra lavere sosiale lag og som bor på steder med mange andre fra samme sosiale lag trolig vurderer familieøkonomien som bedre enn ungdom fra lavere sosiale

lag som kommer fra steder der mange tilhører høyere sosiale lag. Imidlertid er det ofte sånn at økonomi påvirker hvor man har råd til å bosette seg, og at man dermed i stor grad omgås mennesker med samme sosiale status.

Argumenter innenfor sosial posisjonsteori vektlegger ulik fordeling av økonomiske ressurser som et sentralt aspekt ved en kostnadsvurdering av utdanning. Resultatene i denne studien viser at det finner sted en klar variasjon i familieøkonomi blant ungdom med ulik sosial bakgrunn. I tråd med sosial posisjonsteori kan man dermed forvente at økonomiske ressurser kan være et utgangspunkt for å forklare sosialt skjev rekruttering til utdanning.

Til tross for forskjellen i ulike sosiale lag når det gjelder å ha god familieøkonomi, viser tabellen at norsk ungdom svært sjelden opplever familieøkonomien som dårlig, uavhengig av sosial tilhørighet. Dette kan skyldes den sosialdemokratiske orienteringen i norsk politikk.

Med tabell 4.1- 4.5 har vi sett hvordan familie- og ungdomstrekk henger sammen med sosial tilhørighet. Hvordan kan så disse trekkene si noe om utdanningsmotivasjon i ulike sosiale lag? Tema for neste avsnitt vil være å undersøke hvordan utdanningsmotivasjon påvirkes av de ulike familie- og ungdomstrekkene.

4.3 Betydningen av foreldres holdninger til skole og utdanning, skoleprestasjoner, antall bøker i hjemmet og familieøkonomi for ungdoms utdanningsmotivasjon

Hypotese 3, 5, 7 og 9 innebærer en forventning om at sannsynligheten for høy utdanningsmotivasjon er høyere blant ungdom som selv er positive til skole og utdanning og som har foreldre som har positive holdninger til skole og utdanning, blant dem som har gode skoleprestasjoner og mye litteratur i hjemmet og endelig blant dem med god familieøkonomi.

Tabell 4.2 viser som nevnt en svært begrenset sammenheng mellom sosial bakgrunn og ungdoms holdninger til skole og utdanning, og ungdoms holdninger, slik de er målt her, kan derfor ikke forklare sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon. Antagelser om foreldres holdninger som betydningsfulle for ungdoms utdanningsmotivasjon gjenstår imidlertid. Ut i fra hypotesene fremsatt i kapittel 2 skal det undersøkes om ungdom med foreldre som er minst positive til

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

verdien av skole og utdanning, har svake skoleprestasjoner og få bøker i hjemmet, samt dårlig økonomi i familien sjeldnere planlegger høy utdanning.

Tabell 4.6 Logistisk regresjon med Odds Ratio effekter. Sannsynligheten for høy utdanningsmotivasjon. 2002.

Familietrekk	OR
Foreldres holdninger til skole og utdanning (0=lite positive)	1,632 (.077)
Ganske positive	2,203 (.085)
Svært positive	
Skoleprestasjoner (0=svake)	2,072 (.072)
Middels	4,524 (.081)
Gode	
Antall bøker i hjemmet (0=færre enn 100)	1,551 (.070)
100-500	2,288 (.081)
mer enn 500	
Familieøkonomi (0=dårlig)	0,873 (.118)
Middels	1,251 (.113)
God	

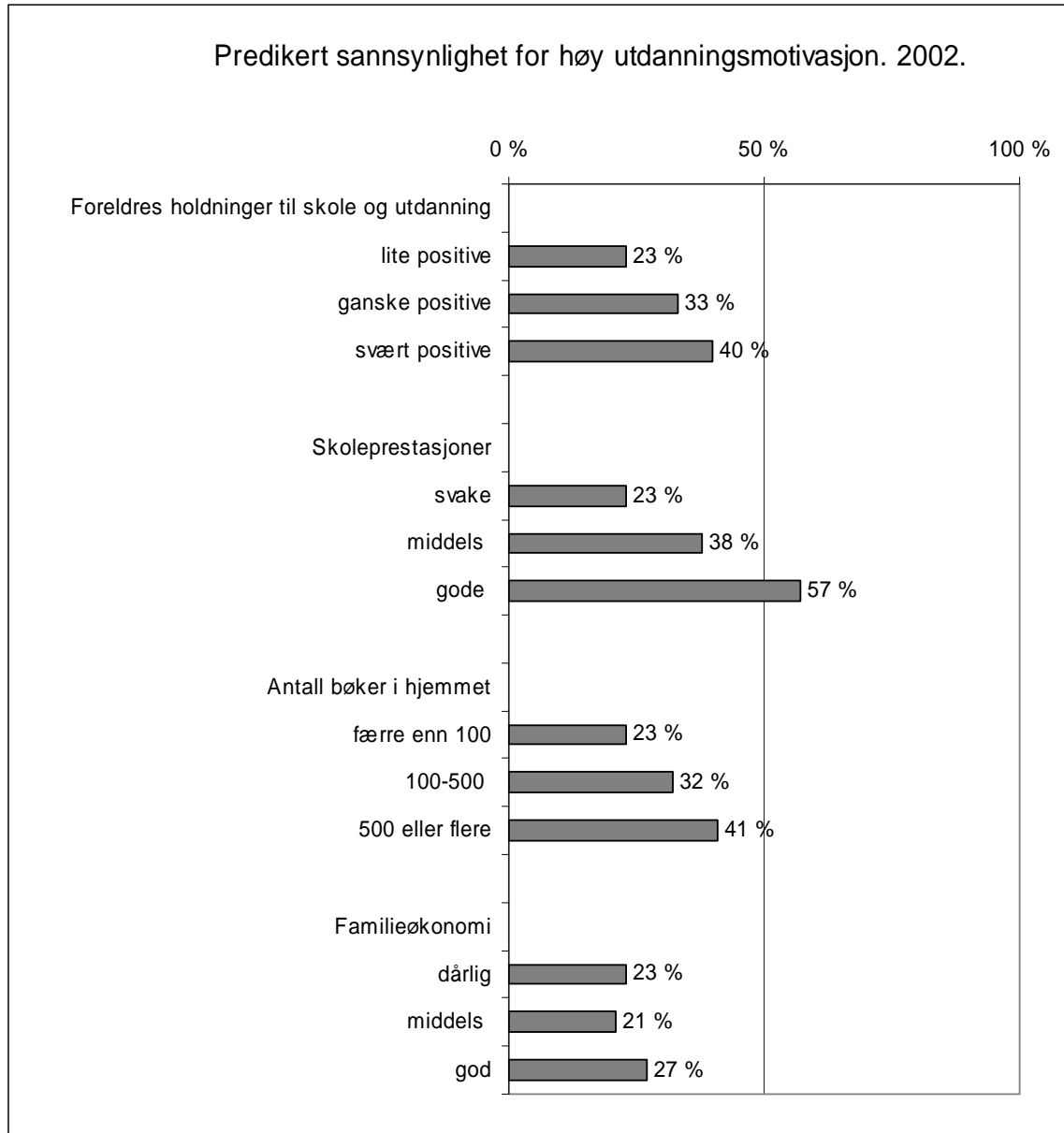
- **Uthevet:** Signifikant på .05 nivå

- ( ) er standardfeil

For enkelte av variablene er det benyttet små grupper som referansekategori. Især gjelder dette for familieøkonomi der dem med dårlig familieøkonomi kun utgjør 8 % av utvalget. I slike tilfeller undersøkes effekten av å gå fra en ekstremverdi til det normale. Dette resulterer i at man får høye effekter. Tendensen som vises i analysen er imidlertid den samme som ved å benytte en større gruppe som referanse.

For å gjøre resultatet mer tilgjengelig presenteres funnene grafisk i figur 4.2. Figuren viser prosentsannsynlighetene når ungdommene har verdier tilsvarende konstantleddet på de andre variablene.

Figur 4.2 Predikert sannsynlighet for høy utdanningsmotivasjon.2002.

4.3.1 Foreldres holdninger til skole og utdanning

Når det gjelder betydningen av foreldres holdninger til skole og utdanning, ser vi ikke uventet av figuren at positive holdninger hos foreldrene har en positiv innvirkning på ungdoms utdanningsmotivasjon. Estimert andel som har høy skolemotivasjon blant dem som har svært og ganske positive foreldre er klart høyere enn blant dem med lite positive foreldre. Analysen gir altså god støtte for hypotese 3) om at positive holdninger blant foreldrene har positiv innvirkning på ungdoms utdanningsmotivasjon. Dette er tilfelle også kontrollert for skoleprestasjoner, antall bøker i hjemmet og familieøkonomi. Det betyr at foreldres holdninger til skole og utdanning har en selvstendig effekt på utdanningsmotivasjon.

Ved at foreldrene viser stor interesse for barnas skolegang og roser, hjelper og snakker mye med barna om skolen, uttrykker de samtidig at verdien av skolegang og utdanning er viktig. Funnet tyder på at foreldrenes inngripen i den unges skolegang er viktig i forhold til barns skoleaktivitet og beslutninger om videre utdanning. I følge Frønes er foreldrenes inngripen muligens mer viktig enn tidligere da tradisjonenes innflytelse var sterkere og man kunne følge far inn i gruvegangen eller mor inn på kjøkkenet (1993). Foreldrenes sentrale rolle som støttespillere for sine barn i skolesammenheng finner vi også i Reform-97 gjennom vektleggingen av foreldrene som ressurs. Dette innebærer store krav til foreldrene om oppfølging av barnets skolegang, og dette er krav som mange foreldre tar alvorlig (se tabell 4.1) på grunn av de positive konsekvensene dette har for barnet. Det at foreldrenes holdninger til barnas skolegang og videre utdanning viser seg å være så viktig for ungdoms motivasjon mot utdanning, er i tråd med verditeoretisk argumentasjon. Ved at foreldrene viser interesse for og engasjerer seg i barnas skolegang, legger de føringer for barnet i retning av at utdanning er viktig for å lykkes. På denne måten internaliserer barnet et driv mot å gjøre suksess i utdanningsammenheng.

4.3.2 Skoleprestasjoner

Figur 4.2 viser at sannsynligheten for høy utdanningsmotivasjon øker når de unges skoleprestasjonene blir bedre. Av variablene som inngår i figuren er det skoleprestasjoner som gir størst utslag. Ungdom med gode skolekarakterer er den gruppen som har klart størst sannsynlighet for å være høyt motivert mot utdanning, mens ungdom med dårlige skolekarakterer har minst sannsynlighet for høy utdanningsmotivasjon. Slike funn gir støtte til hypotese 5) som postulerer at bedre skoleprestasjoner øker sannsynligheten for høy utdanningsmotivasjon. Ved at skoleprestasjoner kan relateres til det kulturelle hjemmemiljøet, indikerer funnene at de kulturelle ressursene er viktig med tanke på hvor motivert den unge er for videre utdanning. Analysens funn er således i tråd med kulturteoretisk argumentasjon.

En mulig årsak til at skoleprestasjoner slår positivt ut når det gjelder utdanningsmotivasjon, kan være at karakterer i skolen ligger kausalt nært opp til utdanning. Karakterene man oppnår i den videregående skolen kan anses som viktig med tanke på motivasjon mot videre utdanning fordi karakterer påvirker interesser og evner som er utgangspunkt for de fordypningskurs og fag som velges, noe som igjen gir en pekepinn på mål for videre utdanning. Samtidig etterfølges videregående skole

som oftest av videre utdanning, enten det er i form av lærlingtid eller universitetsstudier. I Norge stilles det i dag krav om et visst karakternivå fra videregående for å få innpass ved mange studier. Karakterer kan altså ha en direkte innvirkning på hvor mange utdanningsmuligheter som står åpne for en. I tillegg kan det tenkes at skoleprestasjoner har en mer indirekte betydning for motivasjonen mot høyere utdanning, gjennom opplevelse av kompetanse. Gode skoleprestasjoner gir akademisk selvtillit, noe som igjen kan øke motivasjonen mot videre utdanning.

Enkelte teoretikere opererer med begrepet 'motivasjonelt vokabular' (Frønes 1993). Med dette menes at motivasjon er forankret i kompetanse og erfaring. Ungdom som vokser opp i et akademisk orientert hjem er muligens allerede ved skolestart mer motivert mot å gjøre det bra i skole- og utdanningssammenheng enn dem som ikke har erfaring fra et akademisk hjemmemiljø. Dette gjør at elever med en akademisk bakgrunn allerede ved tidlig alder har et fortrinn når det gjelder å mestre skolen og er dermed mer utdanningsmotiverte.

4.3.3 Antall bøker i hjemmet

Det fremgår videre av figur 4.2 at sannsynligheten for høy utdanningsmotivasjon øker jo flere bøker som finnes i hjemmet til den unge. Analysen gir med dette støtte til hypotese 7).

En mulig årsak kan være at også antall bøker i hjemmet ligger kausalt nært opp til motivasjon mot utdanning. Når elever i den videregående skolen har god tilgang til litteratur i hjemmet får de kanskje også kjennskap til å bruke litteratur aktivt og lesing blir en naturlig del av hverdagen. Forholdet til å innhente informasjon gjennom litteratur kan påvirke hvorvidt den unge føler tilhørighet i en skole- og utdanningssituasjon. Dette kan videre ha betydning for den unges motivasjon mot utdanning. Trygghet og sikkerhet på dette området vil videre gi gode odds for å være høyt motivert mot utdanning.

Interesse for litteratur er et av flere uttrykk for kulturell kapital (Jfr. Bourdieu 1995). Dersom den unge vokser opp med god tilgang på litteratur innebærer dette et utdanningsvennlig hjemmemiljø, ikke bare på grunn av litteraturen som sådan, men fordi hele det kulturelle klimaet i hjemmet ligner kulturen i skolen. De holdningene og interessefeltene som formidles i skolen stemmer således med det som har blitt formidlet i hjemmet. På denne måten kan det å være en del av et skole- og utdanningsmiljø oppleves som naturlig for ungdom fra høyere sosiale lag.

Sammenhengen mellom utdanningsmotivasjon og antall bøker i hjemmet og utdanningsmotivasjon indikerer at det hjemmemiljøet i form av kulturelle ressurser er en kritisk faktor i forhold til ungdoms utdanningsmotivasjon. Slike funn er i tråd med kulturteoretiske argumenter.

4.3.4 Familieøkonomi

Figur 4.2 viser videre at det er en større prosentjans for at ungdom med god familieøkonomi er høyt utdanningsmotiverte sammenlignet med ungdom som har middels god eller dårlig familieøkonomi. I tillegg ser vi at sannsynligheten for høy utdanningsmotivasjon øker proporsjonalt med økt familieøkonomi. På grunnlag av dette kunne vi ha bekreftet hypotese 9) om at bedre familieøkonomi virker positivt inn på ungdoms utdanningsmotivasjon. En slik konklusjon ville imidlertid ikke være heldig, fordi vi i tabell 4.6 finner at det er en ikke-signifikant sammenheng mellom familieøkonomi og utdanningsmotivasjon, og dette til tross for det store utvalget i undersøkelsen. For å unngå å gjøre en type I-feil, kan vi altså ikke forkaste 0-hypotesen om ingen sammenheng mellom familieøkonomi og utdanningsmotivasjon. Det er med andre ord en 5 % sannsynlighet at sammenhengen vi finner mellom familieøkonomi og utdanningsmotivasjon skyldes tilfeldigheter. På grunnlag av dette får vi i denne studien ingen støtte for hypotese 9). Også andre studier bekrefter denne tendensen. Birkelund og Ringdal (2002) finner i sin studie av sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanning at økonomiske ressurser har liten betydning for utdanningsoppnåelser.

Ut i fra argumentasjon innenfor sosial posisjonsteori skulle man forvente å kunne forklare sosialt skjev motivasjon mot utdanning ut i fra økonomiske kostnader relatert til utdanning. Funn i denne studien tyder imidlertid på at det ikke er tilfelle.

Dette kan skyldes flere forhold. For det første kan det tenkes at satsing på utdanning for alle gjennom økonomiske støttetiltak som Lånekassen gjør at økonomien i familien har liten innvirkning på utdanningsmotivasjonen hos ungdom. Slike funn gir en indikasjon på at det politiske formålet med økonomisk likhet i utdanningsmuligheter har gitt positive resultater. Dersom vi hadde operasjonalisert utdanningsmotivasjon som reelle utdanningsvalg, kan det imidlertid tenkes at resultatet hadde blitt et annet. Høy grad av utdanningsmotivasjon kan tenkes å reduseres ved et reelt utdanningsvalg dersom familiens økonomi er begrenset og usikker. Økonomisk sikkerhet i familien vil redusere risikoen forbundet med å ta opp

studielån, og dermed også ved risikoen forbundet med å velge høyere utdanning. Studier viser at det finner sted klare forskjeller i låneatferd både etter foreldrenes yrke/utdanning og økonomi (Fekjær 2000).

Sosialdemokratiske prinsipper som styrende i norsk skolepolitikk kan være en annen forklaring på at økonomien ikke har betydning for utdanningsmotivasjon. Statlige grunnskoler med obligatorisk opplæring, uavhengig av sosial tilhørighet gjør at alle barn får samme kvaliteten på den grunnleggende opplæringen. Det ser således ut til at det norske skolesystemet har klart å redusere forskjeller basert på familiens økonomiske situasjon.

Videre kan funnet forklares med at vi jevnt over finner liten økonomisk spredning i den norske befolkningen. Tidligere i oppgaven så vi at norsk ungdom svært sjelden opplever familieøkonomien som dårlig. For å undersøke årsaker til utdanningsmotivasjon under norske forhold kan økonomi derfor anses som en lite egnet variabel. De fleste har råd til å studere, men det fordrer at man er villig til å prioritere studier med det, det innebærer av utsettelse av inntekt og muligens litt redusert levestandard.

4.4 Kan holdninger, skoleprestasjoner, antall bøker i hjemmet og familieøkonomi forklare sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon?

Hypotese 10 som ble fremsatt i kapittel 2 postulerte en forventning om at sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon kan forklares av foreldres holdninger til skole og utdanning, skoleprestasjoner, bøker i hjemmet og familieøkonomi. Dersom disse variablene skal kunne si noe om hvorfor sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon finner sted, kan man forvente å se en effektreduksjon i den bivarierte sammenhengen etter hvert som de ulike forklaringsvariablene inkluderes i regresjonsanalysen. For å undersøke hvordan effekten endrer seg, har jeg nedenfor utarbeidet en tabell bestående av fem modeller. Dette vil vise hvordan den bivarierte effekten endrer seg, og ved hvilke forklaringsvariabler endringen er størst. Den første modellen består av den bivarierte sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon før kontroll av forklaringsvariabler. I modell # 2 er foreldres holdninger til skole og utdanning inkludert, mens jeg i modell # 3 kontrollerer for skoleprestasjoner. I modell # 4 har jeg

inkludert variabelen antall bøker i hjemmet, og i modell # 5 har jeg også med familieøkonomi.

For hver modell presenteres en -2 Log likelihood-test. -2 Log likelihood indikerer hvor godt modellen predikerer avhengig variabel og om testen av modellen forbedres ettersom flere variabler inkluderes (Christophersen 2003). Små -2 Log likelihood-verdier betyr at modellen passer godt til å predikere avhengig variabel, mens store verdier betyr at modellen passer dårlig (Skog 2004). Differansen i -2 Log likelihood-verdiene mellom hver av de multivariate modellene og den bivariate modellen (modell #1), log likelihood ratio, gir inntrykk av hvor mye forbedring det innebærer å inkludere en ny uavhengig variabel for å predikere den avhengige variabelen.

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

Tabell 4.7 Sannsynligheten for å ha høy utdanningsmotivasjon. Ungdom med ulik sosial bakgrunn.

Odds ratio og log likelihood-test. 2002.

	Modell # 1	Modell # 2	Modell # 3	Modell # 4	Modell # 5
Sosial bakgrunn					
(ref. arbeidere)					
Høyere adm. stillinger	2,263 (.093)	2,121 (.094)	1,999 (.095)	1,739 (.097)	1,577 (.100)
Tekn./øko. mellomlag	2,270 (.088)	2,162 (.088)	2,004 (.090)	1,721 (.092)	1,591 (.095)
Hum./sos. mellomlag	2,957 (.096)	2,882 (.096)	2,623 (.098)	2,028 (.102)	1,734 (.105)
Lavere funksjonærer	1,072 (.107)	1,096 (.107)	1,054 (.109)	1,039 (.110)	1,032 (.114)
Primærnæringen	1,340 (.119)	1,377 (.120)	1,339 (.121)	1,203 (.123)	1,047 (.128)
Familieøkonomi					
(ref. dårlig)					
Middels		1,001 (.119)	0,889 (.121)	0,873 (.122)	0,822 (.127)
God		1,435 (.113)	1,192 (.116)	1,152 (.117)	1,136 (.122)
Foreldres holdninger til skole og utd.					
(ref. lite positive)					
Ganske positive			1,774 (.077)	1,728 (.078)	1,594 (.080)
Svært positive			2,631 (.085)	2,491 (.086)	2,132 (.089)
Antall bøker i hjemmet					
(ref. færre enn 100)					
100-500				1,554 (.071)	1,371 (.074)
Flere enn 500				2,362 (.084)	1,919 (.087)
Skoleprestasjoner					
(ref. svake)					
Middels					2,011 (.076)
Gode					4,269 (.085)
Konstant	1.062 (.049)	0,864 (.112)	0,597 (.121)	0,437 (.126)	0,302 (.140)
-2 log likelihood	6343,3	6310,1	6178,4	6068,7	5763,4

-Uthevet: Signifikant på .05 nivå

-( ) er standardfeil

Figuren viser at de bivariate effektene for primærnæringen og lavere funksjonærer ikke er signifikante. Det betyr at ungdom med foreldre fra disse yrkessjiktene ikke nødvendigvis er mer utdanningsmotiverte enn ungdom med arbeiderforeldre.

Imidlertid finner vi at ungdom med foreldre i alle de høyere yrkessjikt er signifikant mer utdanningsmotiverte sammenlignet med ungdom som har arbeiderbakgrunn. Etter en kontroll for ulike forklaringsvariabler er det fortsatt slik at ungdom med høyere sosial bakgrunn er mer utdanningsmotiverte enn ungdom med lav sosial bakgrunn. Det betyr at ingen av variablene tømmer sosial bakgrunn for effekt på utdanningsmotivasjon. Samtidig reduseres effekten av sosial bakgrunn når de ulike forklaringsvariablene inkluderes. Holdninger til skole og utdanning, familieøkonomi, antall bøker i hjemmet og skoleprestasjoner kan altså forklare en del av sammenhengen, effekten er om lag halvert. Ved hvilke variabler finner vi så størst forklaringsverdi? For å finne ut av dette kan vi benytte oss av -2 log likelihood-testen.

Videre viser figuren at -2 log likelihood-verdien forbedres kun med 33 når vi inkluderer familieøkonomi sammenlignet med modellen uten uavhengige variabler. Når vi inkluderer foreldres holdninger til skole og utdanning forbedres modellen med 132. Forbedringen er videre på 110 når vi inkluderer antall bøker i hjemmet, mens den ligger på hele 305 når skoleprestasjoner inkluderes i modellen. Med 2 frihetsgrader viser analysene at alle modellene er signifikante på 1-prosentnivå, det vil si sannsynligheten for å ha den aktuelle egenskapen, her høy utdanningsmotivasjon, kan delvis forklares av ulike verdier på forklaringsvariablene. Mer konkret viser figuren at skoleprestasjoner er den variabelen som best predikerer sannsynligheten for høy utdanningsmotivasjon, mens familieøkonomi har lavest prediksjonsverdi. Som vi har sett tidligere i oppgaven har forhold knyttet til det kulturelle hjemmemiljøet høy forklaringsverdi når det gjelder sosial ulikhet i utdanningsmotivasjon. I likhet med det kulturelle hjemmemiljøet viser tabellen ovenfor at betydningen av det underliggende verdisettet i familien har høy forklaringsverdi, en tendens som vi til en viss grad også har sett tidligere i oppgaven. Endelig viser tabellen ovenfor at familieøkonomi i liten grad forklarer de sosiale variasjonene når det gjelder utdanningsmotivasjon, slik vi også fant tendenser til tidligere i oppgaven. Oppsummert viser analysen at alle forklaringsvariablene som er inkludert i denne studien kan forklare noe av sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon, men at graden av forklaringsverdi varierer mellom variablene.

Analysene tidligere i kapittelet avdekket sosiale variasjoner i verdier, skoleprestasjoner samt antall bøker i hjemmet og viste samtidig at disse variasjonene

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

---

var viktig for ungdoms utdanningsmotivasjon. Når det gjaldt familieøkonomi viste det seg imidlertid at variasjoner her ikke var viktig for utdanningsmotivasjon. På bakgrunn av disse funnene og -2 log likelihoodverdiene i tabellen ovenfor tyder analysene i denne oppgaven samlet sett på at verdier og kulturelle forhold i viser seg å ha større forklaringsverdi enn økonomiske forhold når det gjelder sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon. Slike funn er i tråd med tendenser i tidligere studier (se punkt 1.2). Hypotesen om at verdier kunne forklare sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon ble utarbeidet på grunnlag av verditeoretiske argumenter, og funn i denne studien tyder således på at verditeorier representerer et betydelig forklaringsbidrag. Når det gjelder hypotesene om skoleprestasjoner og antall bøker i hjemmet ble disse fremsatt på bakgrunn av kulturteoriens vektlegging av kulturelt hjemmemiljø for utdanningsvalg. Funnene i denne studien gir vesentlig støtte til kulturteoriens bidrag i forklaringen av sammenhengen mellom sosial bakgrunn og motivasjon mot utdanning. Hypotesen om familieøkonomi ble på sin side utarbeidet på grunnlag av argumentasjoner innenfor sosial posisjonsteori om at økonomi er viktig for hvilke kostnader som relateres til utdanning og at økonomi således kan forklare at ungdom fra høyere sosiale lag er mer utdanningsmotiverte. Funnene i denne studien ga imidlertid ikke støtte til denne forventningen, og slikt sett finner vi i studien lite støtte for argumenter innenfor sosial posisjonsteori.

En årsak til at variabler relatert til kulturteorier utmerker seg i forhold til å forklare ulik utdanningsmotivasjon hos ungdom, kan være at man gjennom informasjon om den unges skolekarakterer og besittelse av bøker i hjemmet, opererer med et konkret mål for å undersøke betydningen av det kulturelle hjemmemiljøet. Især gjelder dette for skoleprestasjoner. Det er til sammenlikning ikke like enkelt å fange opp holdninger i familien og hos den unge på en adekvat måte.

Flere årsaker kan trekkes frem for å belyse hvorfor vi i denne studien ikke finner støtte for argumenter innenfor sosial posisjonsteori. For det første undersøkes betydningen av kostnader relatert til utdanning kun ut i fra økonomiske ressurser. Kulturelle ressurser i familien er en annen sentral del av sosial posisjonsteori. Argumentasjonen innenfor denne delen av teorien kan imidlertid ligne den vi finner for eksempel i kulturteorier. Innenfor begge teoriene fokuseres det på ulikt oppdragelsesmiljø som en årsak til at barn og unge med ulik sosial bakgrunn ikke klarer å tilpasse seg skolens krav på samme vis. For å klart kunne skille de ulike rekrutteringsteoriene fra hverandre, fokuseres det i denne oppgaven derfor kun på økonomiske ressurser i familien for å undersøke hvorledes kostnadsargumentene

innenfor sosial posisjonsteori kan forklare sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon. At vi i denne studien har funnet støtte for at det kulturelle hjemmemiljøet er av betydning for ungdoms utdanningsmotivasjon, kan indikere at vi hadde funnet mer støtte til argumenter innenfor sosial posisjonsteori dersom vi hadde tatt utgangspunkt i kulturelle og sosiale så vel som økonomiske ressurser. Innenfor sosial posisjonsteori argumenteres det også for at de kulturelle forholdene rundt den unge er av betydning for utdanningsvalg ved at det påvirker status. Sosial degradering ved å avstå fra utdanning blant dem som kommer fra miljøer der det er vanlig å utdanne seg, kan tenkes å være avgjørende for hvilken gevinst man forbinder med utdanning. I tillegg er det også rimelig å anta at det sosiale nettverket rundt ungdom, for eksempel venner, har innflytelse på deres utdanningsvalg. Dette er forhold som sannsynligvis påvirker ungdoms utdanningsmotivasjon. Ved å ta utgangspunkt i hvordan kulturelle forhold framfor økonomiske forhold virker inn på en nyttevurdering av utdanning, ville vi trolig funnet mer støtte for argumenter innenfor sosial posisjonsteori, især fordi økonomien i den norske befolkningen preges av relativt lite variasjon.

Fravær av sammenhengen mellom familieøkonomi og utdanningsmotivasjon gir lite støtte til at økonomi er en utdanningsvennlig ressurs som påvirker kostnadene knyttet til utdanning, slik sosial posisjonsteori fremmer. Imidlertid kan det tenkes at man i større grad kunne påvist en sammenheng mellom utdanningsmotivasjon og familieøkonomi dersom vi hadde målt familieøkonomi ut i fra den faktiske økonomiske situasjonen i familien og ikke ut i fra ungdommens *opplevelse* av økonomien i familien. Det er rimelig å anta at dårlig økonomi i den unges familie gjør at det å velge høyere utdanning får et annet innhold enn for dem med god familieøkonomi. Dårlig økonomi i familien gjør at man stiller med dårligere ”kort” når det gjelder å ha muligheten til å ta seg inn på et boligmarked, især i universitetsbyene der prisene ofte er høye. I tillegg vil utdanning trolig representere en mer redusert levestandard for ungdom som kommer fra familier med dårlig økonomi. Med lite støtte hjemmefra vil utdanning bety mindre mulighet for ferieturer og fritidsaktiviteter som kino, idrett, shopping og uteliv. Skolemateriell og husleie må prioriteres framfor mer nødvendige ting. I tillegg må ungdom som får lite økonomisk støtte fra familien muligens ta til takke med lavere bostandard enn ungdom som får mer støtte. Det kan også tenkes at den reelle økonomien i familien også kan ha innvirkning på utdanningsmotivasjonen til den unge gjennom de forventningene han/hun knytter til det å utdanne seg. Ungdom av foreldre med dårlig økonomi kan trolig forvente større

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

økonomisk belastning ved å utdanne seg gjennom at foreldrene ikke kan støtte dem økonomisk under og etter utdanningen. Dette er forhold som kan skremme en del av dem med foreldre som er økonomisk dårlig stilt til å utdanne seg på høyere nivå.

Ungdom med dårlig familieøkonomi kommer således fra hjem med mindre utdanningsvennlige ressurser, men dette fanges ikke opp når vi måler den unges oppfatning av familiens økonomiske situasjon. Risikoen og byrden ved å utdanne seg er sannsynligvis høyere for ungdom med dårlig økonomi i familien, noe som virker negativt inn på deres motivasjon mot utdanning. Det kan altså tenkes at man i denne studien hadde funnet mer støtte for argumentene innenfor sosial posisjonsteori som er relatert til betydningen av økonomiske forhold for ungdoms utdanningsvalg dersom vi hadde benyttet et annet mål på familieøkonomi.

5 ENDRINGER I BETYDNINGEN AV SOSIAL BAKGRUNN FOR HOLDNINGER, SKOLEPRESTASJONER OG BØKER I HJEMMET

Formålet med dette kapittelet er å svare på den andre problemstillingen i oppgaven *Er sammenhengen mellom sosial bakgrunn og ulike kjennetegn ved ungdom som er relatert til utdanning, ulik i 2002 og 1992?*

Hypotese 11-14 fremsatt i kapittel 2 skal testes i dette kapittelet.

Hvilke holdninger til skole og utdanning som dominerer i hjemmet, hvilke holdninger den unge har til skole og utdanning, hvor flink den unge er på skolen samt hvor mye litteratur som finnes i hjemmet, er ulike kjennetegn ved ungdom og deres familie som kan relateres til motivasjon og mulighet for å ta høyere utdanning hos de unge.

Dersom sosial bakgrunn har redusert sin betydning for holdninger til skole og utdanning, for ungdoms skoleprestasjoner samt for antall bøker i hjemmet, kan dette tyde på at sosial bakgrunn også vil ha mindre å si for ungdoms fremtidige utdanningsvalg.

Hypotese 11-14 postulerer at foreldre og ungdoms holdninger til skole og utdanning, ungdoms skoleprestasjoner og besittelse av litteratur i hjemmet er mindre betinget av sosial tilhørighet i 2002 enn hva som var tilfelle i 1992.

For å undersøke om det har funnet sted slike effektendringer er det foretatt fire logistiske regresjonsanalyser der det undersøkes om sosial bakgrunn har ulik betydning for henholdsvis foreldre og ungdoms holdninger til skole og utdanning, skoleprestasjoner og antall bøker i hjemmet i 1992 og 2002. Utvalget for disse analysene inkluderer data fra 1992 og 2002. Endringer i betydningen av sosial bakgrunn i løpet av tiårsperioden undersøkes ved å innlemme et samspillsledd mellom år og de ulike sosialgruppene.

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

5.1 Foreldres holdninger til skole og utdanning

Vi fant tidligere i oppgaven at foreldres holdninger til skole og utdanning hadde klar sammenheng med sosial bakgrunn i 2002. Kan det imidlertid tenkes at sammenhengen var sterkere for ti år siden, og at effektene er redusert i dag sammenlignet med tidligere?

Dette undersøkes i tabellen nedenfor.

Tabell 5.1 Logistisk regresjon av effektene av sosial bakgrunn og årstall på det å ha foreldre som er svært positive til skole og utdanning. Logiteffekter.

	Foreldrene er svært positive til skole og utdanning
År (ref. 1992)	-0,128 (.095)
Sosial bakgrunn (ref. arbeider)	
Høyere adm. stillinger	0,351 (.131)
Teknisk/øko. mellomlag	0,568 (.116)
Hum/sos. mellomlag	0,749 (.131)
Lavere funksjonærer	0,075 (.155)
Primærnæringen	-0,495 (.213)
Samspill: År *	
Høyere adm. stillinger	0,102 (.159)
Teknisk/øko. mellomlag	0,002 (.143)
Hum/sos. mellomlag	-0,102 (.157)
Lavere funksjonærer	-0,103 (.194)
Primærnæringen	0,539 (.249)
Konstant	-0,868 (.079)

-**Uthevet**: Signifikant på 05. nivå

- ( ) er standardfeil

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

Hovedtendensen i tabellen er at det finner sted svært små endringer fra 1992 til 2002 når det gjelder sammenhengen mellom sosial bakgrunn og foreldres holdninger til skole og utdanning. Generelt sett er det ingen signifikant forskjell i sannsynlighetene for at foreldre har svært positive holdninger til skole og utdanning i 1992 og 2002. Når det gjelder betydningen av sosialgruppe er denne kun signifikant endret for dem som tilhører primærnæringen. Effektendringen vi finner i de andre yrkessjiktene kan skyldes tilfeldigheter og er derfor ikke pålitelig. Det innebærer mer konkret at ungdom med foreldre i primærnæringen skiller seg mindre fra ungdom med arbeiderforeldre når det gjelder å ha foreldre som er svært positive til skole og utdanning i 2002 sammenlignet med 1992. Endringen viser seg å gå i retning av at foreldre i primærnæringen er mer positive til skole og utdanning i 2002 enn 1992 (se vedlegg 2). Samlet sett har det ikke skjedd vesentlige endringer i betydningen av sosial bakgrunn for foreldres holdninger fra 1992 til 2002. Ungdom med høy sosial bakgrunn har oftere enn dem med lav sosial bakgrunn foreldre som er svært positive til skole og utdanning både i 2002 og 1992. Funnene i denne studien gir dermed ingen støtte til hypotese 11) om at foreldres holdninger til skole og utdanning er mindre betinget av sosial bakgrunn i dag enn tidligere. Tabellen viser også at andelen foreldre som er svært positive til skole og utdanning er høyere i 1992 enn 2002. Koeffisienten viser seg imidlertid ikke å være signifikant, hvilket betyr at forskjellen kan skyldes tilfeldig variasjon.

Oppsummert finner vi i denne studien små forskjeller fra 1992 til 2002 når det gjelder sammenhengen mellom foreldres holdninger til skole og utdanning og hvilke yrkessjikt foreldrene tilhører. Dette antyder at betydningen av sosial bakgrunn for denne faktoren som påvirker ungdoms utdanningsvalg, har vært stabil i perioden.

5.2 Ungdoms holdninger til skole og utdanning

Vi har tidligere sett at sosial bakgrunn i liten grad hang sammen med ungdoms holdninger til skole og utdanning i 2002. Det kan imidlertid tenkes at ungdoms holdninger til skole og utdanning i større grad var betinget av sosial bakgrunn i 1992. Dette undersøkes i analysen nedenfor.

Tabell 5.2 Logistisk regresjon av effektene av ungdoms sosiale bakgrunn og årstall på det å være svært positiv til skole og utdanning. Logiteffekter.

	Ungdommen er svært positiv til skole og utdanning
År (ref. 1992)	-0,525 (.087)
Sosial bakgrunn (ref. arbeider)	
Høyere adm. stillinger	0,245 (.129)
Teknisk/øko. mellomlag	0,239 (.115)
Hum/sos. mellomlag	0,242 (.132)
Lavere funksjonærer	0,199 (.148)
Primærnæringen	-0,100 (.175)
Samspill: År *	
Høyere adm. stillinger	0,021 (.154)
Teknisk/øko. mellomlag	0,039 (.140)
Hum/sos. mellomlag	-0,163 (.156)
Lavere funksjonærer	-0,318 (.180)
Primærnæringen	0,193 (.209)
Konstant	0,287 (.074)

-**Uthevet:** Signifikant på 05. nivå

- ( ) er standardfeil

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

Når det gjelder ungdoms holdninger til skole og utdanning ser vi av tabellen at ingen av samspillsleddene er signifikante. Effektendringene i betydningen av sosial bakgrunn på ungdoms holdninger som kommer frem i samspillsleddet kan dermed skyldes tilfeldigheter, og vi kan ikke bekrefte at det har funnet sted endringer i denne sammenheng. Tabellen indikerer imidlertid at det har funnet sted endringer når det gjelder andelen ungdom som er svært positive til skole og utdanning. Vi ser at sannsynligheten for at ungdom er svært positive til skole og utdanning er mindre i 2002 enn i 1992. Det at ingen av samspillsleddene i tabellen er signifikante, indikerer at det ikke har skjedd noen reduksjon i betydningen av sosial bakgrunn på ungdoms holdninger fra 1992 til 2002. Vi så tidligere i oppgaven (se tabell 4.2) at det ikke finnes noen klar tendens til at ungdom med høyere sosial bakgrunn oftere er svært positive til skole og utdanning enn ungdom med lav sosial bakgrunn i 2002. På grunnlag av at vi ikke finner noen endring, kan vi anta at denne tendensen også gjaldt i 1992. Vi finner dermed ingen støtte for hypotese 12) der det ble postulert en forventning om at ungdoms holdninger til skole og utdanning i mindre grad betinges av sosial bakgrunn i 2002 sammenlignet med 1992.

På bakgrunn av funnene i analysen kan vi konkludere med at ungdoms holdninger verken er mer eller mindre betinget av sosial bakgrunn i dag sammenlignet med 1992.

5.3 Skoleprestasjoner

Under punkt 4.1.3 så vi en betydelig sammenheng mellom sosial bakgrunn og skoleprestasjoner. Kan det tenkes at denne sammenhengen var sterkere for ti år siden? Dette undersøkes i analysen nedenfor.

Tabell 5.3 Logistisk regresjon av effektene av sosial bakgrunn og årstall på gode skoleprestasjoner. Logiteffekter.

	Gode skoleprestasjoner
År (ref. 1992)	-0,273 (.080)
Sosial bakgrunn (ref. arbeider)	
Høyere adm. stillinger	0,552 (.092)
Teknisk/øko. mellomlag	0,466 (.084)
Hum/sos. mellomlag	0,860 (.132)
Lavere funksjonærer	-0,053 (.117)
Primærnæringen	0,311 (.126)
Samspill: År *	
Høyere adm. stillinger	0,095 (.129)
Teknisk/øko. mellomlag	0,228 (.120)
Hum/sos. mellomlag	0,149 (.129)
Lavere funksjonærer	0,106 (.180)
Primærnæringen	0,387 (.175)
Konstant	-0,949 (.057)

- **Uthevet**: Signifikant på 05. nivå

- ( ) er standardfeil

Av tabell 5.3 ser vi at sannsynligheten for å ha gode skoleprestasjoner er høyere i 1992 enn i 2002. Det innebærer at andelen ungdom med gode skoleprestasjoner er lavere i 2002 enn i 1992. Hovedfunnet i tabellen er at det generelt har funnet sted små endringer når det gjelder betydningen av sosial bakgrunn for skoleprestasjoner fra 1992 til 2002. Igjen er det kun for ungdom med foreldre ansatt i primærnæringsyrker at betydningen av sosialgruppe endres over tid. Ungdom med foreldre i primærnæringen har oftere gode skoleprestasjoner og skiller seg mer fra ungdom av arbeiderforeldre når det gjelder sannsynligheten for gode prestasjoner i 2002 sammenlignet med 1992 (se vedlegg 2). Ingen av effektreduksjonene vi finner for de høyere sosiale yrkessjiktene er signifikante. Det ser dermed ikke ut til å ha funnet sted en vesentlig endring av sammenhengen mellom sosial bakgrunn og skoleprestasjoner i tiårsperioden. Vi finner således ingen støtte for hypotese 13) om at skoleprestasjoner er mindre betinget av sosial bakgrunn i dag enn tidligere.

I likhet med analysen av endringer i foreldres holdninger, finner vi også i denne analysen signifikante endringer for primærnæringsgruppen. Det kunne vært interessant å diskutere hvorfor disse endringene slår ut nettopp for primærnæringen. Dette kan imidlertid fordre en større debatt angående den samfunnsmessige situasjonen til primærnæringen det siste tiåret, hvilket blir på siden av denne oppgavens interessefelt. Det vesentlige funnet for denne oppgaven, er at vi finner små forskjeller når det gjelder sammenhengen mellom skoleprestasjoner og ungdoms sosiale bakgrunn. Det innebærer at betydningen av sosial bakgrunn for faktorer som er viktig for ungdoms utdanningsvalg, har vært stabil i perioden.

5.4 Antall bøker i hjemmet

Vi har tidligere sett at det er en klar sammenheng mellom antall bøker i hjemmet og sosial bakgrunn i 2002. Man kan imidlertid anta at det har funnet sted en effektreduksjon i denne sammenhengen, og at betydningen av sosial bakgrunn for antall bøker var større i 1992. Analysen nedenfor viser endringer fra 1992 til 2002.

Tabell 5.4 Logistisk regresjon av effektene av sosial bakgrunn og årstall på det å ha mange bøker i hjemmet. Logiteffekter.

	Mange bøker i hjemmet
År (ref. 1992)	0,093 (.096)
Sosial bakgrunn (ref. arbeider)	
Høyere adm. stillinger	1,051 (.104)
Teknisk/øko. mellomlag	1,234 (.094)
Hum/sos. mellomlag	1,903 (.103)
Lavere funksjonærer	0,420 (.131)
Primærnæringen	0,383 (.150)
Samspill: År *	
Høyere adm. stillinger	-0,151 (.142)
Teknisk/øko. mellomlag	-0,263 (.133)
Hum/sos. mellomlag	-0,222 (.138)
Lavere funksjonærer	-0,146 (.185)
Primærnæringen	0,244 (.202)
Konstant	-1,794 (.072)

- **Uthevet:** Signifikant på 05. nivå

- ( ) er standardfeil

Tabellen viser at det for antall bøker i hjemmet finner sted liten grad av endring fra 1992 til 2002 når det gjelder betydningen av sosial bakgrunn. Det eneste samspillsleddet som er signifikant er for det teknisk/økonomiske mellomlag. Det innebærer at ungdom med foreldre i det teknisk/økonomiske mellomlaget skiller seg mindre fra dem med arbeiderforeldre når det gjelder å ha mange bøker i hjemmet i 2002 sammenlignet med 1992. Sammenhengen mellom yrkessjikt og antall bøker i hjemmet er altså redusert for denne gruppen. Denne endringen går i retning av at ungdom med foreldre i det teknisk/økonomiske mellomlaget har færre bøker i hjemmet i 2002 enn 1992 (se vedlegg 2). Videre finner vi ingen signifikante samspillsledd ved de andre høyere sosiale yrkessjiktene. Dette modifierer tendensen til redusert betydning av sosial bakgrunn for antall bøker i hjemmet og bekrefter en tendens til vedvarende sosiale forskjeller i besittelsen av litteratur i hjemmet det siste tiåret. Det har altså ikke i særlig grad funnet sted noen sosial utjevning med hensyn til antall bøker i hjemmet fra 1992 til 2002. Sammenhengen mellom kulturelle ressurser og sosialgruppe er i stor grad lik i tiårsperioden. Analysene gir dermed liten støtte til hypotese 14) om at antall bøker i hjemmet i mindre grad henger sammen med sosial bakgrunn i 2002 enn i 1992. Tabellen viser i tillegg at andelen ungdom som kommer fra hjem med mange bøker er større i 2002 enn 1992. Denne endringen viser seg imidlertid å ikke være signifikant, og kan derfor skyldes tilfeldig variasjon.

Den eneste signifikante endringen vi finner i analysen er som nevnt for ungdom av foreldre i det teknisk/økonomiske mellomlaget. Til tross for at vi finner en tendens til effektreduksjon mellom 1992 og 2002 når det gjelder sammenhengen mellom det teknisk/økonomiske mellomlag og antall bøker i hjemmet, må det imidlertid nevnes at denne gruppen fremdeles skiller seg betydelig fra arbeidergruppen når det gjelder sannsynligheten for mange bøker i hjemmet. Ungdom av foreldre i det teknisk/økonomiske mellomlag skiller seg omtrent like mye fra arbeidere som dem med foreldre i høyere administrative stillinger når det gjelder å ha mange bøker i hjemmet (se vedlegg 2).

Det vesentlige funnet for drøfting som fremkommer i analysen, er at det ikke har funnet sted noen endringer når det gjelder sammenhengen mellom sosial bakgrunn og besittelse av litteratur i hjemmet. Når bøker i hjemmet er et uttrykk for det kulturelle hjemmemiljøet, som videre anses som viktig for ungdoms utdanningsvalg, tyder analysen på at betydningen av sosial tilhørighet for et slikt valg har vært permanent i tiårsperioden.

5.5 Endringer i betydningen av sosiale strukturer ved valg av utdanning?

Analysene ovenfor tyder på at sosial bakgrunn ikke har hatt noen redusert effekt på hvilke holdninger ungdom og foreldre har til skole og utdanning fra 1992 til 2002. Det innebærer at foreldre med høy sosial bakgrunn både i dag og tidligere viser seg å være mer positive til skole og utdanning enn dem med lav sosial bakgrunn. Når det gjelder ungdoms holdninger var det tendenser til sosial likhet også i 1992, slik at funnet i 2002 om like positive holdninger blant ungdom uavhengig av sosial bakgrunn ikke kan anses som et resultat av effektreduksjon. Det betyr at sosial bakgrunn heller ikke har hatt noen redusert betydning for ungdoms holdninger til skole og utdanning det siste tiåret. Analysene viste videre at sosial bakgrunn ikke har mindre betydning for hvilke skoleprestasjoner den unge oppnår i 2002 sammenlignet med 1992. Ungdom med høy sosial bakgrunn er altså mer skoleflinke enn sine medelever med lav sosial bakgrunn både i 1992 og 2002. Heller ikke når det gjelder besittelse av litteratur i hjemmet kunne analysene vise til endring det siste tiåret. Ungdom med høy sosial bakgrunn kommer fra hjem med mer litteratur enn dem med lav sosial bakgrunn både i 1992 og 2002. Slike funn tyder på at betydningen av sosial bakgrunn for faktorer som er viktig for ungdoms utdanningsvalg, har vært stabil i tiårsperioden. Tross økte utdanningsmuligheter er det altså ingen endringer i betydningen av tradisjonelle mønstre for ungdommenes valg. Slike funn tyder på at argumenter innenfor nyere modernitetsteorier ikke gir fruktbare bidrag i forståelsen av sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanning for norsk ungdom i denne tidsepoken.

Andre studier av endringer i betydning av sosial bakgrunn for utdanning viser til liknende tendenser. Blant annet har Marianne Nordli Hansen utført en studie av rekruttering til høyere utdanning mellom 1985 og 1996. I denne studien viste det seg at sosial ulikhet i rekrutteringen til universitetsfag var stabil i perioden mellom 1980 og 1990- tallet på tross av at myndighetene økte antall studieplasser i det høyere utdanningssystemet på begynnelsen av 1990-tallet (1999). I følge Hansen tyder dette på at samfunnsendringer er forenlig med stabilitet i betydningen av sosial bakgrunn for utdanning.

Slike funn er i tråd med hva kritikere av nyere modernitetsteori hevder. Gunn Elisabeth Birkelund diskuterer i artikkelen "Modernitetens flertydighet" de mange ansiktene ved moderniteten og klasseanalysens relevans for det moderne samfunn (2000). Hun påpeker blant annet at fleksibilitet og frihet i arbeidstiden fører til at grensene for arbeidstid utviskes. Således sammenfaller økt individualisme i arbeidslivet med stabile økonomiske klasseforskjeller. I følge Birkelund vises også

kapitalismens stabilitet i de økte økonomiske forskjellene som man finner i Norge og andre vestlige samfunn. Modernitetens vekt på refleksive individer med egne livsprosjekt modifiseres også av forskeren ved at valg av partner klart preges av homogami fremfor valgfrihet i dagens samfunn. Dette er forhold som i følge Birkelund bidrar til å opprettholde tradisjonelle klasseforskjeller til tross for sviktende klassebevissthet. Økt frihet til å velge sitt livsprosjekt er således ikke ensbetydende med mindre strukturerte ulikheter. Dette synet deler teoretikerne Furlong og Cartmel. De hevder at bevisstheten til individene i et postmoderne samfunn preges av en meritokratisk ide om at alle kan bli det de vil bare evnene og viljen er til stede (1997). Individets subjektive oppfatning av muligheter må imidlertid i følge Furlong og Cartmel skilles fra den objektive realiteten. Objektive strukturer av sosial ulikhet, knyttet til blant annet klasse, har innvirkning på livssjansene selv om individet har en følelse av at mulighetene er et subjektivt anliggende. Det nye som ligger i et postmoderne samfunn er at oppfatningen av livsmuligheter endres, mens de reelle mulighetene er de samme.

Hvorvidt normer og sosialiseringssagenter har betydning for de valgene dagens ungdom tar, er utgangspunktet for Olve Kranges doktorgradsavhandling "Grenser for individualitet" (2004). For å undersøke dette gjorde han empiriske undersøkelser av unge menneskers valg på ganske forskjellige arenaer, men der et fellestrekk var et tydelig spenningsfelt mellom moderne og sen-moderne kulturelle impulser. De utvalgte arenaene var rovdyrkonflikten, røyking, innvandrerungdom og seksualitet. Når det gjaldt ulvejegere fant Krange at deres lokalt forankrede identiteter var stabile og ganske uforanderlige, men at dette samtidig ikke avviste moderne trekk som likestilling i familien. Kranges studier viste videre at klassebakgrunn hadde lite å si for unges relasjoner til sigaretter. Dette funnet tolker han imidlertid ikke i retning av en sosial frigjøring. Ungdoms forhold til sigaretter viste seg å reflektere hvilket samfunnslag den unge aspirerer mot. Dagligrøykere symboliserer eksempelvis avhengighet og lav sosial status, mens festrøykere uttrykker kontroll og følelse av innflytelse. Således er det i følge Krange ikke sosialisering i familien som er viktig for unges forhold til røyking, men en sosialisering innenfor utdanningsinstitusjonene. Når det gjaldt ungdoms forhold til innvandring fant Krange at det foregår en tung verdiformidling på tvers av generasjonene. Den sterkeste prediktoren for holdninger til innvandrere viste seg å være foreldrenes bruk av innvandrerbutikker. Dette tolker han som et uttrykk for at individualisering er begrenset og at foreldrene som sosialiseringssagenter stadig er av betydning. Internalisering av normer viste seg i

Kranges studie også å være viktig i forhold til ungdoms seksuelle handlinger. Denne konklusjonen bygger på funnene om at dersom seksuelle hendelser hadde funnet sted på frie premisser uavhengig av kjærlighet og gamle normer om kjønnede maktrelasjoner, var de kilde til anger i etterkant. Gamle internaliserte normer viste seg altså å være viktig i forhold til ungdoms seksuelle opplevelser. På grunnlag av funnene i de empiriske studiene oppsummerer Krange at sosialiseringssagenter utgjør en viktig horisont for ungdoms handlinger og holdninger, men at ”de gamle kategoriene, som klasse og kjønn, ikke kan bære hele historien om våre dagers ungdomstid” (Krange 2004:82).

På grunnlag av argumentasjonen til Furlong & Cartmel og Birkelund og funnene til Hansen og Krange er det ikke uventet at analysene i denne oppgaven viser lite endring når det gjelder betydningen av sosial bakgrunn for ungdoms utdanningsvalg. Hverdagen vår preges i stor grad av frihet og uavhengighet, men samtidig kan man ikke utelukke at sosiale strukturer har innvirkning på livssituasjonen.

Det faktum at vi i denne studien ikke finner noen endringer i denne sammenhengen, trenger imidlertid ikke å være et uttrykk for at sosial bakgrunn ikke har endret sin betydning for utdanning. En mulig årsak til fraværet av endring i denne studien kan være at tiårsperioden vi opererer med ikke fanger opp reelle endringer som har skjedd på området.

Eksempelvis kan det tenkes at like holdninger til skole og utdanning blant ungdom med ulik sosial bakgrunn var et faktum allerede på 80-tallet. Arbeidsmarkedsstrukturen vi har i dagens samfunn har sine røtter i omveltningen som skjedde på dette området på 80-tallet, blant annet gjennom IT-revolusjonen og økt konkurranse (Kumar 1995, Thompson & McHugh 2002). Som følge av endringene som skjedde i produksjonen ble det stilt andre krav til arbeidstakerne. Effektivitet var ikke lenger nok, i stedet ble spesialisering og utdanning prioriterte egenskaper. En mulig årsak til at vi her ikke finner noen effektreduksjon i betydningen av sosial bakgrunn på ungdoms holdninger til skole og utdanning fra 1992 til 2002, kan altså være at det allerede på 80-tallet skjedde en økt sosial utjevning i forhold til verdien knyttet til utdanning, og at denne endringen således ikke fanges opp i datamaterialet i denne oppgaven.

En annen årsak til at vi i denne studien ikke finner støtte for argumentene innenfor nyere modernitetsteorier, kan være at utdanning i Norge er et område der en forventet løsrivelse fra sosiale strukturer ikke har funnet sted. Forskning viser at det

har funnet sted en utjevning i betydningen av kjønn og geografi for utdanning (SSB 2004b, SSB 2004c). Slike tendenser er helt i tråd med modernitetsteoretisk argumentasjon. Når det gjelder betydningen av sosial bakgrunn for utdanning kan vi imidlertid ikke vise til en tilsvarende utjevning. Således kan ulikhet i utdanning relateres til sosial tilhørighet. På bakgrunn av at det de senere årene har blitt innført ulike politiske tiltak for å oppnå mer likhet i utdanning, er det noe uventet at denne sammenhengen stadig opprettholdes. En mulig årsak til dette kan være visse negative konsekvenser av ulike skolereformer, eksempelvis Reform -97. Et av trekkene ved reformen er mer elevbasert undervisning som innebærer at elevene i større grad får ansvar for egen læring. Et slikt undervisningsopplegg er best tilrettelagt for elever som i utgangspunktet klarer seg godt på egenhånd (Jfr. Bakken 2003). Det innebærer at elever som kommer fra hjem med høy grad av kulturelle ressurser, altså som har høy sosial bakgrunn, forblir vinnerne i skolesammenheng tross forsøk på mer utjevning.

6 AVSLUTNING

I likhet med andre studier, viser også denne studien en klar sammenheng mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon. Formålet i denne studien har for det første vært å undersøke hvorfor ungdom med høy sosial bakgrunn er mer utdanningsmotiverte enn ungdom med lav sosial bakgrunn. Boudons (1974) grupperinger av forklaringer på rekrutteringsforskjeller danner grunnlaget for rekrutteringsteoriene som benyttes i denne studien. Mer konkret benyttes verdi-, kultur-, og sosial posisjonsteori som utgangspunkt når sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon undersøkes i denne oppgaven. Ungdom og foreldres holdninger til skole og utdanning, ungdoms skoleprestasjoner, antall bøker i hjemmet samt familieøkonomi er variabler som kan relateres til ulike teoretiske innfallsvinkler og er forhold som undersøkes for å forklare sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon. Det andre formålet i oppgaven har vært å undersøke om sosial bakgrunn har mindre innvirkning på holdninger til skole og utdanning, skoleprestasjoner og besittelse av litteratur i hjemmet i 2002 sammenliknet med 1992.

I dette kapittelet vil jeg først sammenfatte de viktigste funnene i oppgaven. Oppsummeringen av funnene gjøres i tilknytning til det teoretiske rammeverket for oppgaven. Under punkt 6.1 oppsummerer jeg hva analysene i denne studien har vist når det gjelder årsaksforklaringer på sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon. Jeg oppsummerer videre under punkt 6.2 de ulikhetene analysen viser med hensyn til betydningen av sosial bakgrunn for holdninger til skole og utdanning, skoleprestasjoner samt antall bøker i hjemmet i 2002 sammenliknet med 1992. Til slutt i dette kapittelet vil jeg vurdere mulige konsekvenser av politiske tiltak for mer sosial utjevning i utdanning samt diskutere mer generelle samfunnstrender med vekt på løsrivelse fra sosial strukturere og uavhengighet (punkt 6.3).

6.1 Ulik utdanningsmotivasjon i ulike sosiale lag

Som nevnt innledningsvis fant vi i denne studien en klar sammenheng mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon. Ungdom som har foreldre i de yrkessjiktene som kategoriseres som høyere sosialt lag har klart oftere høy utdanningsmotivasjon enn ungdom med foreldre i yrkessjikt relatert til lavere sosialt lag.

I studien har vi delvis funnet støtte for argumenter overført fra verditeori. Ut fra denne teoritradisjonen ble det fremsatt forventning om at ungdom og foreldres

holdninger til skole og utdanning er betinget av sosial bakgrunn og at dette kan belyse sosialt skjev utdanningsmotivasjonen. Vi fant støtte for antagelsen om at foreldres holdninger til skole og utdanning betinges av sosial bakgrunn. Ungdom med høy sosial bakgrunn har oftere foreldre som er svært positive til skole og utdanning enn ungdom med lav sosial bakgrunn og sjeldnere foreldre som er lite positive. Motsatt har ungdom med lav sosial bakgrunn oftere foreldre som er lite positive til skole og utdanning og sjeldnere foreldre som er svært positive til skole og utdanning sammenliknet med ungdom med høy sosial bakgrunn. Studien ga videre støtte til forventningen om at ungdoms motivasjon mot utdanning påvirkes av foreldrenes holdninger til skole og utdanning. Ungdom som har foreldre som er svært, framfor lite, positive til skole og utdanning har større sannsynlighet for å ha høy utdanningsmotivasjon. Det betyr at ulike holdninger til skole og utdanning blant foreldre med ulik sosial bakgrunn, kan være en del av forklaringen på sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon. Et slikt funn er i tråd med verditeoretisk argumentasjon. Studien ga imidlertid ikke støtte for antagelsen om at ungdoms holdninger til skole og utdanning er betinget av sosial bakgrunn. Det viste seg at ungdom med lav sosial bakgrunn like hyppig er svært positive til skole og utdanning som dem med høy sosial bakgrunn. Dette funnet er ikke i tråd med verditeoretisk argumentasjon for hvorfor ungdom med høy sosial bakgrunn er mer utdanningsmotivert. Ungdom er i en sårbar tid i forhold til påvirkning utenfra, hvilket betyr at holdninger, deriblant holdningene til skole og utdanning, kan preges av å være lite stabile og i stadig endring. På denne måten kan det tenkes at ungdoms holdninger til skole og utdanning i mindre grad enn foreldres holdninger reflekterer et grunnleggende verdsett. Støtten vi fant til at foreldres holdninger til skole og utdanning kan belyse sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon har derfor i denne studien blitt tillagt større vekt enn fraværet av støtten til ungdoms holdninger som forklaringsvariabel.

Med utgangspunkt i kulturteori, forventet vi at sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon skyldes bedre skoleprestasjoner og bedre tilgang på litteratur i hjemmet blant ungdom med høy sosial bakgrunn enn blant ungdom med lav sosial bakgrunn. I studien fant vi at skoleprestasjoner har en helt tydelig sammenheng med sosial bakgrunn, i tillegg til at utdanningsmotivasjon viste seg å være påvirket av den unges prestasjoner på skolen. Studien viste videre at antall bøker i hjemmet betinges av sosial bakgrunn, samt at utdanningsmotivasjonen har sammenheng med hvor mange bøker som finnes i hjemmet. Med bakgrunn i disse

funnene har vi i denne studien funnet støtte for at ungdom med høy sosial bakgrunn vokser opp i et mer utdanningsgunstig hjemmemiljø, og at det kulturelle hjemmemiljøet således kan bidra til å forklare hvorfor utdanningsmotivasjon er sosialt betinget. Et slikt funn er i tråd med en kulturteoretisk forståelse av sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanning.

Ut i fra argumentasjonen i sosial posisjonsteori forventet vi at sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon skyldes ulik familieøkonomi i ulike sosiale lag. Resultatet av analysene tyder på at sosialt ulik utdanningsmotivasjon ikke kan forstås slik. Studien viste at ungdom med høy sosial bakgrunn opplever familieøkonomien som bedre enn ungdom med lav sosial bakgrunn. Videre fant vi imidlertid at sjansen for å ha høy utdanningsmotivasjon ikke er høyere for dem med god sammenlignet med dem med dårlig økonomi i familien. Analysens funn er på denne måte ikke i tråd med sosial posisjonsteori, slik denne teorien er brukt her. Andre sentrale trekk ved sosial posisjonsteori er eksempelvis sosial degradering samt betydningen av venners utdanningsvalg og den unges kulturelle oppvekstmiljø. Ulikhet i disse kjennetegnene, så vel som i familieøkonomi, gjør at ungdom med ulik sosial bakgrunn knytter ulik kostnad og verdi til utdanning. Dersom vi hadde definert sosial posisjonsteori ut i fra andre variabler foruten, eller i tillegg til, familieøkonomi, kan det tenkes at vi hadde funnet mer støtte for denne teorien i studien.

Ved å trinnvis kontrollere for de ulike forklaringsvariablene i en logistisk regresjonsanalyse, fant vi i studien at de ulike variablene gir en viss, men langt i fra uttømmende forklaring på sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon. I tillegg viste en -2 log likelihoodtest ikke uventet at skoleprestasjoner og til dels foreldres holdninger til skole og utdanning har en vesentlig verdi når det gjelder å forklare motivasjon mot utdanning, mens familieøkonomi oppnådde den laveste prediksjonsverdien. Funnene i denne studien ga oppsummert støtte til verdi- og kulturteoriene i undersøkelsen av sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon, mens støtten til sosial posisjonsteori var mer begrenset. Dette kan imidlertid skyldes hvilke variabler som er valgt ut som representanter for de ulike rekrutteringsteoriene snarere enn den rene forklaringsverdien i teoriene.

For verdi- og kulturteoriene er det i denne studien benyttet variabler som er nært knyttet opp til teoriene. Foreldre og ungdoms holdninger til skole og utdanning reflekterer trolig mer underliggende verdier i familien. Skoleprestasjoner og antall bøker i hjemmet kan anses som nærmest to selvskrevne variabler når man skal måle

hvordan det kulturelle hjemmemiljøet samsvarer med skolens innhold. Når det gjelder familieøkonomi er imidlertid dette kun et av mange aspekt ved sosial posisjonsteori. I følge denne teoretiske retningen spiller sosiale og kulturelle ressurser inn som like viktige elementer som økonomiske ressurser når fordeler og ulemper ved å utdanne seg beregnes. I denne sammenheng vektlegges især utdanningsnivå og -ambisjoner blant familie og venner samt tilpasningsevnen i et skole- og utdanningssystem. En vurdering av forklaringsverdien til argumenter innenfor sosial posisjonsteori kun gjennom familieøkonomi kan derfor anses som noe mangelfull, og især i Norge der politiske tiltak som Lånekassen har bidratt til økt økonomisk utjevning i utdanningsmuligheter og der den økonomiske variasjonen er liten.

Det kan i visse tilfeller være vanskelig å skille argumenter knyttet til verdi- og kulturteori. Eksempelvis kan det være vanskelig å avgjøre om det kulturelle hjemmemiljøet er gunstig for den unges håndtering av skolen fordi foreldrene gjennom oppdragelse stimulerer den unge til å utvikle skolegunstige evner, eller fordi de tilrettelegger for et utdanningsgunstig miljø. Det å tilrettelegge for et skole- og utdanningsgunstig hjemmemiljø beror i stor grad på foreldres holdninger og kan uttrykkes gjennom interesser og iver i forhold til den unges skolesituasjon (Frønes 1993). Når vi i studien finner at den unges skoleprestasjoner bidrar til å forklare sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon, er det derfor vanskelig å avgjøre om dette skyldes at de unge er oppdratt slik at deres atferd, språk og kognisjon er tilpasset skolens krav, eller om det er fordi foreldrene er sterkt engasjert i den unges skolegang, og muligens kan det ene kompensere for det andre. Det at ungdom med høyere sosial bakgrunn har bedre karakterer og derfor høyere utdanningsmotivasjon kan således tilskrives foreldrenes kulturelle kapital så vel som deres verdisett. På denne måten kan foreldres holdninger også relateres til den unges skoleprestasjoner.

Rekrutteringsteoriene forsøker hvert på sitt vis å forklare hvordan sosial bakgrunn virker inn på motivasjon mot utdanning, og hvilken innflytelse det handlende subjektet har i en slik valgsituasjon som utdanning er. Studien viste at verdien knyttet til utdanning er ulik i ulike sosiale lag og at denne variabelen således kan forklare sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon. Et slikt funn kan indikere at ungdoms utdanningsvalg kan forstås som en tradisjonell handling. Til tross for at verdier viser seg som betydningsfullt i forhold til utdanningsmotivasjon, utelukker ikke det nødvendigvis at ungdom gjør rasjonelle vurderinger. Studien viste videre at også at blant annet skoleprestasjoner er en fruktbar

forklaringsvariabel. Dette påvirker utdanningsmotivasjonen ved at utdanningsmulighetene begrenses av hvor godt de sosiale omstendighetene har tilrettelagt for å mestre skole og utdanning. Innenfor dette begrensede handlingsrommet står imidlertid den unge fritt i sitt utdanningsvalg. Ved at skoleprestasjoner ser ut til å ha betydning for ungdoms utdanningsmotivasjon, åpner dette for at et utdanningsvalg også fordrer et rasjonelt initiativ fra den unges side. En slik forståelse av grunnlaget for ungdoms utdanningsmotivasjon kan relateres til det Boudon (1982) betegner som et weberiansk paradigme for handlingsvalg.

Det at vi i denne studien finner støtte for at verdier så vel som skoleprestasjoner kan forklare sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanningsmotivasjon, tyder på at grunnlaget for ungdoms utdanningsmotivasjon kan forstås delvis som et resultat av de sosiale strukturene rundt den unge. Dette skjer imidlertid ikke ved at de sosiale strukturene legger mekaniske føringer, kun premisser og begrensninger, for et individuelt og rasjonelt utdanningsvalg. Med Boudons (1982) ord legges altså en interaksjonistisk handlingsforståelse til grunn for å forstå ungdoms utdanningsmotivasjon.

Uansett perspektiv på dynamikken mellom individ og struktur og hvordan de sosiale strukturene påvirker motivasjonen mot utdanning, pågår det i det sosiologiske forskningsfeltet en debatt om hvorvidt vi dag står ovenfor en løsrivelse fra sosiale strukturer. På den ene siden argumenterer teoretikere for at sosiale strukturer har mindre innvirkning på folks liv i dag enn tidligere. På denne måten vil selvrealisering uavhengig av tradisjonelle rolleforventninger og normer bli det som avgjør atferden og livsmulighetene i nåtiden (se f.eks. Beck 1992, Giddens 1991). På den andre siden hevder kritikere at sosiale strukturer har like stor betydning for folks livsmuligheter i dag som tidligere, men strukturenes betydning kommer i skyggen av vekten som legges på frigjøring og individualisme i det postmoderne samfunnet (se f.eks. Furlong og Cartmel 1997).

6.2 Betydningen av sosiale strukturer for ungdoms utdanningsmuligheter i nåtiden

Siktemålet i denne studien har i tillegg vært å undersøke om betydningen av sosial bakgrunn for utdanning er endret det siste tiåret. For å undersøke dette har jeg i studien benyttet meg av de utdanningsrelaterte variablene som ble benyttet i besvarelsen av den første problemstillingen i oppgaven. Fordi ungdoms utdanningsmotivasjon er målt

ulikt i ”Ung i Norge 2002” og ”Ung i Norge 1992” har jeg med hensyn til validiteten i studien ikke utført noen undersøkelser av endringer direkte i forhold til ungdoms utdanningsmotivasjon. Holdninger til skole og utdanning, skoleprestasjoner samt besittelse av litteratur i hjemmet er imidlertid forhold som kan relateres til utdanning. Det betyr at denne studiens undersøkelse av endringer i effekten av sosial bakgrunn på disse variablene, har kunnet gi en forståelse av endringer i betydningen av sosial bakgrunn for ungdoms utdanningsmuligheter. Ut i fra nyere modernitetsteorier forventet jeg i denne studien å finne at sosial bakgrunn hadde redusert innvirkning på samtlige av de utdanningsrelaterte variablene i 2002 sammenlignet med 1992.

Resultatene fra analysen viste relativt små endringer når det gjelder effekten av sosial bakgrunn på foreldres holdninger til skole og utdanning i 2002 og 1992. Den eneste signifikante endringen vi fant i analysen var at primærnæringen skiller seg mindre fra arbeidere når det gjelder å ha foreldre som er svært positive til skole og utdanning i 2002 sammenlignet med 1992. Når både arbeidere og primærnæringen tilhører et lavere sosialt lag, belyste imidlertid ikke denne effektreduksjonen at sosial bakgrunn har mindre innvirkning på foreldres holdninger til skole og utdanning i dag sammenliknet med et tiår tilbake.

Studiens analyser tyder videre på at det ikke har funnet sted noen signifikante endring i betydningen av sosial bakgrunn for ungdoms holdninger til skole og utdanning. Det at vi i kapittel 4 ikke fant noen klar ulikhet i holdninger til skole og utdanning blant ungdom med ulik sosial bakgrunn i dataene fra 2002, ble dermed ikke tolket som et tegn på reduksjon i effekt, fordi vi også finner den samme tendensen i 1992. Endringer i ungdoms holdninger til skole og utdanning allerede på 80-tallet som en følge av omfattende samfunnsendringer og påfølgende krav om utdanning ble trukket frem som en mulig årsak til at vi finner like holdninger blant ungdom med ulik sosial bakgrunn i 1992 og 2002.

Når det gjelder sammenhengen mellom sosial bakgrunn og skoleprestasjoner viste studiens analyser heller ingen tydelig tegn på ulikheter i 2002 og 1992. Vi fant imidlertid at primærnæringen skiller seg mindre fra arbeidere når det gjelder å ha gode skoleprestasjoner i 2002 sammenlignet med 1992. Når vi kun fant signifikante samspillsledd for primærnæringen, som i likhet med arbeider tilhører et lavere sosialt sjikt, og ikke for yrkessjiktene som kategoriseres som høy sosial bakgrunn, tyder resultatene i denne studien på ingen signifikante endringer i betydningen av sosial bakgrunn for skoleprestasjoner.

Endelig viste analysen i studien at effekten av sosial bakgrunn for besittelse av litteratur i hjemmet ikke er ulik i 2002 og 1992. Studien viste imidlertid at ungdom med foreldre i det teknisk/økonomiske mellomlaget skiller seg mindre fra arbeidere når det gjelder besittelse av bøker i hjemmet. For de andre yrkessjiktene som tilhører det høyere sosiale sjiktet fant vi ikke en tilsvarende effektreduksjon, hvilket innebærer at vi ikke kunne konkludere med at sosial bakgrunn har mindre betydning for besittelse av litteratur i hjemmet i 2002 sammenlignet med 1992.

Oppsummert er det lite i denne studien som tyder på at effekten av sosial bakgrunn på holdninger til skole og utdanning, skoleprestasjoner og antall bøker i hjemmet er ulik i 1992 og 2002. Vi har altså ikke funnet støtte til antagelsen om effektreduksjon når det gjelder betydningen av sosial bakgrunn for de utvalgte utdanningsrelaterte variablene i 2002 sammenlignet med 1992, en antagelse som var utledet av nyere modernitetsteorier. Funnene i denne studien tyder i stedet på at sosiale strukturer i dagens samfunn stadig har innvirkning på faktorer med betydning for utdanningsmotivasjon, og at styrken i disse sammenhengene ikke er redusert i løpet av tiårsperioden 1992 til 2002. Til tross for at det kan synes som om sosial bakgrunn har vedvarende innvirkning på folks livsmuligheter, er imidlertid ikke dette en mye uttalt tendens i dagens samfunn. Vekten som legges på individualisme og frihet i det moderne samfunnet bidrar trolig til at betydningen av sosiale strukturer for folks liv blir mindre synlig (Furlong og Cartmel 1997).

Studien indikerer at det sannsynligvis ikke har funnet sted noen effektreduksjon i betydningen av sosiale strukturer på utdanningsmuligheter. Dette baseres på at sosial bakgrunn stadig i mer eller mindre grad virker inn på utdanningsrelaterte variabler som holdninger til skole og utdanning, skoleprestasjoner og antall bøker i hjemmet. Det kan imidlertid tenkes at vi hadde funnet en større tendens til reduksjon i betydningen av sosiale strukturer på utdanningsmuligheter dersom vi hadde målt effektendringer i andre utdanningsrelaterte variabler. Enkelte studier tyder viser for eksempel på at økonomi er av mindre betydning for ungdoms utdanningsvalg i dag enn tidligere (se f.eks. Bakken 2003, Birkelund og Ringdal 2002). En mulig årsak til at vi ikke finner noen tendenser til at sosial bakgrunn har redusert betydning for utdanningsvalg, kan være fordi endringene på dette område kan tenkes å ha skjedd før den perioden som dekkes i denne oppgaven. 1980-tallet ble tidligere i oppgaven utpekt som en interessant epoke i så måte, da vi på denne tiden var vitne til store endringer i industrien.

Det å forvente store endringer når det gjelder betydningen av sosiale strukturer for livsmuligheter i løpet av en ti års periode kan muligens synes noe vel optimistisk. Til tross for at det i dagens samfunn legges stor vekt på individualisme og sosial uavhengighet, innebærer ikke det nødvendigvis at sosiale strukturer har mindre betydning for våre liv. Sosiale strukturer preges av å være det man kan kalle ”trege” størrelser, hvilket innebærer at de har dype røtter historisk sett i å påvirke vår hverdag. Sosiale strukturer i form av sosial rangering er et system som har vært med på å forme livssituasjonen til individer i århundrer. Fordi sosiale strukturer er sterkt fundamentert i samfunnssystemet, vil løsrivelse være en tidkrevende prosess, i alle fall når det gjelder løsrivelse fra historisk sterke samfunnsstrukturer som sosial bakgrunn. Årene som kommer vil således kanskje innebære større endringer når det gjelder betydningen av sosiale strukturer for individers livsmuligheter.

6.3 Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

Reform-94 og Reform -97 nevnes som de mest sentrale tiltakene i norsk utdanningspolitikk for å oppnå sosial utjevning i utdanning. Målet med Reform -94 var lik rett til utdanning for alle individer (Myhre 1998). Til tross for denne rettigheten, viser imidlertid denne studien at utdanning stadig henger sammen med sosial bakgrunn. Når det gjelder Reform -97 hadde denne konsekvenser for undervisningsstrukturen i grunnskolen der et av hovedtrekkene var blant annet individuelt tilpasset undervisningen (Myhre 1998). Det langsiktige målet med reformen var blant annet at barn og unge uavhengig av sosial bakgrunn skal ha lik mulighet for å lykkes i skolesystemet, slik at de har lik tilgang til å utdanne seg senere i livet. Ut i fra reformens formål kunne man kanskje vente at foreldres engasjement i den unges lekser og generelle skolegang samt det kulturelle hjemmemiljøet den unge vokser opp i, ga redusert utslag på ungdoms utdanningsmotivasjon etter innføringen av reformen. Denne studien avdekker imidlertid at ulike holdninger til skole og utdanning, ulike skoleprestasjoner samt ulik besittelse av litteratur blant ungdom med ulik sosial bakgrunn fremdeles har betydning for utdanningsmotivasjon. Til tross for politiske mottiltak tyder denne analysens resultater på at det sosiokulturelle hjemmemiljøet ser ut til å stadig påvirke ungdoms utdanningsmotivasjon i dagens samfunn. Funn i denne studien tyder samtidig på at lite har endret seg de siste ti årene når det gjelder sammenhengen mellom sosial bakgrunn og utdanning. Totalt sett gir

altså denne studien inntrykk av at subjektiv interesse, lyst og ytelse ikke er de enerådende drivkreftene bak et utdanningsvalg.

Utdanningspolitiske tiltak i dagens samfunn kan i tillegg indikere at de sosialt betingede utdanningsmulighetene også vil vedvare i fremtiden. Høsten 2003 ble det iverksatt en kvalitetsreform for høyere utdanning i Norge (Odin 2003). En av visjonene i denne reformen var at ”Alle skal ha de samme muligheter og den samme frihet til å nå sine mål og forme sitt liv” (St. meld. Nr. 27 2001/2002) (Odin 2003). For å nå dette målet skal blant annet økt intensivering vektlegges i utdanningsforløpet. I dette ligger det at studietiden skal kortes ned, semestrene skal utvides, studenten skal ha et mer forpliktende forhold til utdanningsinstitusjonen samt evalueres underveis i studiene i tillegg til slutteksamen, slik at flere får muligheten til å fullføre studiene (Odin 2003). Økt prioritering av kunnskapsutviklingen vil trolig gjøre at flere får frihet til å utvikle sine evner og sitt potensial. Et slikt mål vil kunne gagne det bredere sjiktet av studenter uavhengig av sosial bakgrunn slik at utdanningsmulighetene blir mindre sosialt betinget. På bakgrunn av at ungdom fra lavere sosiale lag av verdimeslige og prestasjonsmessige grunner oftere har mindre egendriv mot utdanning (se f.eks. Lindbekk 1974, Bourdieu 1995), kan økt oppfølging i utdanningssystemet være positivt for disse studentene. Økt oppfølging er imidlertid kun et av aspektene ved kvalitetsreformen. Et annet aspekt som preger reformen er økt intensivering. Den økte intensiveringen innebærer at studenten må absorbere mye kunnskap på kort tid og lære nye ting raskt, samtidig som han/hun skal tåle den kontinuerlige vurderingen som ligger i økte forpliktelser og flere evalueringer. Det kan tenkes at de som tilhører et akademisk orientert sosialt lag opplever intensiveringen som mulighetsfremmende, mens studenter med en mindre akademisk bakgrunn kan oppleve det endrete studieløpet som mer pressende og muligens for utfordrende. Tiltakene som settes i verk for å få flere til å fullføre utdanningen kan derfor til en viss grad innebære økte utdanningsmuligheter, men vil muligens i større grad være positive for ungdom i høyere sosiale lag.

Til tross for at kvalitetsreformen preges av et mål om mer frihet for alle til å nå sine mål og utvikle sine interesser, kan det synes som at den opptrer parallelt med en stadig reproduksjon av sosiale ulikheter. Den økte prioriteringen av oppfølging og kunnskapsproduksjon resulterer i en forståelse av at utdanning i Norge henvender seg til og er gunstig for befolkningen generelt. Utdanningsreformens vekt på økt frihet til å utvikle seg på individuelle premisser får mest oppmerksomhet, slik at de sosialt begrensede utdanningsmulighetene som reformen kan representere, kamufleres. Dette

er, med bruk av Furlong og Cartmel (1997), en typisk tendens i det postmoderne samfunnet. Det at kun demografiske, aldersmessige og kulturelle forskjeller vektlegges i reformen for å oppnå et inkluderende utdanningssystem (Odin 2003), kan gi en ytterligere indikasjon på at utjevningen av sosiale forskjeller ikke er et prioritert område i norsk politikk for høyere utdanning.

Det å forske på årsaker i forhold til betydningen av sosial bakgrunn for utdanning kan gi kunnskap om egnede virkemidler for å oppnå mer sosial likhet i utdanning. I tillegg kan slik forskning gi mulighet til å åpne for mer sosial likhet ikke bare i forhold til utdanning, men også til relaterte forhold. Utdanning er knyttet til både fysisk og psykisk helse, lønn og sjansen for arbeidsledighet (Aabø, Raaum og Karterud 1999, Elstad 2000). Det betyr at økt utjevning i utdanningsmuligheter også vil kunne bety mindre sosiale forskjeller i slike relaterte forhold og således i livsmuligheter generelt.

REFERANSER

Atkinson, R.L, Hilgard E.R. (2000) *Hilgards introduction to Psychology*- thirteenth edition. Texas: Harcourt College Publishers.

Bakken A. (2003) *Minoritetsspråklig ungdom i skolen. Reproduksjon av ulikhet eller sosial mobilitet?* NOVA Rapport 15/03. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Beck, U. (1992) *Risk society: towards a new modernity*. London: Sage.

Bernstein, B. (1973) Class, codes and control. In *Primary socialization, language and education*. London: Routledge & Kegan Paul.

Birkelund, G.E. (2000) Modernitetens flertydighet – økende individualisme eller stabil strukturell ulikhet? *Tidsskrift for samfunnsforskning* , nr. 2 (s. 215-234).

Birkelund, G.E. & Ringdal, K. (2002) *Social Background and Educational Attainment, Norway 1950-2000*. Paper presented at RC28 meeting, Brisbane, Juli 2002.

Boudon, R. (1974) *Education, Opportunity and Social Inequality*. New York: John Wiley.

Boudon, R. (1982) *The unintended consequences of social action*. London and Basingstoke: The Macmillan Press ltd.

Bourdieu, P. & Passeron, C. (1990) *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage Publications Ltd.

Bourdieu, P. (1995) *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax Forlag.

Christophersen, K.A. (2003) *Databehandling og statistisk analyse med SPSS*. Oslo: Unipub

Ellingsæter, L. (1995) *Ulikhet i det postindustrielle samfunnet: Klasse, kjønn og generasjon*. Oslo: Scandinavian University Press.

Elstad, J.I. (2000) *Social inequalities in health and their explanations*. Rapport nr. 9. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Engelstad, F. & Hansen, M.N. (2003) Samfunnsklasser og klasseteorier. *Det norske samfunn* 4. utgave.

Engelstad, F. & Østerberg D. (1995) *Samfunnsformasjonen: en innføring i sosiologi*. Oslo Pax forlag.

Erikson, R. & Jonsson, J.O. (1996) *Can education be equalized?: The Swedish case in comparative perspective*. Boulder, Colo.: Westview Press.

Evenshaug, O. & Hallen, D. (1998) *Familiepedagogikk: Oppdragelsens hva, hvordan og hvorfor*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Fekjær, S.N. (2000) *Utdanning; verdt å låne for? –om klassebakgrunns betydning for studielånsopptak*. Hovedoppgave i sosiologi. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.

Frønes, I. (1993) *Blant likeverdige: om sosialisering og jevnaldrendes betydning*. Oslo: Universitetet i Oslo

Furlong, A. & Cartmel, F. (1997) *Young people and social change*. Buckingham: Open University Press

Gambetta, D. (1987) *Were they pushed or did they jump?* Cambridge: University Press.

Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-Identity: Self and Society in Late Modern Age*. Stanford: Stanford University Press.

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

Grøgaard, J.B. (1993) Gutters utdanningsvalg: Hvorfor har utdanningsvalg så stor betydning? Et forsvar for verdiforklaringen. *Samfunnsspeilet* nr. 1 (s. 14-20).

Hansen, M.N. (1985) *Sosiale utdanningsforskjeller- Hvordan er de blitt forklart? Hvordan bør de forklares?* Arbeidsnotat nr. 229. Institutt for sosiologi. Oslo: Universitetet i Oslo.

Hansen, M. N. (1995) *Class and Inequality in Norway. The impact of Social Class Origin on Education, Occupational Success, Marriage and Divorce in the Post War Generation.* Dissertation (dr. Philos). Institutt for samfunnsforskning. Oslo: Universitetet i Oslo.

Hansen, M. N. (1999) *Utdanningspolitikk og ulikhet – Rekruttering til høyere utdanning 1985-1996.* Tidsskrift for samfunnsforskning, 2.

Hyman, H. (1953) The Value Systems of Different Classes. I Bendix et al: *Class, Status and Power.* Illinois: Glencoe.

Johannessen, A. (2003) *Introduksjon til SPSS: basismodulen versjon 10 og 11.* Oslo: Abstrakt forlag

Jørgensen, T. (2000) Sosiale skjevheter forsterkes gjennom utdanningssystemet. *Samfunnsspeilet*, 6. Oslo: Statistisk sentralbyrå

Karterud, T. & Raaum, O. & Aabø, T.E. (1999) *Utdanning og livsinntekt i Norge.* Rapport nr. 5. Oslo: Stiftelsen Frischsenteret for samfunnsøkonomisk forskning.

Krange, O. (2004) *Grenser for individualitet – Ungdom mellom ny og gammel modernitet.* NOVA-Rapport 4/04. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Kumar, K. (1995) *From post-industrial to post-modern society: new theories of the contemporary world.* Oxford: Blackwell

Lindbekk, T. (1974) *Skolesosiologi.* Trondheim: Tapir

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

Lyngstad, J. (2001) Velferd, ulikhet og fattigdom. I: *På vei mot det gode samfunn?*

Oslo: Statistisk sentralbyrå.

Myhre, R. (1998) *Den norske skoles utvikling. Idè og virkelighet*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Odin (2003) *Kvalitetsreformen*.

<http://www.odin.dep.no/ufd/norsk/utdanning/hogreutdanning/kvalitetsreformen/>

Opheim, V. & Støren, L.A. (2001) *Innvandrerungdom og majoritetsungdom gjennom videregående til høyere utdanning*. Rapport nr. 7. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.

Pilegaard Jensen, Torben & Blix Mogensen, Karin & Holm, Anders (1997) *Valg og veje i ungdomssuddannelserne*. København: AKF Forlaget

Raaum (2003) *Familiebakgrunn, oppvekstmiljø og utdanningskarrierer*.

Oslo: Stiftelsen Frischsenteret for samfunnsøkonomisk forskning.

Rossow, I. & Bø, A.K. (2003) *Metoderapport for datainnsamlingen til Ung i Norge 2002*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Skog, O.J. (2004) *Å forklare sosiale fenomener: en regresjonbasert tilnærming –2.* utgave.

Oslo: Gyldendal Akademisk.

Skogen, K. (1999) *Cultures and Natures*. NOVA-Rapport 16/99. Oslo: Norsk Institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

SSB (2002) *Private grunnskoler, skoleåret 2000/2001*.

<http://www.ssb.no/emner/04/02/20/privgrs/>

SSB (2003a) *Flest kvinner studerer utenlands*.

<http://www.ssb.no/emner/04/02/studiutl/>

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

SSB (2004b) *Fra bondestudentar til fiskerjenten.*

http://www.ssb.no/vis/magasinet/slik_lever_vi/art-2004-03-06-01.html

SSB (2004c) *Flere høyt utdannede kvinner.*

http://www.ssb.no/vis/magasinet/slik_lever_vi/art-2004-02-11-01.html

Thompson & McHugh (2002) *Work organisations – a critical introduction 3rd ed.*

Basingstoke: Palgrave.

Thrane, C. (2005) Utdanningens sosiale reproduksjon – et fokus på mekanismer.

Sosiologisk tidsskrift VOL 13, 45-72. Oslo: Universitetsforlaget.

Tufte, P. A. (2000) *En intuitiv innføring i logistisk regresjonsanalyse.* Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.

Aamodt, P.O. & Stølen, N.M. (2003) Vekst i utdanningssystemet. I: *Utdanning 2003 – ressurser, rekruttering og resultater.* Oslo: Statistisk sentralbyrå og Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.

Alle kilder i denne oppgaven er oppgitt.

VEDLEGG

Vedlegg 1:

Utdanningsmotivasjon etter ungdommens holdninger til skole og utdanning. Prosent og kjikvadrattest . 2002.

Utdanningsmotivasjon	Ungd. er svært positiv	Ungd. er ganske positiv	Ungd. er lite positiv
Vet ikke/lav	30	42	55
Høy	70	58	45
N	2634	1777	1241

$X^2 = 221,217$ $df = 2$ ($p < ,000$)

Skoleprestasjoner etter ungdommenes holdninger til skole og utdanning. Prosent og kjikvadrattest. 2002.

Skoleprestasjoner	Ungd. er svært positiv	Ungd. er ganske positiv	Ungd. er lite positiv
Gode	40	33	23
Middels	37	38	37
Svake	24	29	40
N	2696	1826	1285

$X^2 = 158,743$ $df = 4$ ($p < ,000$)

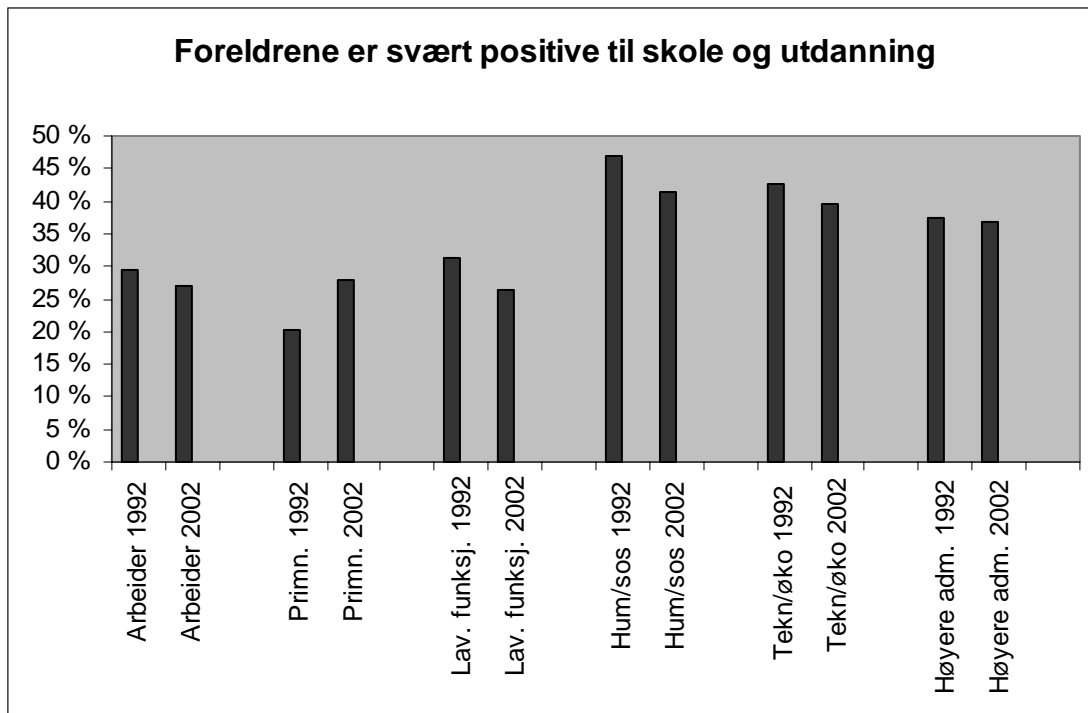
Ungdoms holdninger til skole og utdanning etter foreldres holdninger til skole og utdanning. Prosent og kjikvadrattest. 2002.

Ungdommens holdninger	Foreldrene er svært positive	Foreldrene er ganske positive	Foreldrene er lite positive
Svært positiv	60	44	31
Ganske positiv	29	33	33
Lite positiv	12	23	35
N	1880	2531	1332

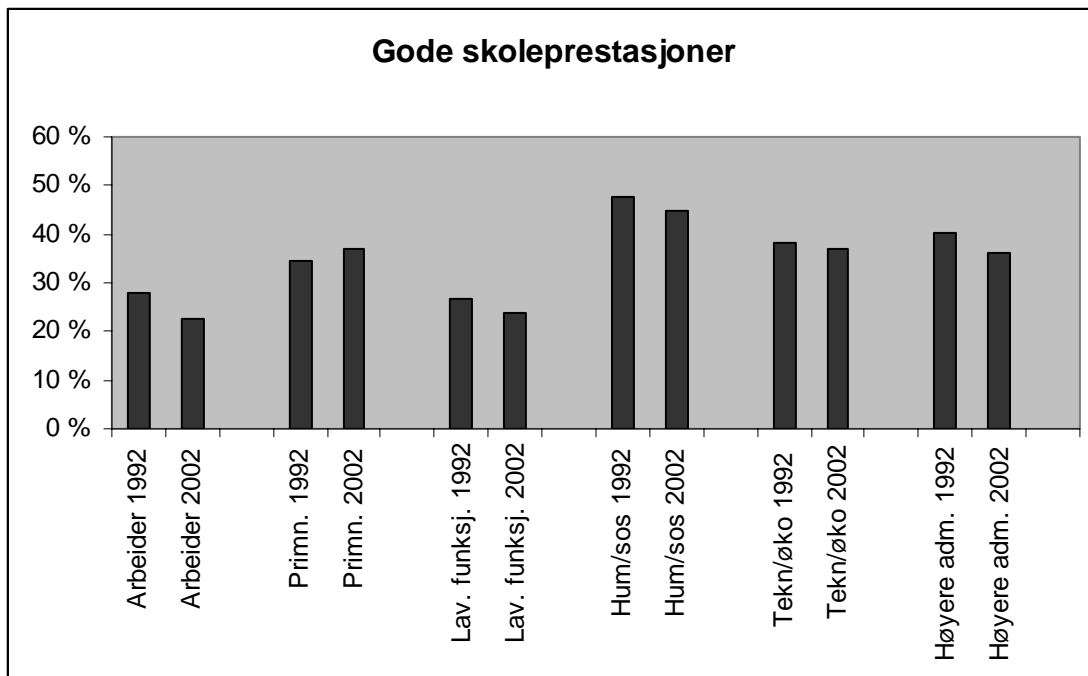
$X^2 = 342,793$ $df = 4$ ($p < ,000$)

Vedlegg 2:

Sannsynligheten for å ha foreldre som er svært positive til skole og utdanning etter sosial bakgrunn og år.

Sannsynligheten for å ha gode skoleprestasjoner etter sosial bakgrunn og år.

Utdanning- et resultat av tilfeldigheter?

Sannsynligheten for å ha mange bøker i hjemmet etter sosial bakgrunn og år.

